

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

Diplomová práce
VYSÍDLOVÁNÍ OBYVATEL ZE SUDET PO ROCE 1938
Bc. Jana Dřevěná

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Diplomová práce

VYSÍDLOVÁNÍ OBYVATEL ZE SUDET PO ROCE 1938

Zpracovala: Bc. Jana Dřevěná

Studijní program: Magisterský

Studijní obor: Právo

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická, Katedra právních dějin

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, březen 2013

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní Prof. JUDr. PhDr. Karolině Adamové, DSc. za trpělivost, ochotu a poskytnutí cenných rad při vypracovávání této práce.

Obsah

1 Úvod	1
2 Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa	4
2.1 Poválečné uspořádání Evropy a sebeurčení Čechů a Němců	6
2.2 Soužití Čechů a Němců v novém státě	8
2.2.1 Pojmy „Sudety“ a „sudetský Němec“	8
2.2.2 Vznik První republiky a prosazení suverenity státu	9
2.2.3 Menšinová práva.....	12
2.2.4 Soužití Čechů a Němců	16
3 Cesta k Mnichovu a Mnichovská dohoda	18
3.1 Hospodářská krize a její důsledky.....	18
3.2 Evropa třicátých let do roku 1938.....	21
3.3 Sudetendeutsche Partei (SdP) a její vliv na situaci v Československu.....	24
3.4 Události roku 1938.....	27
3.4.1 Stupňování sudetoněmeckých požadavků.....	28
3.4.2 Květen 1938 a první mobilizace.....	29
3.4.3 Mise lorda Runcimana a vyřešení tzv. národnostního statutu.....	30
3.4.4 Uzavření Mnichovské dohody	32
4 Územní změny po uzavření Mnichovské dohody	34
4.1 Odstoupená území a jejich vyklizení.....	34
4.2 První až čtvrté pásmo.....	36
4.3 Páté pásmo a role mezinárodního výboru.....	37
4.4 Územní ztráty ve prospěch Polska a Maďarska.....	40
5 Přesuny sudetského obyvatelstva	42
5.1 Násilnosti v pohraničí, které vedly k útěku	45
5.2 Smlouva o otázkách státního občanství a opce	46
6 Vznik říšské župy Sudety se zaměřením na město Liberec.....	50
6.1 Správní a politické uspořádání.....	50
6.2 Volby do říšského sněmu.....	52
6.3 Život v hlavním městě říšské župy	54
6.4 Menšinová práva	60
7 Důsledky mnichovské dohody v tzv. druhé republice.....	65
7.1 Politické a správní změny	65
7.1.1 Vznik Česko-Slovenska	65
7.1.2 Volba prezidenta.....	67

7.1.3 Autoritativní demokracie.....	69
7.2 Společenské a hospodářské změny	71
7.2.1 Židovská otázka	72
7.2.2 Problém uprchlíků a kroky státu k jeho řešení.....	73
8 Závěr	77
9 Seznam použité literatury a pramenů	81
9.1 Monografie, odborné články, studie.....	81
9.2 Elektronické zdroje	84
9.3 Právní předpisy	85
9.4 Archivní prameny	86
9.5 Periodický tisk.....	86
10 Resumé.....	87
11 Přílohy	88
11.1 Seznam příloh.....	88

1 Úvod

Německá menšina hrála v českém pohraničí klíčovou roli již od 13. století. Do ustavení první Československé republiky to byli právě Němci, kteří měli ve veřejném životě silnější pozici než Češi. Vznikem státu se však role obrátily a původní česká menšina se stala většinou. Vyostření vztahů mezi oběma národy v průběhu 30. let 20. století nakonec vyústilo v uzavření mnichovské dohody, na jejímž základě došlo k oddělení pohraničí od Československa a mnoho lidí muselo opustit své domovy. K tématu mé diplomové práce - Vysídlování obyvatel ze Sudet po roce 1938 - je tedy třeba přistupovat v rámci širšího historického kontextu.

Ačkoli se s tematikou odsunu Němců po roce 1945 v běžném životě setkáváme téměř každodenně, problematika vysídlení obyvatel ze Sudet v roce 1938 není veřejnosti známa a i literatura se o ní zmiňuje velmi zřídka. Téma práce jsem si vybrala právě z důvodu jeho „nedocenění“ a z důvodu vlastní zvědavosti o průběh dějinných událostí, které vedly ke stále aktuální diskusi na téma česko-německé vztahy. Přínosem mé práce má být ucelený přehled dějinných událostí z právně-historické perspektivy související s vysídlením obyvatel z československého pohraničí.

Primárními materiály pro zpracování mé práce jsou monografie a zákonná úprava z let 1920 – 1938. Dále využívám materiály z Okresního archivu Liberec a částečně i periodický tisk z roku 1938.

Pro pochopení role sudetských Němců v dějinných událostech roku 1938 zmiňuji již rok 1918 a vznik Československa. Obyvatelé pohraničních oblastí očekávali realizaci práva na sebeurčení a autonomii či úplnou samostatnost území. Mezinárodní smlouvy však byly uzavřeny v jejich neprospěch a oni se stali součástí Československa. V důsledku uměle vytvořeného československého národa, pak tvořili Němci 30% menšinu. Z těchto důvodů se zaobírám nejprve prosazením československého státu, dále okrajově zmiňuji jeho státoprávní uspořádání a zaměřuji se na menšinová práva. Práva menšin uvádím hlavně z důvodu následné komparace s obdobím po roce 1938.

Národnostní krize 30. let se vyostřila zejména v období hospodářské krize, která postihla celý svět. Lze říci, že měla vliv na smýšlení lidí i na směřování mezinárodních vztahů. Považuji tedy za nutné věnovat se problematice

mezinárodních vztahů. Na základě mezinárodních mírových dohod po první světové válce byl evropský kontinent nově uspořádán a záleželo opět na zahraničních vztazích, zda tento koncept obstojí. V pohraničí měla hospodářská krize neblahé následky v rámci mezilidských vztahů. Vzhledem k tomu, že zde bylo v porovnání s ryze českými oblastmi vysoké procento nezaměstnaných, vytěžila ze sociální situace Sudetoněmecká strana. Zmiňuji důvody jejího úspěchu, vlivu na obyvatelstvo a úlohu při odstoupení území. V roce 1938 se česko-německé vztahy staly hlavním tématem na mezinárodním poli a zejména pro Velkou Británii se stalo jejich vyřešení symbolem zachování míru v Evropě. Proto na našem území, po vyhlášení tzv. karlovarských požadavků, působila britská delegace, která měla za úkol zmapovat národní situaci a navrhnout její řešení. Popisuji i průběh vyjednávání o tzv. národnostním statutu a politická jednání, která vyústila k přijetí mnichovské dohody, jež znamenala porušení mezinárodního práva a zásah do integrity Československého státu.

Dále se zaměřuji na rozsah území, která určila mnichovská dohoda k odstoupení a způsob vytyčení tzv. páteho pásma. Ačkoli se územní ztráty republiky ve prospěch Polska a Maďarska úplně netýkají tématu práce, považuji za důležité je zmínit pro dokreslení situace v rámci zvýšení počtu obyvatel v tzv. druhé republice.

Hlavním těžištěm práce je vysídlení obyvatel. Vymezuji skupiny obyvatel, které z pohraničí odcházely a důvody, jež je vedly k opuštění svých domovů. S problematikou odstoupených území úzce souvisí i otázka státního občanství a možnosti opce.

V říjnu roku 1938 se staly Sudety součástí Německé říše a změnila se jak veřejná správa, tak i celý právní systém a ideologie. Hlavním městem říšské župy se stal Liberec, na kterém demonstrují náladu obyvatelstva a jejich reakce na změny poměrů v odstoupeném pohraničí. Na odtrženém území zůstala i početná menšina Čechů, poukazují proto na práva, která jim byla přiznána a jejich realizaci.

Dalekosáhlé důsledky měla mnichovská dohoda i pro okleštěné území Československa, tzv. druhou republiku, která pod vlivem mnichovského diktátu transformovala formu vlády v autoritativní demokracii. Zaměřuji se na ústavněprávní změny a vybočení normativně právních aktů z ústavního rámce. Vzhledem k tomu, že se počet obyvatel během pár měsíců zvýšil asi o 200 tisíc,

musela se česká politická reprezentace vyrovnat právně i s tímto faktem. Uvádím hlavní zákonné úpravy, které řešily přistěhovalectví a nezaměstnanost, jež se staly palčivým problémem nového státu.

Zjednodušeně řečeno, přes vysvětlení počátků první republiky a vymezení pojmů „Sudety“ a „sudetský Němec“ se dostávám k důvodům, které vedly k mnichovské dohodě. V návaznosti rozvádím, jaké měla dopady na obyvatelstvo v Sudetech a na život v druhé republice.

2 Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa

První světová válka hluboce zasáhla vývoj politického myšlení. Otrásla veškerými oblastmi lidské činnosti a změnila duchovní a kulturní hodnoty generací. Válka byla chápána zejména jako boj za německé a rakousko-uherské mocenské zájmy. Sociální a národnostní problémy v průběhu války vykrytalizovaly a odrazily se jak v porážce mocnářského Rakouska, tak v poválečném uspořádání Evropy. V případě českého národa posílila válka snahy hledat osvobození z politického područí převažujícího německého živlu.¹ První světová válka transformovala mezinárodní vztahy a soužití Čechů a Němců dostalo nové podoby, obsahu i formy.²

Češi využili světové situace k dosažení cílů, které se jim nepodařilo uskutečnit v období národního obrození 60. a 70. let 19. století. Poprvé se pokusili o realizaci moderního politického programu. Protirakouská nálada převládala v Čechách již od samého počátku monarchie, tedy od roku 1526, o to více pak po bitvě na Bílé hoře roku 1620. Čechy byly součástí habsburské říše, která se postupně přeměnila z personální unie v centralizovanou absolutistickou říši.³ V národním vědomí Čechů však stále přežívala česká státoprávní tradice, což dokládají např. selská povstání, korunovace českých králů, česká historická literatura, obrana českého jazyka a akce namířené proti představitelům rakouského státu.⁴

Na počátku první světové války neexistoval v českém politickém prostředí jednotný názor na další postup. Katolické strany zachovaly věrnost monarchii a podporovaly stávající Rakousko-Uhersko. Státoprávní strany naopak byly jasně protirakouské a z počátku prosazovaly autonomii českého národa v rámci Rakouska-Uherska, o kterou bezúspěšně usilovaly již v minulosti. Třetí proud se v čele s T. G. Masarykem orientoval na vojenskou porážku centrálních mocností. V roce 1915 vzniklo centrum pro protirakouské politické akce Český komitét

¹ BĚLINA, Pavel, et. al. *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 148.

² BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery s.r.o., 2002. s. 36.

³ Tamtéž, s. 46.

⁴ MALÝ, Karel, et. al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2004. s. 321.

zahraniční. Komitét učinil v listopadu 1915 prohlášení, ve kterém deklaroval svůj cíl, prohlášení nezávislého československého státu. V roce 1916 se komitét přeměnil na Českou, později Československou národní radu. Národní rada vydávala časopis Československá samostatnost, jež měl přesvědčit vedoucí osobnosti dohodových států o československém osvobozovacím programu, a tudíž také o nutnosti zániku Rakouska-Uherska. Významnou oporou, pro následné národní sebeurčení a vytvoření samostatného státu, představovala činnost zahraničních krajanských spolků a vznik československé armády, která bojovala po boku dohodových států.⁵ Krajanské zahraniční organizace pomohly zejména finančně a politicky, čímž umožnily další fungování Národní rady a zprostředkovaly mnoho důležitých kontaktů. V roce 1915 uzavřeli zástupci Českého národního sdružení a Slovenské ligy v Clevelandu dohodu o spojení Čechů a Slováků v jednom státě. Dne 6. ledna roku 1918 byla na domácí půdě vyhlášena tzv. Tříkrálová deklarace, která požadovala „*právo na svobodný život a na sebeurčení národů*“.⁶ V květnu roku 1918 pak uzavřeli představitelé organizací s T. G. Masarykem v Pittsburghu dohodu, ve které se hlásí ke spojení Čechů a Slováků v jednom státě, přičemž Slovákům slibovala autonomii vytvořením vlastního sněmu a vlády.⁷

Od června do října roku 1918 došlo postupně k mezinárodnímu a oficiálnímu uznání Československé národní rady za nejvyšší orgán a základ příští československé vlády.⁸ Dohodové mocnosti jí přiznaly povahu politického představitele národa a s ní pak udržovaly mezinárodní styky. S jejím uznáním úzce souvisí mezinárodní institut uznání za národ. Smlouva mezi Francií a Československou národní radou ze dne 28. září 1918 stanovila, že francouzská vláda uznává český národ za spojence a válčící stranu, a že suverenitu českého národa představuje Československá národní rada jako vláda de facto.⁹ Uznání za

⁵ MALÝ, Karel, et. al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 323. Vojáci v legiích vědomě bojovali proti Rakousku-Uhersku a prohlásili se za příští občany a vojáky ještě neexistujícího československého státu. In: Tamtéž.

⁶ *Moderní dějiny*: URL: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-trikralova-deklarace-6-ledna-1918-103> [cit. 2010-11-11].

⁷ Dohoda měla jen politický, nikoliv právní význam. O uspořádání nového státu mohou rozhodnout jen nové ústavní orgány. Přesto Pittsburskou dohodu bylo argumentováno za 1. republiky i po roce 1989. In: MALÝ, Karel, et. al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 324.

⁸ Francie, Velké Británie, USA a Itálie.

⁹ ONDŘEJ, Jan - POTOČNÝ, Miroslav. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*. Praha: Ch. Beck, 2002, s. 27.

národ zahrnovalo zároveň uznání jeho práva na sebeurčení tj. vytvoření vlastního státu. Ačkoli akt uznání nemohl být odvolán, neexistovala jasná představa o tom, zda a do jaké míry je uznávající stát povinen napomáhat realizaci práva na sebeurčení.¹⁰

Poté, co 5. října 1918 ústřední mocnosti požádaly USA o mír, vznikla 17. října ve Washingtonu deklaráce, kterou přijal americký prezident Woodrow Wilson, a je považována za vrchol československého zahraničního odboje. V deklaraci se slavnostně prohlašuje československý národ za lid svobodný a samostatný, připojující se k ideálům moderní demokracie.¹¹

Ideologickým základem k ukončení války se staly požadavky prezidenta Wilsona, známé jako *čtrnáct bodů*. V bodě č. 10 jsou osloveny národy Rakouska-Uherska, kterým je přislíbena místo mezi národy s co nejsvobodnější možností autonomního rozvoje.¹² Wilson následně Rakousko-Uhersku 18. října sdělil, že striktně nepožaduje pro národy monarchie autonomii, nýbrž je na národech samotných, jak se rozhodnou uskutečnit své právo na sebeurčení.¹³ Národní výbor následně dne 28. října schválil zákon o zřízení samostatného československého státu, který konstatoval, že „*samostatný stát československý vstoupil v život*“.¹⁴

2.1 Poválečné uspořádání Evropy a sebeurčení Čechů a Němců

Nástupnickými státy Rakouska-Uherska se staly Rakousko, Maďarsko a nové národní státy- Československo a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, zbývající části se připojily k obnovenému Polsku a Rumunsku. Všechny tyto státy však vznikly jako důsledek porážky Rakouska-Uherska ve válce, ne jako důsledek vnitřního demokratického procesu. První republika i celé poválečné mírové uspořádání proběhlo ve jménu práva na sebeurčení, a samostatnost Československa potvrdil tzv. versailleský systém na základě smluv podepsaných na zámcích v Saint-

¹⁰ ONDŘEJ, Jan - POTOČNÝ, Miroslav. Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část. Praha: Ch. Beck, 2002, s. 27.

¹¹ MALÝ, Karel, et. al. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, s. 328.

¹² *Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona*. URL: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ctrnact-bodu-prezidenta-wilsona-8-1-1918/> [cit. 2013-03-18].

¹³ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery s.r.o., 2002. 304, s.45

¹⁴ Zákon Národního výboru československého č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného zřízení státu.

Germain-en-Laye, Trianon a Versailles. Heslo práva na sebeurčení však nabylo nebývalé síly, a to ihned po ukončení války v průběhu Pařížské mírové konference.

O právo na sebeurčení, tak jak bylo konstituováno v 10. bodě prezidenta Wilsona, usilovali jak Češi, tak Němci, kteří vedle sebe žili na společném území. Přírozeně se Němci žijící na území nového Československa nemohli smířit s tím, že se stanou po letech dominance pouhou menšinou a z role vládnoucích budou ovládanými. Zároveň v rámci práva na sebeurčení existovaly tendence vytvořit velkoněmecký národ, tedy spojit všechny rakouské Němce a následně s dominantním Německem v čele vytvořit koncept *Mittelleuropy*. Tím by prakticky nemohl existovat Československý stát a národ jako takový by byl plně germanizován.¹⁵ První krok v rámci této myšlenky učinili již 21. října 1918 poslanci vídeňské říšské rady a vyhlásili vznik Německého Rakouska. Čechoslováci tedy nebyli těmi, kdo dal první impuls k ústavnímu rozpadu monarchie.¹⁶ Wilson však pojem sebeurčení dále nerozvedl a nedefinoval, čímž vznikl problém mezi Čechy a Němci, protože oba národy chtěly mít svůj vlastní stát a dle nóty na něj měly nárok. Sebeurčení jednoho národa tak logicky v případě multinárodního území Československa jde proti sebeurčení národa druhého.¹⁷

S odvoláním na toto právo založili Němci dvě samostatné provincie (*Deutschböhmen* a *Sudetenland*) a dva kraje (*Deutschsüdmähren* a *Böhmerwaldgau*) a snažili se odtrhnout od nově založeného státu. Zásada sebeurčení je opravňovala k uznání jejich svébytnosti a oni doufali, že tento nárok Versailleská konference potvrdí. Konference však rozhodla v jejich neprospěch a před hlediskem národním upřednostnily dohodové mocnosti historický a hospodářský celek zemí Koruny české.¹⁸ Tím došlo k tomu, že dne 10. září 1919 uzavřením dohody o Rakousku v Saint-Germain, více jak tři miliony Němců nedostaly svého práva na sebeurčení a zároveň byl uměle vytvořen národ československý. Německá menšina zůstala

¹⁵ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, Praha: Karolinum, 2005, s. 93.

¹⁶ Tamtéž s. 95.

¹⁷ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 49.

¹⁸ Čechy, Morava, Slezsko.

v postavení nestátního národa a nestátotvorné menšiny, což se stalo základem dalšího mezinárodního vývoje a labilnosti tzv. versailleského systému.¹⁹

2.2 Soužití Čechů a Němců v novém státě

2.2.1 Pojmy „Sudety“ a „sudetský Němec“

Vzhledem k názvu práce je nutné definovat pojmy „Sudety“ a „sudetský“, které se v rámci česko-německé otázky běžně používají. Označení Sudet pravděpodobně pochází od pojmenování *Sudetae*,²⁰ jež použil alexandrijský zeměpisec Klaudios Ptolemaios v polovině 2. století n.l. v souvislosti s popisem střední Evropy a jednalo se zřejmě o oblast Krušných hor.²¹ Pojem „sudetský“ má své počátky až v počátku 20. století, kdy vznikla potřeba odlišit Němce v Čechách, o kterých se běžně mluvilo jako o „Němcích z Čech, Moravy a Slezska“ či o „českých Němcích“. V inspiraci označením rakouských Němců jako *Alpendeutschen* zmínil Franz Jesser,²² že by bylo vhodné užít pro jednotné pojmenování českých Němců označení „sudetský Němec“, a to v rámci geografie a oblastmi jejich nejhustšího osídlení.²³

Do roku 1918 se pojmů „Sudety“ a „sudetský“ prakticky nepoužívalo. Jejich prosazení se pojí až s rozpadem rakousko-uherské monarchie a právem na sebeurčení, kdy se souhrnné označení pro české Němce z politických důvodů jevílo jako nezbytné. Vzhledem k tomu, že vznikem Československa se dosud vedoucí úloha německví stala „méněcennou“ bylo nutné vytvořit jednoznačné ideologické pojmy a spojit tak všechny Němce žijící na území nového státu pro aktivní národnostní boj proti československému vlivu. V rámci iredentistických tendencí a vytvoření již zmíněných samostatných provincií a krajů bylo možné setkat se s pojmy „Deutschmährer“ (Němec z Moravy), „Deutschböhme“ (Němec z Čech) a

¹⁹ *CS Magazín*. URL: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/287-kalendarium/>> [cit. 2012-11-11].

²⁰ V překladu pohoří divokých prasat In.: ²⁰ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 93.

²¹ Tamtéž, s. 93.

²² Německý nacionalistický politik a publicista. Do roku 1933 senátorem za Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (DNSAP). In: HRUŠKA, Emil. *Sudetoněmecké kapitoly*. Praha: BMSS-START, spol. s. r. o., 2008, s. 14.

²³ Tamtéž, s. 6.

„Sudetenländische Deutsche“ (Němec sudetských zemí). Provincie *Sudetenland* označovala sice pouze území severní Moravy, ale pojem „Sudety“ a „sudetský“ se nakonec uchytil jako jednotné označení německé menšiny v Československu.²⁴

Sudety však nejsou a nebyly zemí ve státoprávním smyslu a nelze je jednoznačně vymezit ani geograficky.²⁵ Označení lze především považovat za politické, jehož využili představitelé německého nacionalismu v Československu. Konrád Henlein²⁶ založením *Sudetendeutsche Heimatfront* (dále SHF)²⁷ a následně *Sudetendeutsche Partei* (dále SdP)²⁸ ztotožnil pojem s politickým programem. Na mezinárodním poli se oficiálně prosadila označení „sudetoněmecká území“ a „sudetský Němec“ ve znění mnichovské dohody. Z geografického, historického a vědeckého hlediska tak pojmy „sudetský“ a „Sudety“ získaly zcela jiný smysl.²⁹

2.2.2 Vznik První republiky a prosazení suverenity státu

Československý stát založila tzv. recepční norma ze dne 28. října 1918.³⁰ Zákon č. 11/1918 Sb., který prohlašoval vznik československého státu a zároveň přejímal prozatímně zákonné normy monarchie, byl posléze publikován ve sbírce zákonů dne 6. listopadu.³¹ Státní formu mělo určit Národní shromáždění společně s Československou národní radou v Paříži. Národní rada však v té chvíli existovala již jako prozatímní vláda³² a rovněž jí takto vnímaly i dohodové mocnosti. Následně tedy delegace Národního výboru vydala dne 31. října 1918 prohlášení o vzájemném jednání s Národní radou a oficiálně ji v souladu s tzv. recepční normou ustavila

²⁴ HRUŠKA, Emil. *Sudetoněmecké kapitoly*. s. 7-9.

²⁵ Vyjma existence sudetoněmecké říšské župy, *Sudetengau*, v roce 1938-1945, která však územně nezabírala všechny pohraniční oblasti, jež byly jako Sudety označovány. viz. dále.

²⁶ Sudetoněmecký politik, předseda Sudetoněmeckého vlasteneckého hnutí a strany, v roce 1938 jmenován Hitlerem říšským komisařem a následně po vzniku sudetoněmecké župy v roce 1939 říšským místodržícím.

²⁷ Sudetoněmecké vlastenecké hnutí (SHF).

²⁸ Sudetoněmecká strana (SdP), viz dále.

²⁹ HRUŠKA, Emil. *Sudetoněmecké kapitoly*, s. 9-11.

³⁰ Vydána jménem Národního výboru a podepsána přítomnými členy předsednictva Národního výboru tzv. Muži 28.října- A.Švehla, A.Rašín, J. Stříbrný, Fr. Soukup, V. Šrobár.

³¹ MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě; svazek 1*. Praha: Karolinum, 2010, s. 322.

³² T.G.Masaryk- předseda a ministr financí, E. Beneš- ministr zahraničních věcí a ministr vnitra a Milan R. Štefánik-ministr národní obrany.

v prozatímní vládu českých zemí československých. Státní formu stanovila prozatímní ústava z 13. listopadu 1918,³³ jejíž ustanovení § 1 prohlašovalo přeměnu Národního výboru v Národní shromáždění,³⁴ jehož jménem následně Karel Kramář³⁵ sesadil habsbursko-lotrinskou dynastii a vyhlásil Československý stát za svobodnou republiku. V květnu 1919, kdy byla prozatímní ústava novelizována, se z dosavadní tzv. vlády parlamentu stala parlamentní forma vlády s velmi silným postavením prezidenta, který měl značné pravomoci vůči nejvyššímu výkonnému orgánu.³⁶ Zastupitelské orgány se ovšem tvořily bez účasti německých a maďarských představitelů. Veškerá vyjednávání československých reprezentantů a představitelů německých politických stran ztroskotala na německém odporu k československé státnosti. Mandát moci zákonodárné tak představovali převážně čeští a v menší míře slovenští zástupci.³⁷

Vztah německých obyvatel československých území k novému státu byl odmítavý již od jeho zrodu a nelehké prosazení československých hranic znamenalo jisté problémy do budoucna. Místo účasti na tvorbě nového státu vyhlásili poslanci německých politických stran dne 21. října 1918 odloučení severního území od českých zemí a utvoření již zmiňovaných samostatných jednotek s cílem připojit je k Německému Rakousku.³⁸

Území státu však neustavila jen zvláště dohodových mocností. V rámci této problematiky samozřejmě probíhaly debaty na mezinárodní úrovni, které otázku německého obyvatelstva zohledňovaly. Zejména se diskutovalo o území Rumburska, Ašského výběžku a Chebska. Existoval i tzv. *Grégrův plán*, z roku 1888, na zredukování počtu německy mluvících obyvatel v pohraničních oblastech Liberecka, Šluknovského výběžku, Karlovarska, Krušnohoří a Chebska, a to odstoupením částí těchto oblastí, čímž by se počet Němců snížil o 2 miliony. T. G. Masaryk s Edvardem Benešem však argumentovali v rámci práva na sebeurčení a

³³ Zákon č. 37/1918 Sb., o prozatímní ústavě.

³⁴ Politické zastoupení v Národním výboru a po sléze v Národním shromáždění bylo ustaveno dle výsledků voleb do Říšské rady z roku 1911.

³⁵ Politik, první předseda vlády.

³⁶ Mohl předsedat a účastnit se schůzí vlády, vyžadovat od ní písemné zprávy, jmenovat a odvolávat předsedu a členy vlády, atd. In: BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 51.

³⁷ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 51-52.

³⁸ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 105.

s ohledem na historické hranice Koruny české. Na mezinárodním poli prosadili myšlenku, že bude lépe zaručeno sebeurčení českých Němců uvnitř Československa, než v případě zredukování jejich počtu na milion, čímž by jim hrozilo daleko větší riziko odnárodnění.³⁹ Stále zde existovala obava z pangermánské konsolidace střední Evropy i hledisko poraženého národa, a tak Beneš s Masarykem získali mezinárodní souhlas s územním rozsahem Československa.⁴⁰ Česko-německé vztahy se tedy měly řešit jako vnitrostátní problém. Vrcholní představitelé československé politiky přemýšleli o zřízení republikového modelu na bázi Švýcarské federace. Plány na územní členění republiky sice nepočítaly s kantony jako vyššími územně správními celky, ale po švýcarském vzoru měla být zajištěna široká autonomie národnostních menšin. Tyto ideje se však nepodařilo uskutečnit. Jednak z důvodu nedůvěry vůči německým obyvatelům, kteří narušili integritu státu již v jeho počátcích a nepociťovali občanskou sounáležitost, dále pak z důvodu vnitrostátního politického vývoje.⁴¹ Vzhledem k tomu, že až do září 1919 neměla československá republika mezinárodně uznány hranice, necítili se čeští Němci oficiálními občany Československa, a proto ani jejich separatistické chování nelze považovat za trestný čin velezrady.⁴² V období mezi zářím 1918 a 1919 lze spatřovat počátek „sudetoněmecké“ identity a označení „sudetští Němci“, které se naplno projevily ve 30. letech.

Státní aparát nově vzniklého Československa musel svou svrchovanost prosadit na celém území, zejména prostředky ekonomickými, politickými a vojenskými. Iredentistické tendence v pohraničí vcelku snadno zlomila ekonomická a vojenská opatření. Vezmeme-li v potaz, že obyvatelé Sudet byli oslabeni ničivou válkou, nedostatkem potravin a ztrátami na lidských životech, je pochopitelné, že běžný obyvatel pokládal mnohdy za výhodnější připojit se k Československému státu, než k reparacemi svázanému Německu či Rakousku.⁴³ K ozbrojeným střetům mezi československými orgány a separatisty docházelo zejména v Teplicích a

³⁹ Tzv. čechizace

⁴⁰ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 100-104.

⁴¹ Tamtéž, s. 106-115.

⁴² Tamtéž, s. 107.

⁴³ Tamtéž, s. 114.

Kadani.⁴⁴ Na Slovensku byla situace o něco složitější. Dne 16. června 1919 vyhlásili Maďarští komunisté Slovenskou republiku rad a vzbouřili se tak proti Československému státu. Tento stav vyřešili až československé vojenské jednotky, posílené italskými a francouzskými legiemi, v červenci 1919.⁴⁵

2.2.3 Menšinová práva

První československá republika byla státem multinárodním s největším počtem Čechoslováků. Dle mezinárodních požadavků na ochranu menšin⁴⁶ přiznával stát široká kulturní, politická a jazyková práva menšin a zároveň je inkorporoval do vnitrostátních zákonů. Je také nutno podotknout, že zákonnou úpravu těchto práv československý stát vynucoval a dodržoval, na rozdíl od jiných nově vzniklých států.⁴⁷ Z ústavy č. 121/1920 Sb. vycházely klasické demokratické principy - rovný přístup ke všem úřadům, hodnostem, výkonu povolání, atd. Všichni občané si byli před zákonem rovni a požívali stejných občanských a politických práv bez ohledu na náboženství, rasu či jazyk. Další zákony rovněž zakazovaly násilné odnárodňování a propouštění zaměstnanců na základě příslušnosti k národu.⁴⁸

2.2.3.1 Státní občanství

Současně se vznikem Československa, tedy dnem 28. října, vzniklo i státní občanství. Pojem občanství lze vymezit jako trvalý vztah jednotlivce k danému státu, jež zaručuje dle platného právního řádu jedinci práva a povinnosti. Obyvatel, který nenabyl československé státní občanství, cizinec, má práva a povinnosti,

⁴⁴ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 53.

⁴⁵ Tamtéž, s. 54.

⁴⁶ Tzv. Malá Saintgermainská smlouva ze dne 10. září 1919; menšinová smlouva.

⁴⁷ Zejména v porovnání s Polskem. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě; svazek 1*, s. 488.

⁴⁸ Více zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, Hlava šestá.

kteří mu výslovně státní zákony přiznávají.⁴⁹ Československé občanství upravoval ústavní zákon č. 236/1920 Sb.,⁵⁰ který dělil občany do čtyř skupin. Státní občanství tak v první řadě nabyli obyvatelé, kteří měli od ledna 1910 domovské právo na území bývalého Rakouska-Uherska, které připadlo k Československu a dále bývalí občané Německé říše, jejichž území se stalo Československem.⁵¹ Třetí skupinou byly děti, které se narodily na území Československa bývalým rakouským, uherským a německým občanům. Čtvrtou skupinu pak tvořili lidé, kteří drželi domovské právo mimo území vzniklého Československa, ale stali se zřizenci či úředníky nového státu nebo státních podniků.⁵² U osob, které se narodily na území Československa, a nabytí jiného státního občanství se neprokázalo, se československé občanství presumovalo.⁵³ Zákon rovněž ponechával možnost volby občanství tzv. právo opce a opční lhůty k výběru a k vystěhování do daného státu.⁵⁴ Například německým občanům byla ponechána dvouletá lhůta na rozhodnutí a následně ještě jednoletá lhůta k vystěhování, kdy mohl jedinec vyvézt ze země veškerý movitý majetek a zároveň mu zůstala dispoziční práva k nemovitostem. Při prvním sčítání obyvatel v roce 1921 docházelo jak ze strany menšin, tak ze strany československé, ke snahám posílit své řady. Z Německa a Rakouska například přijížděli do pohraničí celé zájezdy příslušníků německé menšiny, aby se zde nechali sečíst. Jednalo se především o obyvatele ve zmíněné opční lhůtě, kteří se následně stali občany Rakouska.⁵⁵ Podobné snahy lze však vidět i na české straně. Zde se jednalo o Čechy žijící v německém prostředí, kteří se běžně hlásili k německé národnosti, ale sčítací komisaři je i proti jejich vůli nekompromisně počítali k Čechům.⁵⁶ Z těchto informací je zřejmé, že se obě etnika snažila zvýšit co nejvíce poměr národnostního složení obyvatel, nicméně výsledky sčítání velkou měrou ovlivnit nemohla, nebo se dokonce jejich snahy vzájemně vykrátily.

⁴⁹ *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. dílu čtvrtého svazek první.* Praha: Ladislav Horáček-Paseka, 2001, s. 660.

⁵⁰ Ústavní zákon č. 236/1920 Sb., o nabytí a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé.

⁵¹ Jednalo se o Hlučínský kraj- území mezi Opavou a Ostravou.

⁵² Dle § 1 ústavního zákona č. 236/1920 Sb.

⁵³ Dle § 2 ústavního zákona č. 236/1920 Sb.

⁵⁴ Osoby s právem opce vyjmenovává ústavní zákon č. 236/1920 Sb. v § 4.

⁵⁵ MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě; svazek 1.* Praha: Karolinum, 2010, s. 412-415.

⁵⁶ Tamtéž, s. 500.

Svobodnou volbu národnosti garantoval zákon č. 592/1920 Sb.,⁵⁷ kdy zůstávalo pouze na subjektivním rozhodnutí jedince, ke které národnosti se přihlásí. Vezmeme-li například Židy, nerozhodovalo zde hledisko náboženského vyznání, jazyk, atd., ale pouze svobodná vůle.⁵⁸ Fakt, že Židé byli uznáni za národ, měl vliv na značný úbytek německé menšiny. Národnost obyvatel je však třeba odlišovat od pojmu občanství, které má v sobě již národnost zahrnutu. V roce 1920 se na celém území Československa k československé národnosti hlásilo 64,79 %, k německé 23,63 % a v roce 1930 k československé 66,24 % a k německé 22,53 %. Pouze v českých zemích byl počet německých obyvatel vyšší, okolo 30 %. Ve výše zmíněných procentech je v roce 1930 patrný nárůst československé národnosti jak na území Čech, tak na celém území Československa, což je možné přičítat i demografickému přírůstku, kdy se počet obyvatel za deset let zvýšil asi o jeden milion, na 14.729.000 obyvatel. Lze se také domnívat, že se někteří německy mluvící obyvatelé začali cítit Čechoslováky.⁵⁹

2.2.3.2 Jazykové právo

Ústava ve svém ustanovení § 128 odst. 3 zaručovala svobodné užívání jazyka v tisku, spolcích, soukromých, obchodních a náboženských stycích. Následně pak její ustanovení § 129 odkazovalo na zvláštní zákon o dalších zásadách užívání jazyků, tj. z. 122/1920 Sb.,⁶⁰ kde byl jazyk československý označen za oficiální jazyk státu. Kompromis mezi českými politiky přiznal nakonec více priorit češtině a slovenštině než se původně zamýšlelo. Beneš totiž prohlásil v *Nótě o postavení národností v Československé republice* na Pařížské mírové konferenci v květnu 1919, že bude stát znám jako Československý, nicméně v praxi se stane němčina druhým jazykem a na úrovni soudní a parlamentní bude používána ve stejné míře jako čeština. Tento slib se nenaplnil a naproti tomu existovaly určité přednosti pro jazyk československý, podobně jako tomu bylo v dobách Předlitavska s němčinou.

⁵⁷ č. 592/1920 Sb., Nařízení vlády ČSR jímž se provádí zákon o sčítání lidu z 30.10.1920.

⁵⁸ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 57.

⁵⁹ Tamtéž, s. 56.

⁶⁰ Zákon podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé. Dále tento zákon provádělo nařízení vlády č. 17/1926 Sb. ze dne 3. února 1926. In: Tamtéž.

Veřejné vyučování probíhalo v češtině nebo slovenštině a veřejné finance měly sloužit k prospěchu národa československého.⁶¹

S určením státního jazyka souvisely i změny v úřadech. Každý úředník musel složit zkoušku z českého či slovenského jazyka, což se stalo pro řadu Němců nesplnitelné a tudíž o své zaměstnání přišli a zároveň tím stoupl počet českých obyvatel v pohraničí, kteří tyto úřady vykonávali a v administrativě měli vždy poslední slovo.⁶² Výjimku z používání státního jazyka představovaly oblasti, kde žilo 20 % menšinových obyvatel.⁶³ Pro naplnění kritéria neplatil celouzemní požadavek, ale stačilo, aby dané procento obyvatel žilo v soudním okrese. Při splnění podmínky mohli obyvatelé těchto oblastí komunikovat ve své mateřštině se správními úřady a soudy. Dále se v jazyce menšiny, vedle jazyka státního, zveřejňovaly vyhlášky.⁶⁴ Jestliže hranice 20 % dosažena nebyla, neznamenovalo to násilné prosazení státního jazyka, ale zákon ukládal, že je nutno pomáhat žadatelům, kteří jazyk neovládají. Jazyka menšiny mohl však užívat pouze její příslušník.⁶⁵ Velice pozoruhodná je tedy opět obava před germanizováním pohraničí, protože Češi zde žijící používali za Rakouska-Uherska německý jazyk pro komunikaci s úřady běžně. Na druhou stranu jestliže v některém okrese žilo více, jak dvě třetiny menšinových obyvatel, užíval se zde v úředním styku výhradně jazyk menšiny.⁶⁶ Dále zákon umožňoval vyřizování záležitostí v jakémkoliv okrese, což lze označit za příslušnost danou na výběr. Například občan s trvalým bydlištěm v Praze mohl vést soudní spor v Liberci v němčině.⁶⁷ V rámci možností a zásad demokratického státu byla jazyková svoboda plně dodržována.

⁶¹ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 128-129.

⁶² SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi*. Praha: Academia, 1996, s. 277.

⁶³ Příslušníky menšiny byly jak fyzické, tak právnické osoby. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě; svazek 1*, s. 504.

⁶⁴ MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě; svazek 1*, s. 503-504.

⁶⁵ Tamtéž, s. 502.

⁶⁶ Tamtéž, s. 505.

⁶⁷ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 131.

2.2.3.3 Školský systém

Celý školský systém, od škol na nejnižším stupni až po školu vysokou, fungoval převážně odděleně. Existovaly školy české a německé, podobně jako tomu bylo za monarchie. Zákon č. 189/1919 Sb.⁶⁸ upravoval organizaci tzv. menšinového školství. Pokud žila v určité obci menšina, měla právo na zřízení školy, i když se jednalo o národ státní. V pohraničí tedy docházelo především k zakládání českých škol. Zákon umožňoval i vyvlastnění budovy pro účely školního zařízení a ubytování jeho zaměstnanců.⁶⁹ Nicméně je třeba podotknout, že zvláště v pohraničí a ve velkých českých městech již německé školské ústavy dávno existovaly a v tomto ohledu to byla tedy česká menšina, která měla na založení školy právní nárok. Na území státu existovalo 6 tisíc obecných českých škol a 3 300 německých škol, což nelze považovat za diskriminační s ohledem na poměr národnostního složení.⁷⁰ Volba školy pak závisela na samotném jedinci, jeho rodičích a zákon nikoho nenutil k navštěvování české školy či naopak.

2.2.4 Soužití Čechů a Němců

Již z dob monarchie měla úprava veřejné správy a samosprávy velký význam. I prezident Masaryk pomýšlel na vyšší územně samosprávné celky, které by poskytovaly Němcům rozsáhlá práva na jejich správu. Těmito celky měly být župy, avšak tzv. župní zákon č. 126/1920 Sb.,⁷¹ nikdy plně nevstoupil v účinnost. Předpokládalo se, že zřízení žup přispěje k lepší asimilaci Němců v novém státě. Vzhledem k situaci na počátku první republiky, kdy Němci projevovali separatistické tendence a stále věřili připojení k Německému Rakousku, neexistovala politická důvěra k realizaci tohoto zákona. Konečné datum provedení zákona měla rozhodnout vláda, ale vzhledem k silnému postavení české nacionální

⁶⁸ Zákon č. 189/1919 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích.

⁶⁹ MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě; svazek 1*, s. 501.

⁷⁰ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 132.

⁷¹ Zákon č. 126/1929 Sb., Zákon o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé.

pravice reforma provedena nebyla.⁷² Župní zřízení existovalo od roku 1923 pouze na Slovensku a roku 1927 se od další župní organizace zcela upustilo. Na základě zákona č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy se staly administrativním základem státu země Česká, Slovenská, Moravskoslezská a Podkarpatská Rus, které se dále členily na okresy a obce.⁷³ Z pohledu česko-německé otázky tím posílil centralismus a samospráva území obývaných Němci zůstala omezena na minimum. Organizaci samosprávy je třeba brát komplexně v souvislosti s hospodářstvím, financemi a řadou dalších souvisejících problémů. S ohledem na výše zmíněná menšinová práva však nelze postavení československých Němců pokládat za nedůstojné a diskriminační.

Od počátečního negativismu československých Němců, který spočíval v politické pasivitě, kdy opakované nabídky německých ministerských křesel zůstaly odmítnuty, došlo v roce 1926 ke zlomu a německé strany vstoupily do vlády. Tento krok znamenal jednak loajalitu k Československému státu a jednak posílení demokracie. Důvody zapojení německých stran do chodu státu lze spatřovat i v hospodářském růstu republiky, kdy na rozdíl od Německa a Rakouska zaznamenalo Československo ve 20. letech značný ekonomický rozmach a nízkou nezaměstnanost.⁷⁴

Společenský život Čechů a Němců dále plynul veskrze odděleně. Kulturní, divadelní život a tisk stále fungovaly na národnostním principu. Obě etnika sice mluvila odlišným jazykem, ale k žádným konfliktům nedocházelo. V pohraničí spolu Češi a Němci přátelsky koexistovali, navštěvovali stejná hostinská zařízení a rovněž se přátelili se svými zahraničními sousedy.⁷⁵ Německé i české spolky dbaly na udržování a prohlubování národní identity, což později nemile vyústilo na německé straně k založení národních organizací jako *Kameradschaftsbund a Deutscher Turnverein*, které byly úzce spojeny se Sudetoněmeckou stranou.⁷⁶ Nelze však příliš mluvit o soužití, ale o existenci dvou národů vedle sebe, která byla po

⁷² BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 71-72.

⁷³ *Dějiny zemí Koruny české v datech*. <http://www.libri.cz/databaze/dejiny/text/t88.html> [cit. 2013-02-03].

⁷⁴ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 79-80.

⁷⁵ JESENSKÁ, Milena. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 29.

⁷⁶ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 165-166.

celá 20. léta bezproblémová. Jakési státní sebevědomí Němců se vytvořilo i na základě severočeského sklářského průmyslu, kdy byly produkty německých firem ve světě známé pod pojmem *české sklo*.⁷⁷ Lze říci, že se Československo po desetileté existenci stalo stabilním státem s velmi perspektivním hospodářským vývojem. Osudným zlomem se však v česko-německých vztazích stala hospodářská krize a vítězství Adolfa Hitlera v Německu.

3 Cesta k Mnichovu a Mnichovská dohoda

3.1 Hospodářská krize a její důsledky

Tzv. černý pátek na newyorské burze dne 24. října 1929 hluboce zasáhl celý svět. Československo hospodářský propad pocítilo později, naplno zde krize propukla až v roce 1930 a její průběh trval déle než v Německu. V době, kdy u nás byla krize největší, Německo již zaznamenávalo ekonomický vzestup.⁷⁸ Objem vývozu z Československa v roce 1933 klesl oproti roku 1929 o 59 %.⁷⁹ V Německu zároveň s hlubokou inflací propukla i politická krize, která měla za následek nástup Adolfa Hitlera k moci a následnou konjunkturu průmyslu.⁸⁰ Krize nejvíce dolehla na pohraniční oblasti, které produkovaly zejména lehký průmysl určený k exportu. Ostatní státy s ohledem na vlastní ekonomickou situaci a na ochranu vlastního zboží reagovaly zvednutím cel.⁸¹ V Sudetech se tak snížila na polovinu produkce v bavlnářském průmyslu, na třetinu pak výroba porcelánu a skla. Tyto výroby

⁷⁷ SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi*, s. 276.

⁷⁸ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 86.

⁷⁹ LACINA, Vlastislav, ed. a PÁTEK, Jaroslav, ed. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Sv. 3, Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995, s. 164.

⁸⁰ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 137.

⁸¹ LACINA, Vlastislav, ed. a PÁTEK, Jaroslav, ed. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Sv. 3, Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*, s. 161.

patřily v pohraničí ke klíčovým a jejich redukce měla za následek zavírání mnoha podniků⁸² a následnou nezaměstnanost sudetských Němců.⁸³

Nejen, že krize probíhala rozdílně v Čechách a v Německu, ale i na území Československa postihla nerovnoměrně Čechy a Němce. Zatímco v pohraničních oblastech představoval německý průmysl produkci 90 % keramiky, 89 % textilu, 80 % skla, český průmysl ovládal z 95 % výrobu zbraní, 82 % strojírenství a 80 % výrobu zemědělských strojů.⁸⁴ Rozvrstvení průmyslu představovalo propastný rozdíl oblastí a důsledky krize jen nasvědčovaly prohloubení krize národnostní. Nutno ovšem poznamenat i fakt, že průmysl, který drželi v rukou němečtí průmyslníci, byl zastaralý již v době monarchie a za první republiky neexistovala z jejich strany snaha o restrukturalizaci. Rovněž také chyběly zkušenosti v mezinárodním obchodě a konkurenčním prostředí, jelikož za Rakouska-Uherska se produkty prodávaly především na území monarchie a případný export, probíhal nepřímo přes vídeňské obchodní domy.⁸⁵

Nepoměr lidí bez práce byl markantní. V roce 1931 ve zcela německých okresech nebo v okresech s 20 % českého obyvatelstva představovala nezaměstnanost 19,2 %. Naopak v okresech, kde žilo maximálně 20 % německy mluvících obyvatel, byla nezaměstnanost 9,16 %.⁸⁶ I v roce 1936, kdy všude ve světě krize opadala a Německo kráčelo vstříc k „hospodářskému zázraku“, evidovalo Československo stále na 525 tisíc nezaměstnaných Němců.⁸⁷ Vzhledem k tomu, že v říši nebyla o práci nouze, odcházeli lidé z pohraničí, Češi i Němci, za výdělkem právě tam. Pracovali na stavbě silnic či později dokonce budovali opevnění proti vlastnímu státu.⁸⁸

V době zdlouhavé hospodářské stagnace a chudoby zaznamenala silně nacionalistická strana SdP příliv členů. Svou agresivní protistátní agitací posilovala nacionalistické smýšlení pohraničních obyvatel. Československou státní politiku

⁸² Například v libereckém okrese došlo k uzavření 64 podniků a další vyráběly omezeně In: Ještědský Obzor, 28. 3. 1935.

⁸³ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 136.

⁸⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*. Praha: Libri, 2003, s. 64-65.

⁸⁵ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 138-139.

⁸⁶ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 87.

⁸⁷ SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi*, s. 306-307.

⁸⁸ JESENSKÁ, Milena. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*, s. 86-87.

označovala za původce, jež nechala krizi úmyslně dopadnout na pohraniční oblasti. Mezi českými Němci stále více sílil pocit, že „v říši je všechno lepší“.⁸⁹ Po volbách v roce 1935, které SdP vyhrála, se ke straně přihlásilo mnoho továrníků. Výsledky voleb strana využila zejména k zastrašování lidí, kteří měli demokratické smýšlení a do SdP nevstoupili. Vyskytovaly se i případy, kdy byla k výplatní pásce přiložena přihláška do strany. Pokud ji zaměstnanec neakceptoval, hrozilo, že se z něj druhý den stane jeden z tisíců nezaměstnaných. SdP začala rychle v mínění lidí pěstovat rasovou nesnášenlivost vůči Židům a Čechům. V pohraničí například u jejich obchodů stála henleinovská mládež a zapisovala, osoby, které u nich nakupovaly.⁹⁰

Státní politika se v tomto období snažila o co největší zmírnění sociálních dopadů krize. Mnoho nezaměstnaných lidí žilo pod hranicí existenčního minima a finanční pomoc státu pro jednoho nezaměstnaného ekonomické situaci rodin nenapomáhala.⁹¹ Na území celé republiky tak probíhaly sociální nepokoje, demonstrace a hladové pochody. Ve snaze odlehčit nezaměstnaným, organizoval stát veřejně prospěšné práce a lidé si tak ze státní kasy mohli vylepšit rodinný rozpočet. Pražská vláda však učinila velmi nepopulární krok, když do pohraničí na tyto práce posílala nezaměstnané Čechy z vnitrozemí, což sudetští Němci mohli právem považovat za upřednostňování jednoho národa nad druhým.⁹² Podnikatelská sféra zůstala v pohraničí zcela ochromena. Jednou z možností, jak získat finanční prostředky, se staly přirozeně veřejné zakázky. Sudetoněmecká propaganda přidělování zakázek samozřejmě využila proti Československému státu, když vládě vyčítala, že preferuje české firmy. V celostátním měřítku však přidělování zakázek přiměřeně odpovídalo národnostnímu složení.⁹³

V roce 1937 využila SdP právo, které vyplývalo z tzv. menšinové smlouvy, a podala stížnost ke Společnosti národů na tzv. Machníkův výnos. Jednalo se o výzvy, které adresoval ministr obrany František Machník pro firmy se zájmem o státní zakázky. Požadavky výzev obsahovaly procentuální podíl zaměstnanců dle složení obyvatelstva příslušné oblasti, dále pak firmy nesměly zaměstnávat iredentisticky smýšlející osoby. Vzhledem k tomu, že zakázky měly být zejména pro potřeby

⁸⁹ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 136-138.

⁹⁰ JESENSKÁ, Milena. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*, s. 24-28.

⁹¹ Nezaměstnaný dostával podporu 10Kč týdně a jednou denně polévku In: Tamtéž, s. 25.

⁹² HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 137.

⁹³ Tamtéž, s. 141.

armády, tak si v přiosτρující vnitrostátní situaci nemohlo ministerstvo dovolit jakoukoli špionáž z německé strany. Toto opatření však prakticky znamenalo vyloučení všech továrníků hlásících se k SdP. Společnost národů stížnost zhodnotila jako opodstatněnou. Československá vláda argumentovala tím, že se nejednalo o závazný normativněprávní akt, a že šlo pouze o výzvy, jejichž nesplnění nemělo důsledky na následné zadání zakázky. Sudetoněmecká strana nemohla doložit faktické dopady tohoto aktu a stížnost tedy vyřešilo vysvětlení československé vlády.⁹⁴

Československá republika se v druhé dekádě své existence ocitla v těžké situaci. Sociální i národnostní krize se prohlubovaly, vzestup nacionalisticky orientované SdP a neustálý dohled mezinárodního společenství předznamenávaly nelehkou cestu budoucích let.

3.2 Evropa třicátých let do roku 1938

V první polovině 30. let došlo v Evropě ke značným proměnám. Mírové uspořádání po první světové válce se stalo velmi křehké. Ve většině nástupnických států, i v důsledku krize, zvítězily fašistické a autoritářské režimy.⁹⁵

Největší změnou ovlivňující mezinárodní situaci Evropy a následně celého světa, bylo jmenování Hitlera říšským kancléřem, který v únoru 1933 nastolil v Německu nacistickou diktaturu. Osoba Hitlera a jeho dílo *Mein Kampf* mezinárodní kruhy velmi dobře znaly. V knize popsal svou filosofii a názor na uspořádání světa velice přesně. Je tedy s podivem, že si mocnosti neuvědomovaly problémy a možné důsledky, které ovládnutím Německa vznikly.⁹⁶ Hned na počátku své vlády zpochybnil Hitler význam versailleského systému, tím že v říjnu roku 1933 opustilo Německo Společnost národů a postupně začalo přes reparační opatření zbrojit.

⁹⁴ MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě; svazek 1*, s. 495-497.

⁹⁵ Tamtéž, s. 515.

⁹⁶ *Osa Berlín-Rím-Tokio* URL: <http://policy.euweb.cz/print.php?id=31> [cit. 2012-12-11].

Hitler potřeboval získat spojence a nejvíce mu záleželo na Velké Británii, jelikož ji považoval za imperialistickou mocnost. Británie však o vzájemné závazky s Německem nestála a Hitler se začal sblížovat s fašistickou Itálií. Roku 1933 se pokusil Benito Mussolini⁹⁷ iniciovat čtyřstranné dohody, tzv. Pakt čtyř mezi Británií, Itálií, Francií a Německem a fakticky tak rozdělit moc v Evropě. Mussolini však vzhledem k trvajícím sporům o Rakousko a Jižní Tyrolsko nad loajalitou Německa pochyboval a společně s Británií a Francií v roce 1934 vydali deklaraci, v níž trvali na nezávislosti Rakouska. Když ale Mussolini v říjnu 1934 zaútočil na Habeš, odsoudily mocnosti jeho jednání a veškeré dohody padly. Francie se musela poohlížet po jiných spojencích a začala jednat se Sovětským svazem. Německo se nakonec stalo Italským spojencem a v roce 1936 podpořilo fašistického generála Franca a občanskou válku ve Španělsku.⁹⁸

Československo právem cítilo ze strany Německa ohrožení. Obavy pramenily jednak z klíčové polohy v „srdci Evropy“, jednak z pohledu na české země jako na *pars Germaniae* a z dřívějších úvah Hitlera o plné germanizaci Slovanů.⁹⁹ Jmenování Hitlera kancléřem uvítal Rudolf Jung¹⁰⁰ ve své řeči na půdě československého parlamentu a Henlein vyzval všechny sudetské Němce k jednotě v osudovém společenství a vstupu do SHF.¹⁰¹ Ihned po změně režimu v Německu začaly v Československu žádat o azyl němečtí intelektuálové, Židé a sociální demokraté.¹⁰² Praha na změnu poměrů v sousedním státě reagovala zákazem odnože Hitlerovy Německé nacionálně socialistické strany dělnické (dále DNSAP)¹⁰³ a hledáním diplomatických cest k zajištění bezpečné existence státu.¹⁰⁴

Tzv. Malá dohoda jako obranný spolek nově vzniklých států, tj. Československo, Rumunsko a Jugoslávie¹⁰⁵ existovala již od roku 1921, avšak vzdálenost a rozdílný vývoj států ubíral dohodě na efektivitě vzájemné vojenské

⁹⁷ Italský politik, premiér a diktátor.

⁹⁸ *Osa Berlín-Rím-Tokio* URL: <http://policy.euweb.cz/print.php?id=31> [cit. 2012-12-11].

⁹⁹ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 94.

¹⁰⁰ Poslanec Národního shromáždění za Německou národně socialistickou stranu dělnickou (NSDAP).

¹⁰¹ Kol. autorů. *Komu sluší omluva: Češi a sudetští Němci*. Praha: Erika, 1992, s. 9.

¹⁰² Další emigranti přicházeli po „anšlusu“ Rakouska.

¹⁰³ Deutsche nationalsozialistische Arbeitpartei.

¹⁰⁴ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 94.

¹⁰⁵ Míněno Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.

pomoci.¹⁰⁶ V roce 1935 uzavřely Československo, Sovětský svaz a Francie bilaterální spojenecké smlouvy. Obě smlouvy byly vzájemně podmíněné na základě trojstranné dohody, ve které článek 2 zmiňoval prioritu spojení Československo-Francie a účinnost vzájemné pomoci jen za situace, kdy napadenému státu pomůže Francie.¹⁰⁷ Smlouvu mezi Československem a Sovětským svazem pak brilantně využívala německá propaganda směrem k Británii, kdy Československo označovala za „mateřskou loď bolševismu“.¹⁰⁸

První vážné varování pro evropský mír přišlo z Hitlerovy strany dne 7. března 1936, kdy vojensky obsadil demilitarizované pásmo v Porýní. Z jeho strany se jednalo o velmi riskantní krok. Porušil nejen versailleské smlouvy, ale i Locarnskou dohodu¹⁰⁹ a očekával, že Francie bude vojensky reagovat. Francouzská vláda se však k zákroku neodhodlala a na situaci odpověděla jen podáním stížnosti ke Společnosti národů. Ozbrojená akce by znamenala pro zemi další válečný konflikt a všeobecnou mobilizaci, čemuž se západní Evropa, při vzpomínce na předchozí válku, chtěla vyhnout. Pro Československo toto řešení naznačovalo možnou pasivitu západních mocností při konfliktu na česko-německých hranicích.¹¹⁰

Vláda první republiky započala v roce 1936 jednání s německou stranou o uzavření paktu o neútočení. Po dvou tajných jednáních na Pražském hradě mezi prezidentem a německými vyjednavacími došlo k dohodě a vzájemnému vypracování návrhu na znění paktu o neútočení po dobu deseti let. Na začátku roku 1937 však Hitler jednání zastavil, a to zřejmě proto, že si již byl jist záborem Rakouska a Československa.

¹⁰⁶ MORELL, Sydney. *Viděl jsem ukřižování: Sudety 1938-1939*. Brno: JOTA, 1995, s. 13.

¹⁰⁷ *Mezinárodní vztahy*. URL: <http://dejiny.wz.cz/mezi/bitvy/vztahy/vztahy.html> [cit. 2013-03-03].

¹⁰⁸ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 96.

¹⁰⁹ Určovala západní hranice Německa, kterou vpádem do Porýní popřelo a expandovalo za hranice svého státu. Východní hranice (Československá a Polská) však touto dohodou zaručeny nebyly, naopak zde zůstala ponechána možnost jejich revize.

¹¹⁰ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 95.

3.3 Sudetendeutsche Partei (SdP) a její vliv na situaci v Československu

Sudetoněmecká strana vznikla v roce 1935 jako nástupkyně *Sudetendeutsche Heimatfront (SHF)*¹¹¹ a navazovala na zakázané strany *Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei (DNSAP)* a *Deutsche Nationalpartei (DNP)*.¹¹² Zpočátku se zdála strana ve svém programu lehce schizofrenní, a to zejména proto, že se v ní setkala dvě odlišná ideologická křídla. Prvním byli členové *Kammeradschaftsbundu*,¹¹³ kteří preferovali *spannismus*¹¹⁴ a druhé představovali nacisté. Předseda Henlein zastával původně *spannismus* a autonomii sudetských Němců v rámci Československa, za což ho říšský tisk kritizoval. Za toto smýšlení se pak vůdci písemně omluvil a názory o autonomii označil jen za zastírací manévr opravdového cíle.¹¹⁵ Strana nejdříve sídlila v Karlových Varech, ale roku 1936 svou centrálu přemístila do Liberce, kde sídlil německý konzulát. Obě organizace tak mohly snadněji spolupracovat.¹¹⁶ Strana měla rovněž svou vlastní pořádkovou službu, *Ordnerdienst*, kterou sice v roce 1935 zrušila, neoficiálně však sbor fungoval až do záboru Sudet.¹¹⁷

Jelikož vláda zakázala obě nacionální strany, německé vlastenecké organizace se zaměřily více na výcvik své mládeže. Tělocvičné spolky existovaly a měly svou tradici i u Čechů, kde ale výcvik probíhal pouze v duchu sportovním a nikoli ideologickým. Německé tělocvičny nikdy nebyly propojeny se školou, a tak děti na tělocvik pochodovaly v sevřených řadách, zpívající nacistické písně. Děti věřily, že jednou přijde vůdce, který je „vysvobodí“. Měly v sobě zakořeněnu

¹¹¹ SHF-sudetoněmecká vlastenecká fronta, založena roku 1933 byla původně hnutím, ale pro potřeby voleb musela být ustanovena politická strana. In: BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 88.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Nejvlivnější organizace českých Němců.

¹¹⁴ Učení sociologa Othmara Spanna, které rovněž jako nacismus stálo na podstatě vůdce, ale na rozdíl od rasového základu nacismu požadoval stavovský základ státu. Kmen měl být tvořen duchovními hodnotami, tedy jakýmsi stavem moudrých. *Spannismus* preferoval sudetoněmeckou autonomii a nikoliv rozplynutí sudetoněmeckého lidu v Říši. In: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2010112031>

¹¹⁵ SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi*, s.312.

¹¹⁶ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jirí. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 6.

¹¹⁷ Tamtéž.

nenávisť k Němcům, kteří nejsou nacisté, Čechům, Židům a staly se mohutnou oporou henleinovského hnutí.¹¹⁸

Na území Československa vznikla, po letech stagnace, nová politická strana, která nabízela jiné alternativy než strany parlamentní. Obyvatele rovněž ohromila politickou kampaní, kterou dosud nezažili. Zkrátka vznikl zde nový impuls a cesta, která nabízela lidem řešení a jejich naděje se k ní upínaly čím dál více. Volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 znamenaly pro SdP přesvědčivé vítězství,¹¹⁹ ale do vládní koalice nebyl Henlein a jeho poslanci přizváni.¹²⁰

Henlein původně žádal lepší podmínky pro nezaměstnané Němce, posléze autonomii a nakonec úplné odtržení území od československého státu. Jeho požadavky se neustále stupňovaly. Od začátku považoval za důležité, aby problém sudetských Němců vešel ve známost na mezinárodní půdě. Klíčovou roli hrál názor politiků i veřejného mínění ve Velké Británii.

V říjnu roku 1935 Henlein prohlásil, že vítězství ve volbách jasně značí boj sudetských Němců za svá práva, a že jejich otázka je celoevropskou záležitostí. V tu dobu ještě nenaznačoval náklonnost k říši, ačkoli už byl členem *Abwehru*.¹²¹ Poprvé vystoupil ve Velké Británii v prosinci 1935, i když první návštěvu uskutečnil za nejasných okolností již v srpnu. Ve své přednášce hlásal loajalitu k Československu, vyslovil se proti pangermanismu, antisemitismu, popřel kontakt s NSDAP a ujišťoval, že mu jde pouze o pokojné řešení problému sudetoněmecké menšiny na vnitrostátní úrovni. Proslov však obsahoval i tvrzení, že československý stát vnutilo sudetským Němcům mezinárodní společenství a jejich právo na sebeurčení nerespektovalo ani Národního shromáždění, ve kterém neměli při schvalování ústavy zastoupení, a tudíž jim byla oktrojována.¹²² Rozpornost vnějších projevů strany je zřetelná. Henlein ve svých přednáškách a rozhovorech na britské půdě postupoval systematicky, až přesvědčil politiky, novináře a tím i veřejné mínění, o utlačování sudetských Němců z československé strany a o nutnosti problém řešit.

¹¹⁸ JESENSKÁ, Milena. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*, s. 21-22

¹¹⁹ Strana získala 1.249.534 hlasů, druhá byla Agrární strana s 1.176.628 hlasy a třetí skončila Československá sociálně demokratická strana dělnická s 1.032.773 hlasy In: [http://csugeo.i-server.cz/csu/2006ediciplan.nsf/t/2200610C15/\\$File/4219rr17.pdf](http://csugeo.i-server.cz/csu/2006ediciplan.nsf/t/2200610C15/$File/4219rr17.pdf) [cit. 2013-03-03].

¹²⁰ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 90.

¹²¹ Německá vojenská rozvědka zaměřená na sabotážní a diverzní činnost.

¹²² HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 175-178.

Velká Británie se tak začala pozvolna vměšovat do vnitřních záležitostí československého státu. Roku 1937 zřídila SdP v Londýně a v Paříži tiskovou a informační kancelář, aby mohla ještě lépe ovlivňovat mezinárodní situaci.¹²³ Na nákladné fungování a agendu SdP poskytovala finanční zdroje samozřejmě Německá říše.¹²⁴

Velmi zajímavé je chování členů SdP a jejich voličů po parlamentních volbách. Ve chvíli, kdy německé aktivistické strany¹²⁵ začaly vyjednávat s českými stranami o možnosti změn v menšinových právech, zejména v jazykové, školské oblasti a politice zaměstnanosti, vystoupilo z SdP třicet tisíc členů. Je tedy zřetelné, že lidé reagovali na možnou aktivitu z české strany a jejich negativní poměr k československému státu pramenil z nehybnosti české politiky. Nicméně na konci roku 1937 jednání zůstala bez výsledků. K SdP se tak, následně i v závislosti na propagandě, přihlásilo na 120 tisíc osob. Členská základna čítala tehdy 600 tisíc osob, tedy skoro pětinu veškerého německého obyvatelstva v Československu. Obrovská členská základna nebyla jednotná, část tvořil starý kádr, část přišla do strany roztrpčena hospodářskou krizí a část vstoupila pod nátlakem.¹²⁶

Poslední velkou propagandistickou akcí ze strany SdP před osudným rokem 1938 představoval tzv. teplický incident z října 1937. V místním divadle probíhalo shromáždění krajských funkcionářů SdP a po jeho skončení, v davu oslavující stranu, došlo k potyčce mezi K. H. Frankem¹²⁷ a policejním příslušníkem, za jehož napadení byl Frank odveden na policejní služebnu. Rozčilený dav však vtrhl na služebnu a policie musela útok potlačit násilím.¹²⁸ Ještě týž večer zformulovali předáci strany otevřený dopis prezidentu Benešovi s požadavkem, že je nutno co nejdříve uskutečnit autonomii sudetoněmeckých oblastí. Rychlost šíření této informace nutí k myšlence, že šlo o akci předem připravenou. Říšská média přinášela informace, že jde o incident v Československu zcela běžný, a že se jedná

¹²³ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 185.

¹²⁴ Tamtéž, s. 200.

¹²⁵ Od roku 1926 kdy se začaly angažovat v československé politice a vládě až do konce první republiky k nim patřily: Německá křesťanskosociální strana lidová (DCV), Německý svaz zemědělců (agrárníci) a Německá sociálně demokratická strana lidová

¹²⁶ SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi*, s. 311-312.

¹²⁷ Karl Hermann Frank- druhý muž sudetoněmecké strany i župy NSDAP (po Henleinovi).

¹²⁸ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*. Děčín: POLART, 2011, s. 9.

pouze o jeden z mála případů, který dokládá diskriminaci jejich rasy.¹²⁹ Henlein předpokládal, že po této události běh věcí pokročí dopředu a brzy dojde k vyhlášení autonomie. Mezinárodní půda na tuto situaci již připravena byla, avšak Hitler ji ještě nepovažoval za dostatečně zralou. V inspiraci teplickým incidentem sepsal Henlein rozsáhlý dopis Hitlerovi, v němž prohlašoval, že díky protiněmecké politice Čechů je nadále porozumění mezi Čechy a Němci nemožné, a že vyřešení sudetoněmecké otázky je možné jen z říše.¹³⁰

3.4 Události roku 1938

Problém sudetských Němců v průběhu roku 1938 gradoval a jeho vyřešení se stalo klíčovým pro udržení míru v Evropě. Zejména britský ministerský předseda Neville Chamberlain preferoval dohodu s Německem, pokud Hitler poskytne záruky a svých požadavků, respektive požadavků českých a rakouských Němců dosáhne mírovými prostředky. Britský ministr lord Halifax, který navštívil v listopadu 1937 Hitlera v jeho berghofském sídle,¹³¹ opouštěl Německo v domnění, že mír bude zachován i za cenu územních ztrát pro ohrožené a zisků pro silnějšího.¹³² Ke stejnému postoji se britská diplomacie snažila následně získat i Francii a přesvědčit ji o opuštění spojenecké smlouvy.¹³³ Hitler tak postupně nabýval jistoty, že má ve střední Evropě volnou ruku a nic mu nebrání v dotvoření tzv. Třetí říše.¹³⁴ Československo se dostávalo do stále větší mezinárodní izolace, ale svého území se Češi nehodlali vzdát bez boje. Československá zahraniční politika pracovala na obraně státu diplomatickou cestou, armáda zbrojila a s největším nasazením dokončovala opevnění hranic státu. Na základě menšinové smlouvy, kdy právo zakročit na ochranu menšin spočívalo na Radě Společnosti národů a Stálém dvoru mezinárodní spravedlnosti, se zdálo jisté, že podnět k zákroku ve prospěch

¹²⁹ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 188.

¹³⁰ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 11.

¹³¹ Hitlerovo bavorské sídlo na Obersalzbergu.

¹³² KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 12-17.

¹³³ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 99.

¹³⁴ Za první říši se označovala Svatá říše římská, za druhou německé císařství (1871-1918) a za třetí Německo od roku 1933, což ovšem nebyl oficiální název. In: Kol. autorů. *Komu sluší omluva: Češi a sudetští Němci*, s. 11.

sudetoněmecké menšiny může vzejít pouze od členských států, nikoli tedy od Německa, které ze Společnosti národů vystoupilo.¹³⁵ Hitler ve svém projevu z února 1938 označil Společnost národů za „zařízení na obranu versailleského bezprávní“, které znemožnilo přirozené společenství Němců v jednom státě a popřením jejich práva na sebeurčení je deset milionů Němců v područí jiných vlád. Po březnovém anšlusu Rakouska již nebylo pochyb, kdo je další na řadě.¹³⁶

3.4.1 Stupňování sudetoněmeckých požadavků

Československá vláda v souvislosti s vnitrostátní situací připravila návrh na znění tzv. národnostního statutu, v němž by uspokojila požadavky sudetských Němců a dne 1. dubna zahájila jednání s SdP. Návrh spočíval na zřízení národních kurií, které by měly samosprávnou i normotvornou pravomoc.¹³⁷

Dohoda SdP s nacisty z konce března bránila přijetí návrhu, ať už jakkoliv vyzníval ve prospěch sudetských Němců. Henlein měl od Hitlera jasný pokyn, stupňovat požadavky na nesplnitelné, aby mohlo Německo „důvodně“ zasáhnout.¹³⁸ Jednání zastavil dne 24. dubna sjezd SdP v Karlových Varech. Prohlášení zde vydaná vyzněla jako provokace vůči českému národu a návrh vlády v předložené podobě naprosto pozbyl významu. V úvodní řeči Frank neopomněl zdůraznit, že sjezd se koná v roce dvacetiletého výročí násilného začlenění sudetských Němců do Československa. Henlein prohlásil, že se nenechá oklamat připravovaným statutem a předložil tzv. karlovarské požadavky,¹³⁹ bez jejichž splnění nebyl ochoten dále jednat. Požadavky zcela vybočovaly z ústavního pořádku republiky a vláda se tím ocitla v patové situaci.¹⁴⁰ Osm bodů, které Henlein žádal, směřovalo k dostatečné právní oddělenosti autonomních oblastí tak, aby je mohl prohlásit za součást říše. Po karlovarském sjezdu v pohraniční zavlály prapory Sudetoněmecké strany, probíhaly četné pochody, nálada umocněná anšlusem Rakouska dodávala lidem víru, že přišel „ten den“. Dosavadní německé vládní strany křesťansko-sociální a

¹³⁵ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 193-194.

¹³⁶ Tamtéž, s. 198.

¹³⁷ Tamtéž, s. 200-201.

¹³⁸ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 32.

¹³⁹ Viz. Příloha 1.

¹⁴⁰ RICHTER, Karel. *Sudety*. Praha: Fajma, 1994, s. 103-104.

agrární se inkorporovaly do SdP.¹⁴¹ Jen německá sociální demokracie svůj boj nevzdávala. Její členové byli smířeni s faktem, že jakmile vyhraje Hitler, oni se ocitnou v horším postavení než Češi. Prohlášení, že požadavky považuje Henlein za minimum, znamenalo pro Brity důvod k zahájení jednání, které skončilo podepsáním mnichovské dohody.¹⁴²

3.4.2 Květen 1938 a první mobilizace

Dne 1. května konala SdP v Liberci oslavu prvního máje a v rámci volební kampaně se jednalo o oslavu skutečně pompézní. Zástupy uniforem, zdvižené pravice a mohutný souhlas s karlovarskými požadavky sledovalo dle policejní zprávy na 33 tisíc lidí.¹⁴³ Pro srovnání, se v Liberci sešlo i 18 tisíc sociálních demokratů, z nichž polovina byla Němců.¹⁴⁴ Obecní volby, které se konaly ve dnech 22., 29. května a 12. června,¹⁴⁵ chtěl Henlein svou agresivní kampaní a nábohem nových členů proměnit v plebiscit potvrzující vedoucí úlohu SdP a vázanost k říši. Oslavy prvního máje ve znamení ochrany demokracie probíhaly i mezi sociálními demokraty a sokoly po celé republice. Čeští kulturní činitelé sepsali na povzbuzení národního sebevědomí a na znamení, toho že se nevzdávají, petici „Věrní zůstaneme“, jež měla velký význam pro vlastenecké shromáždění a manifestace.¹⁴⁶

Československá diplomacie dostávala stále varovné zprávy o přesouvání německých vojsk směrem k hranicím a o pohotovosti oddílů *Sturmableitung* (dále SA) a *Schutzstaffel* (dále SS).¹⁴⁷ Ať již obavu vojenských příprav na přepadení Československa vyvolala obratná Hitlerova taktika nebo přecenění situace ze strany zpravodajců, rozhodla se vláda pro zvýšenou ostrahu hranic a dne 21. května vyhlásila mobilizaci. Do zbraně bylo povoláno 199 tisíc mužů a psychologický efekt nástupu branné moci sklidil vnitrostátní i mezinárodní obdiv.¹⁴⁸ V pohraničí z obchodů zmizely henleinovská hesla, zdvižené pravice a Němci začali česky

¹⁴¹ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 31.

¹⁴² MORELL, Sydney. *Viděl jsem ukřižování: Sudety 1938-1939*, s. 21.

¹⁴³ Ještědský Obzor, 5.5.1938. Později byl zveřejněn seznam firem, které svým dělníkům zaplatily 15-20 Kč za účast na oslavách. In: STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 12.

¹⁴⁴ Ještědský Obzor, 5.5.1938.

¹⁴⁵ SdP v nich nakonec získala 90 % německých hlasů In: HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 208.

¹⁴⁶ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 47.

¹⁴⁷ SA - úderné oddíly, SS – bojová a bezpečnostní složky, obě v rámci NSDAP

¹⁴⁸ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 54.

zdravit.¹⁴⁹ Evropě imponovala česká smělost, s jakou se nebojárně postavila na odpor úspěšnému Hitlerovi.¹⁵⁰ Dubnová jednání mezi Francií a Anglií sice vyústila ve slib vojenské pomoci Československu v případě nutnosti, ale i přes květnové vyjádření podpory ze strany západních mocností vzkázala britská vláda do Prahy, že ji již nikdy nesmí ohrozit vstupem do války.¹⁵¹ Především z důvodů britského nátlaku odvolala vláda dne 22. června vojenské jednotky.¹⁵²

Přípravné práce na národnostním statutu však pokračovaly dál a koncem května 1938 zveřejnila vláda jeho nové znění, tzv. druhý plán, který spočíval na znovuzřízení zemských sněmů, systému poměrného zastoupení, národnostních kurií ve sněmu a rozsáhlé decentralizaci samosprávy.¹⁵³ I tento návrh Henlein odmítnul, jelikož nebylo v jeho zájmu, aby pohraniční oblasti existovaly v jakékoliv podobě jako součást československého státu.¹⁵⁴ Ačkoli československá politická reprezentace směřovala k vyřešení sudetoněmecké otázky smírnou cestou a její ústupky by znamenaly rozsáhlou ústavní změnu, britská vláda jí vyčítala pomalou reakci a malou pružnost. Jako prostředníka k řešení národnostního problému vyslala na konci července lorda Waltera Runcimana.¹⁵⁵

3.4.3 Mise lorda Runcimana a vyřešení tzv. národnostního statutu

Runciman přiletěl do Československa jako nezávislý pozorovatel vnitrostátní situace. Vzhledem k tomu, že v Británii existovalo určité stanovisko vlády i veřejného mínění o československé situaci, které signalizovalo spíše náklonnost k SdP, trávil lord více času s představiteli této strany, což o jeho nestranném přístupu mnoho nesvědčí. Několik dní tak kupříkladu pobyl na zámcích bývalé sudetoněmecké šlechty. Exkurze na veletrhu v největším

¹⁴⁹ JESENSKÁ, Milena. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*, s. 40-41.

¹⁵⁰ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 55. V Jugoslávii se přihlásilo do československé armády tři tisíce dobrovolníků. In: Tamtéž, s. 56.

¹⁵¹ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 104.

¹⁵² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, s. 528

¹⁵³ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*, s. 209.

¹⁵⁴ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 61.

¹⁵⁵ Walter Runciman- bývalý britský ministr obchodu. In.: HOFFMANN, Camill. *Politický deník 1932-1939*. Praha: Pražská edice, 2006.

severočeském městě, Liberci, se uskutečnila pouze v rámci německých expozic. Runcimanovi sudetoněmečtí průvodci ukázali zchátralé a zavřené továrny v pohraničí, i když k uzavření několika z nich došlo již za Rakouska-Uherska.¹⁵⁶

Československá reprezentace svou činnost v rámci mise směřovala spíše na faktickou stránku věci a hledala východisko v rámci přijatelného národnostního statutu. Tzv. třetí plán zahrnoval tři samosprávná sudetoněmecká území, což v podstatě znamenalo zřízení autonomních oblastí. Ani tento plán SdP nepřijala. Dokonce i britské vládní stanovisko vyzvalo k jednání o odstoupení sudetoněmeckého území.¹⁵⁷ Dne 2. září vnikl nový, tzv. čtvrtý plán, který svým rozsahem tříštil demokratické zřízení československého státu a fakticky znamenal přijetí karlovarských požadavků. Tento krok Henleina překvapil. Nevěděl jak má v této situaci jednat, protože odmítnutím statutu by přiznal, že o dohodu nestojí a odjel na Berghof k Hitlerovi pro radu.¹⁵⁸ Závěr jejich schůzky přikazoval další zvyšování požadavků, ale v situaci, kdy československá vláda v podstatě přistoupila na zřízení samostatného německého státu uvnitř Československa, se další ústupky jevily jako nepředstavitelné.

Jednání o statutu sudetoněmecká strana přerušila po zinscenované demonstraci v Ostravě proti věznění členů SdP. Demonstrace přerostla v potyčku s jízdní policií, při které údajně došlo k bičování poslanců a přívrženců SdP a česká strana se tak opět ocitla v pozici utlačujícího suveréna.¹⁵⁹ Po Hitlerově norimberském projevu, kdy sudetským Němcům přislíbil vysvobození z československé nadvlády, která usiluje o vyhubení sudetoněmecké menšiny, propukly po celém pohraničí násilné nepokoje.¹⁶⁰ Pro udržení klidu vyhlásila vláda okamžitě stanné právo, což SdP považovala opět za příkoří vůči jejich stoupencům, žádala jeho zrušení a nepokoje i přes stanné právo pokračovaly.¹⁶¹ Dne 14. září se uskutečnilo jednání mezi Henleinem a Runcimanem, kdy Henlein vystoupil s požadavkem odstoupení veškerého území s více jak 50 % německého

¹⁵⁶ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 13.

¹⁵⁷ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 105.

¹⁵⁸ RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 107.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 138.

¹⁶⁰ MORELL, Sydney. *Viděl jsem ukřižování: Sudety 1938-1939*, s. 81-83.

¹⁶¹ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 109-110.

obyvatelstva, což dalekosáhle převyšovalo karlovarské požadavky.¹⁶² Vůči československé vládě však dne 15. září vyloučil jakákoli jednání a prohlásil, že sudetští Němci chtějí být svobodní a chtějí domů do Německé říše. Vláda reagovala na prohlášení a na složitou situaci v pohraničí podněcovanou SdP rozpuštěním této strany. Na základě zákona č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních, vyhlásila na dobu tří měsíců cenzuru, domovní prohlídky, zákaz shromažďování, otevírání dopisů, atd. V důsledku těchto kroků utekli nejvyšší funkcionáři SdP do Německa. Pod jejich vedením zde vznikly ozbrojené jednotky *Sudetendeutsche Freikorps* (dále jen Freikorps) tvořené tisíci sudetských Němců, kteří rovněž utekli, a následně pronikaly zpátky na československé území a přepadaly příhraniční oblasti.¹⁶³ Činnost oblastních sekretariátů strany zůstala ochromena, ale zůstavší členové vydávali postupně jasná stanoviska o tom, že svolání Henleina ze dne 15. září je zrada jejich řad a veřejně jej odsoudili.¹⁶⁴ Za této situace končila i mise lorda Runcimana, který neskrýval, že veškerá jednání skončila vinou SdP. I přesto doporučující stanovisko mise znělo, aby československá vláda ustoupila německému teroru a vydala Sudety.¹⁶⁵

3.4.4 Uzavření Mnichovské dohody

Chamberlain na základě stále se zhoršující situace uskutečnil tzv. plán Zet, který spočíval v osobní schůzce s Hitlerem. Výsledkem setkání na Berghofu dne 15. září bylo, že Hitler nepoužije síly na získání československého území, pokud Chamberlain přesvědčí svou vládu a Francii, že v důsledku práva na sebeurčení musí Československo svá území odstoupit.¹⁶⁶ S tímto závěrem seznámil Chamberlain i Daladiera a uzavřeli britsko-francouzskou nótu, která „doporučovala“ Československu odstoupit území s většinou německého obyvatelstva. Pokud by Československo neodpovědělo kladně, převzalo by tím plně

¹⁶² RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 110.

¹⁶³ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 109-112.

¹⁶⁴ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 110-112.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 112-118.

zodpovědnost za případnou válku.¹⁶⁷ Tento krok prakticky znamenal vypovězení francouzské spojenecké smlouvy a československá vláda se posledních deset dní snažila území diplomaticky i vojensky ubránit. Beneš následně vyjednal s ruským ministerstvem zahraničí příslib vojenské pomoci na základě stížnosti ke Společnosti národů, tedy i bez účasti Francie.¹⁶⁸

Druhá schůzka Chamberlaina s Hitlerem se konala dne 22. září v Godesbergu,¹⁶⁹ a ačkoli britský ministerský předseda v podstatě zařídil přijetí tzv. berghofských územních požadavků, Hitlerovi již nestačily, a předložil mapu s požadovaným územím. Západní velmoci nová situace zaskočila a souhlasily s mobilizací v Československu, která byla vyhlášena následně dne 23. září. Ozbrojený konflikt se tak jevil jako nevyhnutelný.¹⁷⁰ Na základě informace od Chamberlainova poradce, že Hitler musí získat československé pohraničí do 1. října, pokračovala britská snaha o mírové řešení a nikdo nezůstal na pochybách, že je Hitler připraven vojensky zasáhnout. Dne 27. září britský ministr zahraničí zaslal do Prahy a do Berlína možný časový plán předávání československých území Německu. Z britské strany se náhle ozýval názor, že mezi požadavky z Berchtesgadenu a Godesbergu není podstatný rozdíl.¹⁷¹

I Hitler dával stále ještě přednost diplomatickému jednání a tím mírovému vítězství před válkou. Přistoupil tudíž na návrh Chamberlaina, aby prostřednictvím Mussoliniho proběhlo mezinárodní jednání. Hitler následně sezval do Mnichova představitele mocností a dne 29. září Daladier, Mussolini, Hitler a Chamberlain uzavřeli Mnichovskou dohodu¹⁷² o osudu Československa a odstoupení jeho území k 1. říjnu 1938.¹⁷³ Je třeba podotknout, že návrh dohody, která se téměř shodovala s tzv. godesbergskými požadavky, oficiálně předložil Mussolini jako zdánlivě nezainteresovaná strana. Jejím skutečným autorem byl však samozřejmě Hitler.¹⁷⁴ Vzhledem k mezinárodní izolovanosti Československého státu, prezident Beneš

¹⁶⁷ OLIVOVÁ, Věra. *Zápas o Československo 1938*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1996, s. 43-46.

¹⁶⁸ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 127-128.

¹⁶⁹ Německé lázeňské město.

¹⁷⁰ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 135.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 138.

¹⁷² Viz. Příloha 2.

¹⁷³ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 142.

¹⁷⁴ NĚMEČEK, Jan. *Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha: Karolinum, 2004, s. 353.

„nadiktovanou“ dohodu přijal, čímž byla zničena územní celistvost státu, pošlapáno sebevědomí národa a éra první republiky skončila.

Způsob přijetí mnichovské dohody představoval prolomení mezinárodně právní jistoty. Mezi nejdůležitější argumenty, které svědčí o porušení mezinárodního práva, patří zejména to, že byla sjednána bez účasti smluvní strany, k jejíž tíži byla uzavřena. Tento tzv. mnichovský diktát přijala dotčená vláda pod nátlakem hrozby silou a v rovině ústavního práva pak smlouva znamenala porušení § 3 odst. 1 ústavy z. č. 120/1921 Sb., kdy změna státní hranice vyžadovala přijetí ústavního zákona. Všechny tyto důvody použila následně česká politická reprezentace k prohlášení absolutní neplatnosti mnichovské dohody.¹⁷⁵

4 Územní změny po uzavření Mnichovské dohody

4.1 Odstoupená území a jejich vyklizení

S vyklizováním určeného území se započalo dle dohody dne 1. října 1938. Vzhledem k tomu, že k jejímu uzavření došlo v noci z 29. na 30. září, měli obyvatelé Československa velmi málo času reagovat na vzniklou situaci.

Vládě nezbyla jiná možnost než dohodu přijmout, mocnosti koneckonců z její strany nežádaly souhlas ani nesouhlas. Ministr zahraničí Krofta tak oznámil velvyslancům Francie, Británie a Itálie, že se Československo podrobí rozhodnutí „učiněným v Mnichově bez nás a proti nám“. Současně s tím pražská vláda vydala prohlášení, ve kterém vznesla „před celým světem protest proti jednostrannému rozhodnutí učiněnému bez její účasti“.¹⁷⁶

S přihlédnutím k rychlému sledu událostí a v zájmu pokojného předání území uzavřely Československo a Německo večer 30. září dohodu o pohybech pro den 1. října a následující dny. Na základě tzv. dohody o pohybech vzniklo

¹⁷⁵ NĚMEČEK, Jan. *Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě*, s. 350-362.

¹⁷⁶ BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918-1938*. Praha: Academia, 2006, s. 646.

tříkilometrové neutrální pásmo, ve kterém udržovaly ozbrojené síly obou států mezi sebou odstup.¹⁷⁷

Stráž obrany státu¹⁷⁸ a vojenské jednotky dostaly rozkaz opustit, bez jediného výstřelu, opevnění a vrátit se do vnitrozemí respektive na nové hranice republiky. Bezprostředně po vydání rozkazu k vyklizení pohraničního území došlo k totálnímu zhroucení morálky. Velitelům se naštěstí povedlo rychle obnovit dobrý stav a alespoň ucházející kázeň. K největšímu pokusu o vojenskou vzpuru došlo v Jizerských horách, kdy mužstvo i důstojníci odmítli opustit opevnění a chystali se pustit do boje s *wehrmacht*.¹⁷⁹ Jinak k excesům ze strany vojáků docházelo ojediněle. Českoslovenští vojáci tak zničili např. pomník německého básníka, nezaplatili útratu v německé hospodě, vyrabovali horskou boudu, zbili henleinovce, ale staly se i události, při kterých přišli o život němečtí civilisté.¹⁸⁰

Nelze opomenout, že po boku *wehrmacht* vstupovaly na československé území již zmiňované oddíly *Freikorps*,¹⁸¹ které během zářijových dnů vedly v pohraničí jakousi „soukromou válku“ jménem sudetských Němců a při jejich teroristických akcích bylo do 24. září zaznamenáno na české straně 110 obětí na životech, 50 zraněných a na 2 tisíce zajatých a odvečených na německé území.¹⁸² Právě tyto oddíly vstupovaly jako první na odstoupené území a toužily po násilném dobývání a „osvobozování“ jejich vlasti. Rozkaz náčelníka štábu Pfrongera jim bojové akce zakázal a měly pouze čestně pochodovat po boku říšské branné moci. Tento oficiální rozkaz nahradil však ihned 1. října jiný a tajný: „*Rudé a Čechy vyřídít na útěku*“.¹⁸³

¹⁷⁷ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004, s. 15.

¹⁷⁸ Stráž obrany státu (SOS) vznikla na základě Vládního nařízení č. 270/1936 Sb. ze dne 23. října 1936. Primárně k obraně republiky sloužila branná moc, avšak stráž držela pohotovosti, i když nebyla branná moc povolána. V září 1938 se skládala nejen z četníků, policistů, finančních strážníků, vojenských posil, dle zákona, dále však i z aktivních vojáků, členů Sokola, střeleckých jednot, Rote Wehr (loajální Němci, především sociální demokraté), zaměstnanci českých drah a spolehlivých občanů. In: Stráž obrany státu. URL <http://www.fronta.cz/straz-obrany-statu-1-dil-od-ustaveni-do-pocatku-roku-1938> [cit. 2013-03-04].

¹⁷⁹ V překladi branná moc. Označení pro armádu tzv. Třetí říše.

¹⁸⁰ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 142-147.

¹⁸¹ Hitler je po 30. září podřídil pod SS a německou policii In: RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 128.

¹⁸² RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 125.

¹⁸³ Tamtéž. s. 128

4.2 První až čtvrté pásmo

Mnichovská dohoda obsahovala čtyři jasně vymezená pásma k záboru a dále pásmo páté, jež nebylo pevně vytyčeno a jehož problematika bude zmíněna níže. Územní úseky prvního až čtvrtého pásma vyznačovala mapa přiložená k dohodě¹⁸⁴ a k jejich obsazení došlo postupně od 1. do 7. října. V průběhu postupu německých vojsk působily v pohraničí skupiny britských důstojníků, které měly dohlížet na pokojné předávání území, bránit národním potyčkám a řešit případné spory.¹⁸⁵ Českoslovenští vojáci dostali rozkaz vycházet delegaci maximálně vstříc, aby se v případě sporů přiklonila na jejich stranu. Zároveň však před ní museli nenápadně utajit vlastní výstroj a výzbroj.¹⁸⁶

První říjnový den vstoupily v odpoledních hodinách německé jednotky do prvního pásma, které sahá do hloubky asi 20 až 40 kilometrů do vnitrozemí, čímž je tedy obsazen jih Čech a Moravy.¹⁸⁷ Mezi oznámením dohody a příchodem německého vojska uplynulo pár hodin. Z této oblasti prchali lidé a vojáci velmi narychlo. Téhož dne proběhla, v souladu se souhlasným stanoviskem ministrů a guvernéra Národní banky, exhumace ostatků K. H. Máchy a jejich převoz z Litoměřic do Prahy. Toto osamělé vlastenecké gesto podnikli patrně političtí představitelé na znamení podpory národního sebevědomí. Ostatky pak byly veřejně vystaveny.¹⁸⁸

Další den přišel na řadu český sever, Frýdlantský a Šluknovský výběžek včetně velkých měst Děčín a Liberec.

Třetí pásmo, západních Čech, bylo obsazované od třetího října. Právě v tento den přijel sám vůdce a započal zájezd po osvobozeném území. Přes Aš a Františkovy Lázně zamířil do Chebu, kde promluvil ke svým věrným henleinovcům. Hitler ve svém projevu ujišťoval posluchače v přijetí do říše,

¹⁸⁴ Viz. Příloha 3.

¹⁸⁵ TOMÁŠEK, Dušan. *Deník Druhé republiky*. Praha: Naše vojsko, 1988, s. 25.

¹⁸⁶ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 146.

¹⁸⁷ RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 133.

¹⁸⁸ *Národní listy*, 12. 10. 1938.

ve které je čeká to samé, co říšské Němce, tedy povinnosti a oběti.¹⁸⁹ Dále zavítal do Karlových Varů, kde ho pyšně provedl Frank, druhý muž SdP a místní rodák. Přespat však vůdce na sudetoněmeckém území odmítl a vždy se vracel do vlaku na německém území.¹⁹⁰

Dne 6. října začalo obsazování čtvrtého pásma - Slezska a severní Moravy. Vůdce postupně objel celé uchvácené území, na němž ho s radostí a nadějí vítaly zástupy lidí mávající nacistickými prapory a vlajkami, vykřikující německá hesla neuvědomující si osudovost situace pro vývoj příštích desetiletí.¹⁹¹

4.3 Páté pásmo a role mezinárodního výboru

Mnichovská dohoda předpokládala ještě páté pásmo záboru, které měl vymezit mezinárodní výbor¹⁹² na základě národnostního klíče. Území obývaná převážně Němci měla být obsazena do 10. října, dále pak mezinárodnímu výboru náležela pravomoc určit území, v nichž se má provést hlasování obyvatel o tom, zda chtějí být připojeni k říši či zůstat součástí Československa. Plebiscit se měl uskutečnit do konce listopadu 1938. Následně měl výbor nově vymezit hranice, čímž by byla dohoda naplněna, problém Československa vyřešen a mír v Evropě zachován.

Činnost výboru začala ihned 30. září v Berlíně. Jako českoslovenští členové odletěli jednat Vojtěch Mastný a generál Husárek.¹⁹³ Jejich úkolem bylo především přesvědčit výbor, aby při určování hranic pátého pásma vycházel z aktuální národnostní situace, nikoliv ze stavu v roce 1910.

V první řadě vyřešil výbor otázku času, kdy německá vojska oficiálně vstoupí na československé území. Další akutní problém se týkal munice a dalšího vybavení mobilizované armády. Odstavec 2 mnichovské dohody, ukládal zákaz

¹⁸⁹ Tím Hitler upozornil na to, co sudetské Němce čekalo za pár měsíců, avšak v opojení vítězstvím na to nikdo z nových obyvatel říše nepomyslel. In.: KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 155.

¹⁹⁰ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 156.

¹⁹¹ RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 133.

¹⁹² Složený ze zástupců Německa, Francie, Itálie, Velké Británie a Československa In: Mnichovská dohoda odst. 3

¹⁹³ Vojtěch Mastný - vyslanec čsr v Berlíně; gen. Husárek - pověřený jednat o specifických vojenských záležitostech In: GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 16.

jakéhokoli ničení existujících zařízení. O vojenské municí a zbraních se však dohoda nezmínila a vzhledem k rychlosti obsazování území nebylo možné vybavení armády za dvě miliardy korun ihned demontovat a odvézt. Díky diplomatickým jednáním ze strany československé delegace se podařilo uzavřít „*dohodu o evakuaci materiálu z čs. opevnění v pásnu I. a II.*“¹⁹⁴ kterou podpořili i zástupci Francie a Británie. Ani jeden z nich totiž neměl zájem na tom, aby Německo rychle a snadno získalo bojové prostředky.¹⁹⁵

Ohledně rozsahu území pátého pásma ztratil mezinárodní výbor předpokládanou pozici a do výsledné podoby hranic se nakonec promítlo výslovné přání Německa. Hitler požadoval zahrnout oblasti, v nichž za habsburské monarchie žila většina Němců. Mezinárodní výbor mu vyhověl a pro Československo to znamenalo ještě citelnější zásah do vnitrozemí. V Rakousku-Uhersku nezjišťovalo sčítání lidu národnost obyvatel, nýbrž používanou řeč. Statistika o německém osídlení nebyla tedy v žádném směru adekvátní, natož vypovídající o skutečném stavu.¹⁹⁶ Zástupci dohodových států schválili návrh Německa, aby bylo odstoupeno území s více než 50 % německého obyvatelstva podle výše zmíněného kritéria. Ostatně appeaserům, ani okleštěnému Československu nic jiného nezbyvalo, jelikož kdyby nedostáli Hitlerovým požadavkům, použil by k jejich dosažení síly. Argumentace Československa, že rozsah pásma bude znamenat faktické zmrzačení státu, jeho izolaci od případných spojenců a fakt, že zde vzniká nový národnostní problém tím, že bude více než 700 tisíc Čechů začleněno do Německé říše, moci v dané chvíli netrápil. Československá vláda měla 24 hodin na odpověď, zda berlínské požadavky přijímá. Situace se tak v podstatě shodovala s tou mnichovskou.¹⁹⁷ Páté pásmo zahrnovalo i čistě české oblasti na Opavsku, Břeclavsku, Zábřežsku i jinde. Námitky Čechů nebyly přijaty a Německo argumentovalo nepravdivým faktem, že Čechů je na zabraném území jen 350 tisíc, což se shoduje s počtem Němců, kteří zůstanou v Československu. Například v Zábřežském okrese žilo 76 % Čechů a jen 24 %

¹⁹⁴ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 18.

¹⁹⁵ Tamtéž 18-19

¹⁹⁶ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 157.

¹⁹⁷ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 18-22.

Němců a přesto zde 33 českých obcí připadlo Německu. Případy záboru čistě českých území nebyly ojedinělé. Henleinovci dokonce některé obce zabrali svévolně, aniž by patřili do pásma. Petice a protesty obyvatel nic nevyřešily a nezřídka kvůli nim docházelo k zákroku gestapa.¹⁹⁸ Do 17. října zabrali vojenské jednotky v rozporu s mnichovskou dohodou na 100 obcí. Nejen národnostní, ale i strategické a hospodářské cíle motivovali Hitlera ke stále větším územním požadavkům. Československé vládě se nepodařilo zabránit ani okupaci území na Svitavsku, která přerušila hlavní železniční trať mezi Prahou, Brnem, Olomoucí, Ostravou a spojení tedy několikrát přetínalo hranice Československa a říše. Některé protesty se nakonec opravdu vyřešily ve prospěch Čechů a asi 50 čistě českých obcí zůstalo Československu.¹⁹⁹ Avšak nejen vůdce měl vliv na stanovení hranice pásma, mnozí bohatí Němci žádali o oblasti tak, aby se veškerý jejich majetek nacházel na zabraném území. Například v Jablonci nad Jizerou žilo okolo 76 % Čechů a jeho území připadlo do záboru pravděpodobně jen díky zájmům tamní továrny *Linke a Stumpe*, jež zaměstnávala všechny místní Němce.²⁰⁰

Mezinárodní výbor v rámci stanovování území zastával jen pasivní roli a oficiálně pak schválil v podstatě vše, co Německo žádalo. Plebiscit, který byl zmíněn v odstavci 5 mnichovské dohody, se nikde nekonal. Německo bez něj získalo více území než by mu připadlo po lidovém hlasování. Skutečnost, že se hlasování nekonalo, lze totiž odůvodnit odstavcem 6 dohody. Zde jest stanoveno, že výbor může mocnostem doporučit oblasti, které budou převedeny bez lidového hlasování, ač nevyhovují národnostně stanoveným pravidlům.²⁰¹

Po vyřešení rozsahu pátého pásma vytvořili Čechoslováci a Němci dvě komise, které měly vypracovat návrhy na novou hranici. Mezitím však Německo vystoupilo ještě s dalším požadavkem tzv. „šestého pásma“ a vymohlo si připojení dalších více než 100 českých obcí na Českodubsku,²⁰² Jilemnicku a Chodsku.²⁰³ Na

¹⁹⁸ Geheime Staatspolizei - tajná policie, která byla od roku 1934 pod vedením SS.

¹⁹⁹ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. s. 136-137.

²⁰⁰ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 150.

²⁰¹ Odst. 6 mnichovské dohody. Dané ustanovení však ještě obsahuje informaci, že tato území doporučí výbor, ve výjimečných případech!

²⁰² V soudním okrese Český Dub žilo dle statistik z roku 1930 93,4 % Čechů a 6,5 % Němců. Dokonce i podle sčítání obyvatel, kdy rozhodovala obcovací řeč, byl poměr ve prospěch Čechů 88 % ku 9,9 %.

argumenty z české strany opět nikdo nebral zřetel a dne 20. listopadu došlo k podepsání česko-německého protokolu o nové státní hranici, který následně potvrdil berlínský mezinárodní výbor. Nadále však docházelo ke svévolným záborům a narušování hranic. Stav nejistoty ukončilo až březnové vyhlášení Protektorátu Čech a Moravy.²⁰⁴ Československá vláda měla zájem na garanci nových hranic a naposledy 22. února žádala mocnosti o jejich stanovisko, ovšem marně.²⁰⁵

4.4 Územní ztráty ve prospěch Polska a Maďarska

Napjaté česko-polské vztahy přetrvávaly již z doby vzniku první republiky. Spor o Těšínsko zůstal pro Poláky stále živý, i přesto, že o rozdělení území rozhodla již roku 1920 mezinárodní konference v belgickém Spa.²⁰⁶ Poláci využili mnichovské krize a poté, co dne 21. září přijala československá vláda ultimátum západních mocností, předal polský velvyslanec československé vládě nótu, v níž požadoval při řešení problému polské menšiny analogický postup, jaký bude uplatněn v německých záležitostech.²⁰⁷ Následně i dodatek mnichovské dohody určil nutnost vyřešení maďarských a polských menšinových problémů. Pokud by sporné otázky nevyřešily zúčastněné strany dohodou, měla opět rozhodnout komise složená ze zástupců vlád čtyř mocností. Dne 1. října, již po výměně několika diplomatických nabídek předal polský velvyslanec nótu ultimativních požadavků shrnutých do osmi bodů. Poláci žádali celé území Těšínska, evakuaci území a stažení československých vojsk během 24 hodin a dokončení předání

In.: STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 150.

²⁰³ Celkově bylo k Německu připojeno na základě V. a tzv. VI. pásma 315 většinově českých obcí In: RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin. Svazek 2, [Květen 1938 - do dnešní doby]*. Třebíč: Akcent, 1999. s. 67.

²⁰⁴ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 23.

²⁰⁵ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, 1986. s. 16.

²⁰⁶ *Polská menšina na Těšínsku*. URL: <http://polskamensina.3nec.cz/2.htm> [cit. 2013-03-08]. Dále byla roku 1925 uzavřena dohoda mezi oběma státy o menšinových záležitostech.

²⁰⁷ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. s. 67-68.

území do deseti dnů.²⁰⁸ Československá vláda i reprezentanti politických stran na požadavky přistoupili a polské vojsko dne 2. října vstoupilo do Českého Těšína.²⁰⁹ V oblasti polského záboru žilo dle sčítání lidu z roku 1930 celkem 227 tisíc obyvatel, z toho 120 tisíc Čechů, 76 tisíc Poláků, 17 tisíc Němců a 13 tisíc osob jiné státní příslušnosti.²¹⁰

To, že si Maďari z Československa nárokují rovněž část jeho území, nenechávalo nikoho v souvislosti s historickým kontextem na pochybách. Československá vláda vydala slib, že je ochotná jednat. Maďarské nároky však byly pro československou stranu nepřijatelné. Situace se vyhrotila až do té fáze, že Maďari připravovali mobilizaci, proti níž se vyslovil sám Hitler.²¹¹ Nakonec tedy dne 2. listopadu rozhodla spor mezinárodní arbitráž ve Vídni. Rozhodci byli pouze zástupci Německa a Itálie a jednalo se jen o tom, která území Československo odstoupí, jelikož na zásadních záležitostech se arbitři usnesli již na schůzce v Římě. Územní ztráty zasáhly v té době již autonomní oblasti Česko-Slovenska.²¹² Slovensko ztratilo dle sčítání lidu z roku 1930 celkem 50 980 obyvatel maďarské národnosti a 272 145 Čechoslováků. Podkarpatská Rus přišla zhruba o 173 tisíc obyvatel. Maďari získali krom Nitry a Bratislavy všechna města na jihu Slovenska. Obdobná situace vznikla i na Rusi, kdy velká města – Užhorod, Mukačevo a Berehovo, připadla Maďarsku.²¹³

²⁰⁸ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 72.

²⁰⁹ TOMÁŠEK, Dušan. *Deník Druhé republiky*, s. 24 a 27.

²¹⁰ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 72.

²¹¹ Maďarsko bylo Hitlerovým spojencem již od 30. let.

²¹² Na základě ústavního zákona č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenskej krajiny, byl od 23. 11. 1938 změněn název republiky. Veškeré územní ztráty viz. příloha 4.

²¹³ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 75-80.

5 Přesuny sudetského obyvatelstva

V důsledku stoupající agrese henleinovců vůči ostatním občanům Sudet je evidována první vlna utečenců z pohraničí ještě před mnichovskou dohodou.

Jak jsem již zmínila v předchozích kapitolách, vztahy mezi Čechy a Němci, resp. henleinovci, se začaly vyostřovat v druhé polovině 30. let. V průběhu roku 1938 však psychologický nátlak vygradoval ve fyzické násilí, teror, rabování, sabotáže atd. To vše z německé iniciativy a za mírových podmínek. Stále větší utlačování a strach o život, který obyvatele přivedl k rozhodnutí opustit své domovy v pohraničí, umocnily události v průběhu září 1938. Zejména po provolání hesla „*Heims in Reich!*“, kdy se SdP pokusila o puč a následně byly vytvořeny z jejich stoupců jednotky Freikorps a k útokům na Československo se přidali i řadoví občané, stala se situace pro některé obyvatele velmi nebezpečnou. Ještě před zábohem pohraničí uteklo tedy nejméně 25 tisíc obyvatel. A to nejen Čechů, nýbrž i Židů a německých sociálních demokratů.²¹⁴

Po vyhlášení mnichovské dohody se zejména čeští obyvatelé ocitli v situaci, kdy museli učinit rozhodnutí, zda zůstat na obsazeném území nebo odejít do zbytku Československa. Pro ty, co bydleli v oblastech patřících do prvního pásma záboru, to znamenalo rozhodnutí velmi rychlé, protože se v podstatě ze dne na den stávali „občany“²¹⁵ cizího státu. Všichni pochopitelně neodcházeli ihned, mnohdy odchodu předcházelo několikátýdenní či měsíční bilancování a rozhodování. S odhodláním zůstat na území říše se pojila především naděje, že dotyčným zůstane jejich majetek, nebudou vystěhováni z bytu a nepřijdou o zaměstnání. Avšak mnohdy ani tyto racionální důvody nestačily k tomu, aby nakonec nebyli donuceni k útěku.²¹⁶

Hlavní skupinu uprchlíků²¹⁷ tvořili lidé, kteří aktivně vystupovali proti Hitlerovi či byli jinak politicky a společensky činní. Především tedy sociální demokraté, komunisté, členové Sokola, antifašisté apod. Těmto lidem nedovolovala

²¹⁴ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 52.

²¹⁵ Bráno ze subjektivního hlediska. Z normativního hlediska se stali právoplatnými příslušníky říše až účinností smlouvy mezi Německem a Česko-Slovenskem o otázkách státního občanství a opce.

²¹⁶ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 60.

²¹⁷ Ve vnitrozemí se ujala pojmenování rovněž hraničáři, přestěhovali, utečenci In: Tamtéž, s. 60.

jejich minulost zůstat v pohraničí, jelikož zde byli přímo ohroženi na životech.²¹⁸ První útoky proti nim přicházely samozřejmě ze strany radikálních členů SdP a Freikorpsu. Například státní policie v Liberci musela uvalit vazbu na místní komunisty a sociální demokraty, aby je tak ochránila před násilnostmi ze strany sudetoněmeckých obyvatel. Nezřídkou musel zasahovat i wehrmacht proti surovému postupu radikálů.²¹⁹ Současně s obsazováním území wehrmachtem začalo systematické pronásledování a zatýkání odpůrců nacionálního socialismu. Zásadní roli zde sehrály operační skupiny *Einsatzgruppen*, složené z příslušníků pořádkové policie a gestapa.²²⁰ Ačkoliv zpočátku obsazení zůstávala dočasně jurisdikce československým soudům, tzv. nespolehlivé osoby měly být předány výše zmíněným orgánům říše. Pro účely zatýkání byly operačním skupinám zřízeny zvláštní operační oddíly *Einsatzkommandos*. Směrnice pro činnost těchto oddílů existovala již od srpna 1938. K jejich činnosti patřilo především zatýkání nepřátel říše, kdy zajištění osob a prohlídky probíhaly na základě předem připravených seznamů²²¹ či na základě udání. V oblasti Liberecka zatkl *Einsatzkommando* do 12. října 1938 celkem 403 osob.²²²

Další utečeneckou skupinu tvořili státní zaměstnanci československého státu²²³ a zaměstnanci poboček firem, které měly sídlo ve vnitrozemí. Tito lidé prakticky ztratili obsazením pohraničí zdroj své obživy a naděje na jiné pracovní místo byla nereálná. Stěhování do vnitrozemí pro ně znamenalo možnost zisku nového zaměstnání.

Třetí skupinu uprchlíků představovali tzv. prostí lidé, kterým nehrozila bezprostřední ztráta zaměstnání, a nebyli v ohrožení života. Tvořili ji živnostníci, řemeslníci a rolníci, kterým se přičil život v cizí zemi a měli obavy z blízké budoucnosti a možných politických a hospodářských obtíží.²²⁴

²¹⁸ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 59.

²¹⁹ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Argo, 2001, s. 71-72.

²²⁰ Tamtéž, s. 79-80.

²²¹ Tzv. kartotéka- M. Seznamy připravovali nacisté již od června 1938 za pomoci sudetoněmeckých fašistů. In: BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 16.

²²² KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 45-49.

²²³ Úředníci, učitelé, četníci, železničáři, atd.

²²⁴ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 59-60.

Každý, kdo opustil Sudety a chtěl získat ve vnitrozemí dočasný nebo trvalý pobyt, musel vyplnit formulář, v němž uvedl konkrétní důvody, které k útěku či odchodu vedly. Dle údajů z oficiální československé dokumentace bylo k 1. březnu 1939 149 254 uprchlíků.²²⁵ Z přiložené tabulky²²⁶ lze vyvodit, že se v období mezi 1. a 15. říjnem 1938 někteří obyvatelé vrátili zpět do svých domovů. Tento jev způsobily pravděpodobně vládní kroky a očekávání, že zábor pátého pásma nebude tak markantní.²²⁷ Československé úřady po 1. říjnu posílaly nuceně utečence vlakem zpět na odstoupená území. Tento fakt se stal však osudným pro mnoho Němců, kteří ihned padli do zajetí gestapa. Většina lidí se obratem vrátila zpět za demarkační linii. Na druhou stranu zůstává nepochopitelná a nenávratná skutečnost „vydání“ mnoha německých sociálních demokratů.²²⁸ Objevily se i oficiální oznámení, aby úřady nařizovaly uprchlíkům návrat do svých domovů a opuštění nynějšího působiště do 24 hodin. Noviny otiskly prohlášení, aby obyvatelé zachovali národní hodnoty, vydali se zpět do svého bydliště a splnili tak povinnost hlasovat v plebiscitu.²²⁹ Československý rozhlas dokonce vyzýval občany, aby neutíkali v rámci národnostního zájmu a zůstali tak menšinou jako byli Němci v rámci Československa.²³⁰

²²⁵ Dle jiných zdrojů lze dojít k vyššímu počtu. Do konce roku 1938 bylo dle odhadů J. Macka, který se opírá o statistiku ministerstva vnitra 151.997 uprchlíků, v nichž nebyli započítáni emigranti do jiných zemí a zaměstnanci státní správy, kteří měli zaručené jiné místo. Těchto nezapočítaných osob bylo cca 10.000, tudíž J. Macek došel k počtu uprchlíků 160.000 jen do konce roku 1938! In: tamtéž s. 63.

²²⁶ Viz. Příloha 5.

²²⁷ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 60-61.

²²⁸ BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918-1938*, s. 657.

²²⁹ Večerník Národních listů. 10. 10. 1938.

²³⁰ WAGNEROVÁ, Alena. *Neodsunuté vzpomínky: česká zkušenost pohraničí*. Praha: Prostor, 2000. s.151

5.1 Násilnosti v pohraničí, které vedly k útěku

Od odchodu je třeba odlišit útěk. Lidé se nezdědka dostávali do situace, kdy k opuštění domova měli doslova hodiny. V prvních dnech po „osvobození“ Sudet docházelo k cíleným provokacím proti Čechům, Židům a antifašistům. Docházelo k vybíjení jejich oken, rabování obchodů, strhávání pomníků a symbolů státu, pálení knih atd.²³¹ Například v Českých Velenicích tzv. Hilfspolizei přepadala v noci Čechy v jejich bytech a výhrůzkami a bitím od nich vybírali peníze. Pokud však oběti peněžní prostředky neměli, naložili je do auta a odvezli na demarkační čáru a bitím je vyháněli na československé území.²³² V Nýřanech pak byli vyhnáni železničáři obvinění z poškození telefonního kabelu. Vyhánění pak byli například členové Sokola a ostatní, na něž se zloba SdP soustředila. K další pokusům došlo například v Žatci, proti Čechům, kteří obhospodařovali zemědělské statky, jež patřily před pozemkovou reformou ve 20. letech Němcům.²³³

Útěk obyvatelé předem neplánovali a své domovy opouštěli narychlo. O útěku lze hovořit na jednu stranu jako o vyhošťování nepohodlně angažovaných Čechů, na stranou druhou jako o divokém vyhánění, či o prostém útěku před hrozícím násilím. O vyhánění jako takovém se prameny zmiňují pouze ojediněle a výše v této kapitole jsem jejich příklady již zmínila. Ve většině případů tak šlo o útěk pramenící z obav před násilím, nikoli však v důsledku fyzického napadání. Mnozí lidé viděli v útěku před silícím tlakem zfanatizovaných sudetských Němců nejbezpečnější řešení situace. V této rovině lze tedy útěk chápat jako důsledek teroru a nikoli jako organizované vyhánění. Posoudíme-li ovšem důsledky pro postižené lidi, hranice mezi vyhnáním a útěkem je nepatrná, jelikož přestěhovalci svá bydliště a města neopouštěli dobrovolně.²³⁴ Především v těchto ohledech tkví rozdíl od poválečného vyhnání Němců, kdy se opět role mezi oběma národy vyměnily. Je třeba podotknout, že útky a vyhánění občanů Československa měly zcela jiné rozměry než odsun Němců v roce 1945.

²³¹ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 18.

²³² RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 138.

²³³ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 85-86.

²³⁴ Tamtéž, s. 85-87

Na mnoha dobových fotografiích jsou tak k vidění důkazy o tom, že lidé prchali pouze s nejnnutnější výbavou a s tím, co naložili na trakař, kárku, do dětského kočárku, ručních zavazadel, atd. Jejich domy, zařízení bytů, movitý majetek, ztráta zaměstnání, uzavření školy a kraj, ve kterém vyrůstali či žili po několik generací, to vše bylo najednou pryč. Ozbrojení a agresivní Němci dokonce na utíkající stříleli. Ve vagónech vlaků leželi cestující na zemi na slámě, aby nepřišli o život.²³⁵ Nádraží a silnice byly přeplněné. Pokud měli uprchlíci příbuzné ve vnitrozemí, uchýlovali se povětšinou k nim, jinak přebývali v provizorních ubytovnách, tělocvičnách, hostincích.²³⁶ Mnohé rodiny zůstaly až do konce války rozděleny, zvláště v důsledku toho, že rodiče zůstali v pohraničí, aby udrželi živnost či majetek a zletilí potomci šli za prací do vnitrozemí.²³⁷ Vzhledem k tomu, že většina mužů byla povolána k mobilizaci, opouštěly některé ženy pohraničí samy a bez vědomí, kde je jejich manžel. V nových příhraničních městech v důsledku přílivu utečenců náhle stoupl počet obyvatel, což způsobovalo značné problémy.²³⁸

5.2 Smlouva o otázkách státního občanství a opce

Obyvatele příhraničních oblastí lze rozdělit do tří skupin. První, tvořili tzv. starousedlíci, zejména zemědělci usazení trvale na zabraném území již po několik generací. Druhou skupinu představovali ti, kteří přišli do pohraničí v souvislosti s rozvojem průmyslu a těžby ještě před rokem 1918. Do třetí skupiny je pak třeba počítat osoby tvořící úřednický a státní aparát, kteří do pohraničí přišli až po roce 1918.²³⁹

Mnichovská dohoda určovala zavedení opčního práva pro přesídlení obyvatel do odstoupených území a vystěhování z nich, dále se zde vágně hovořilo o výměně obyvatel.²⁴⁰ K provedení tohoto požadavku byla uzavřena mezinárodní

²³⁵ ZELENÝ, Karel. *Vyhnaní Čechů z pohraničí 1938: Vzpomínky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996, s. 72.

²³⁶ *Studie o sudetoněmecké otázce*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996, s. 94.

²³⁷ WAGNEROVÁ, Alena. *Neodsunuté vzpomínky: česká zkušenost pohraničí*. Praha: Prostor, 2000. s. 143

²³⁸ Například v Turnově se zvýšil z 8 na 16 tisíc. STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 152.

²³⁹ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 63.

²⁴⁰ Mnichovská dohoda odst. 7

smlouva. Smlouvu mezi Česko-Slovenskou republikou a Německem, která řešila otázky státního občanství a obce podepsali v Berlíně dne 20. listopadu 1938 zástupci obou zahraničních vlád. V Česko-Slovensku pak vyhlásil smlouvu č. 300/1938 Sb., mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce, ministr zahraničních věcí s účinností od 26. listopadu 1938. Německé státní příslušnosti nabyli lidé, kteří měli k 10. říjnu 1938 bydliště v některé k říši připojené obci a zároveň se na tomto území před 1. lednem 1910 narodili nebo dnem 10. ledna 1920 pozbyli německou státní příslušnost. Pokud byly splněny tyto podmínky, vztahovaly se účinky smlouvy i na rodinné příslušníky, a to nejen na děti, ale i vnuky a jejich manželky. Německou příslušnost tedy nabyli i všichni občané, bez ohledu na národnost a místo narození, kteří k 10. říjnu bydleli na odstoupených územích a jejichž předkové (manželé) splnili výše uvedené podmínky.²⁴¹ Dle těchto podmínek se stali ze dne na den říšskými příslušníky i tzv. starousedlíci české národnosti.

Smlouva počítala i s možností vytvoření dvou čistě národních zemí, kdy by odstoupené území bylo obývané pouze Němci a zbytek Čechy. Na základě žádosti československé nebo německé vlády existovala hypotetická možnost přesunu obyvatel. Pokud byl občan československé republiky národnosti německé a zároveň se usadil, po 1. lednu 1910, na území druhé republiky, mohla vláda žádat, aby ze země odešel ve lhůtě tří měsíců. Tím by pozbyl československého občanství a na své území by jej přijala německá vláda. Z odstoupeného území mohli Němci ve stejné lhůtě žádat odchod osob německé národnosti, které však zůstaly podle smlouvy občany Česko-Slovenska a po 1. lednu 1910 se přestěhovaly na území připojené k říši. Účinky takových opatření by se vztahovaly rovněž na rodinné příslušníky.²⁴² Diplomatická jednání obou států však došla k závěru, že se výše zmíněné možnosti, tzv. vyhošťovacího paragrafu, užije jen po vzájemné dohodě.²⁴³

²⁴¹ Smlouva č. 300/1938 Sb., Smlouva mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce, § 1.

²⁴² Smlouva č. 300/1938 Sb., § 2.

²⁴³ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 243.

Ostatně o vzájemné výměně obyvatel mezi oběma oblastmi uvažoval již prezident Beneš v rámci posledních pokusů o tzv. národnostní statut.²⁴⁴

Dohoda tedy stanovovala jasně, kdo je příslušníkem jakého státu.²⁴⁵ Existovala však možnost opce. Osoby, které nabyly dle smlouvy německou státní příslušnost, mohly optovat pro československou a naopak těm, kterým zůstala příslušnost československá, mohly optovat k německé.²⁴⁶ Na základě, písemně či ústně do protokolu, podaného opčního prohlášení u místně a věcně příslušného úřadu vznikla optantovi požadovaná státní příslušnost, která byla neodvolatelná.²⁴⁷ Optovat mohl jen ten, kdo dosáhl věku 18 let. Pokud manželství zrušil soud, záleželo opět postavení vdaných žen na opci manžela.²⁴⁸ Jestliže osoby musely podle smlouvy opustit zemi či optovaly a přeložily svá bydliště do státu, pro který optovaly, směly si s sebou vzít pouze movitý majetek.²⁴⁹

Za daných okolností projevovaly politické reprezentace obou států překvapivou snahu o zachování národnostních menšin na jejich území. K vyhoštění obyvatel tedy vůbec nedošlo a k opci do státu zvolené příslušnosti pouze zřídka. V Česko-Slovensku nabádala vláda k setrvání obyvatel v dosavadním působišti zejména z důvodů ekonomických a sociálních. Oficiálně však prohlašovala, že je třeba, aby české obyvatelstvo v zabraném pohraničí zůstalo a tvořilo přední stráž českého národa. Nacisté v té době již realizovali další plány a kroky k ovládnutí zbylého území, tudíž jim německá menšina žijící v druhé republice ze strategických důvodů vyhovovala.²⁵⁰

Počet optujících není v žádném z pramenů přesně zjistitelný. Lze vycházet pouze z údajů, které jsou k dispozici ze sčítání obyvatel v sudetské župě z roku 1939. Státní příslušnost říšskoněmecká se dělila na národnosti českou a německou.²⁵¹ K německé národnosti se přihlásilo přibližně 2 597 000 a k české 174 000 obyvatel. Úřady sečetly rovněž 127 400 lidí, které označily jako osoby se státní

²⁴⁴ NĚMEČEK, Jan, et al. *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek: [české křížovatky v evropských dějinách 1918-1938-1948-1968: 2. svazek]*. Praha: Historický ústav, 2010. s 303.

²⁴⁵ Dle § 1 smlouvy č. 300/1938 Sb.

²⁴⁶ Dle § 3 a 4 smlouvy č. 300/1938 Sb.

²⁴⁷ Tamtéž, § 5, 6, 7, 10.

²⁴⁸ Tamtéž, § 9.

²⁴⁹ Tamtéž, § 12.

²⁵⁰ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 67.

²⁵¹ Obdobně tedy jako při sčítání lidu v první republice.

příslušností nejasnou. Tento údaj tak lze považovat pravděpodobně za optanty pro československou příslušnost. Nelze, však určit kolik z Čechoslováků se rozhodlo optovat k Německu a naopak.²⁵² Je však třeba poznamenat, že právo optovat trvalo do 29. března 1939 a vyhlášení protektorátu v podstatě znemožnilo dokončení celého procesu.²⁵³

Veřejné přihlášení se k češtví představovalo symbolické vyjádření nesouhlasu s nacistickým režimem a s „okupací“. K Československu se přihlašovali zejména dělníci z průmyslových oblastí, kteří nebyli tolik spjatí s půdou a obyvatelé převážně českých obcí, kteří ještě doufali v navrácení území za hranice říše. Opačnou tendenci lze spatřovat u zemědělců, kteří optovali převážně k Němcům.²⁵⁴ V průběhu let se v pohraničí dokonce vytvořila jakási nevraživost mezi skupinami obyvatel. Kdy se ti, kteří optovali, považovali za věrné vlastence a na ostatní hleděli s jistým opovržením.²⁵⁵

²⁵² KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*. s. 79.

²⁵³ Smlouva č. 300/1938 Sb., § 3 a 4

²⁵⁴ Opavský vládní kraj obývali zejména čeští rolníci. Zde z cca 20% českého obyvatelstva optovalo pro Německo přes 130 tisíc, zatímco pro Česko-Slovensko jen lehce přes 31 tisíc obyvatel. In.: ZIMMERMANN, Volker a Petr DVORÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 350.

²⁵⁵ Tamtéž.

6 Vznik říšské župy Sudety se zaměřením na město Liberec

6.1 Správní a politické uspořádání

Území zahrnutá mnichovskou dohodou se počínaje 1. říjnem roku 1938 stala součástí nacistického Německa na základě výnosu vůdce a říšského kancléře o správě sudetoněmeckých území. Do čela správy celé oblasti byl toho dne jmenován Henlein, který podléhal přímo Hitlerovi.²⁵⁶ Postupně začali platit i všechny říšské zákony. Stále však docházelo k předávání území wehrmachtu a dočasně fungovala vojenská správa, která měla pravomoc zřizovat zvláštní soudy a zabezpečovat klid a pořádek na zabraném území. V ostatních věcech zůstávala pravomoc dosavadních městských a obecních správ nedotčena, a to do 20. října, kdy se začalo přecházet na civilní správní systém dle nacistického vzoru.²⁵⁷

Rozsah oblastí, které spadly do záboru, byl sice dost značný, nicméně geografická nesourodost území se jevila jako problém. Za jediný společný rys těchto území lze považovat pouze to, že se jednalo o pohraničí a převážně hornatý kraj, který měl pro republiku hlavně strategický význam. Jinak tyto části neměly v podstatě nic, co by je historicky spojovalo a dohromady ani netvořily nedílný celek.²⁵⁸

Sudety byly budovány na ideji tzv. německé národní pospolitosti (*Volkgsgemeinschaft*), kde se základem stala vláda jediného vůdce, který stojí v čele státu i nacistické strany a státní, správní a sociální život je této jednotě podřízen. Vše pak vede k vítězství německého národa a spojení „nadlidí“ v tzv. velké Německo, které vládne celému světu.²⁵⁹ Vzhledem k tomu, že Hitler po svém nástupu k moci v podstatě pokračoval v historické správní tradici, měl nyní možnost vyzkoušet model, který vycházel z těsného propojení strany a státu a do

²⁵⁶ Bekanntmachung des erlasses des Führer sund Reichkanzlers über die Verwaltung der Sudetendetschen Gebiete, § 1 a § 6. In: Verordnungsblatt für die Sudetendeutschen Gebiete, Ausgegeben zu Berlin den 8. 10.1938, nr. 1. s 1.

²⁵⁷ KURAL, Václav a kol. "Sudety" pod hákovým křížem, s. 45-46.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 71-72.

²⁵⁹ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 25.

budoucná z něj případně vycházet v uspořádání Velkoněmecké říše. Původní plány připojit území k německým na severu a západě, na jihu pak k Rakousku, změnila vidina experimentu a vytvoření tzv. vzorové župy (*Mustergau*), která měla být brána v budoucnu za základ župního zřízení. Sudetští Němci si však neuvědomovali, že jde o pouhý experiment a mysleli si, že jsou ztělesněním příkladu pro všechny ostatní.²⁶⁰

Již dne 30. září vydal Hitler nařízení o vzniku župy NSDAP Sudety, a to vlastně ještě za stavu, kdy se o nových hranicích teprve jednalo. Zřejmým cílem se stala podřízenost veškerého politického a nakonec i společenského života pod jednu stranu. Henlein jako říšský komisař vydal dne 2. října nařízení, že jedinou povolenou stranou je na sudetoněmeckém území SdP. Henlein stál rovněž v čele této stranické župy a jeho zástupcem byl jmenován Frank. Přestože ze strany členů SdP existovala snaha o uznání strany za rovnocennou sesterskou organizaci NSDAP, stala se SdP dne 5. listopadu její součástí.²⁶¹

Obdobně jako se podřizovalo stranické spektrum jednotné linii, splynula časem i občanská společnost. V rámci tzv. *Gleichschaltung* probíhalo usměrňování všech organizací a spolků. Cíl nacistů vytvořit jednotně organizovanou a smýšlející společnost nedopřál spolkům, které byly od dob Rakouska-Uherska velkým fenoménem, dlouhé trvání. „Gleichšaltace“ spočívala v prověření všech existujících organizací a dále v jejich zrušení, převedení k říšským útvarům či jejich ponechání.²⁶² I ke zrušení oddílů Freikorps došlo v rámci tohoto procesu a dne 9. října 1938 byly včleněny pod oddíly SA a SS.²⁶³ Přes 51 tisíc organizací zaniklo zrušením nebo vymazáním z rejstříku a asi 14 tisíc fungovalo dál. O majetek těch zaniklých se obohatila říšská pokladna.²⁶⁴

Postupně tedy od října 1938 vznikala říšská župa Sudety, k jejímuž definitivnímu ustanovení došlo dne 25. března 1939 s platností od 15. dubna. Župa však nezahrnovala celé zabrané území na základě mnichovské smlouvy. Okrajové části jižních Čech, Moravy a Slezska připojil výnos ze dne 21. října existujícím

²⁶⁰ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 26.

²⁶¹ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 106-109.

²⁶² KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 109-111.

²⁶³ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 32.

²⁶⁴ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 109-111.

říšským župám.²⁶⁵ Státní správa uvnitř župy se členila na tři stupně. Na vrcholu pyramidy stálo říšské místodržitelství, které sídlilo v Liberci. Dále se území dělilo na tři vládní obvody: Cheb se sídlem v Karlových Varech, Ústí nad Labem a Opava. Za základní územně správní celky lze považovat 53 venkovských okresů a pět statutárních měst spravovaných tzv. úřady zemských radů (*Landrat*).²⁶⁶

Henleinovi byla nyní svěřena veškerá správa. Po Mnichovu stanul v čele, jak státní, tak stranické struktury a ve vnitřní hierarchii říše podléhal přímo Hitlerovi. Jako říšský místodržitel měl rozsáhlé pravomoci. Řídil většinu správních odborů, organizace živnostenského hospodářství a dopravy a mohl vydávat nařízení, dále pak se souhlasem ministerstev a v souladu s říšskými zákony právní normy. K provedení všech těchto kompetencí potřeboval především schopný úřednický aparát a sám dohlížel na dodržování správného směru.²⁶⁷ V čele nižších územněsprávních celků již nestanuli volení starostové, nýbrž jmenovaní.²⁶⁸ Ve straně a jejich přidružených organizacích získali místa věrní členové SdP. Avšak v reálném obsazení administrativních úřadů tkvělo první velké zklamání sudetských Němců. Naivně si představovali, že dosáhli požadované autonomie a správu věcí veřejných převezmou, do svých rukou. Opak byl pravdou a do župy přicházelo za prací ve veřejných funkcích mnoho lidí z říše. Na druhou stranu je třeba vzít v úvahu, že sudetští úředníci neměli s takou správou žádnou praxi a museli být nejdříve přeškoleni, aby mohli funkce vykonávat.²⁶⁹

6.2 Volby do říšského sněmu

Dne 31. října 1938 vyšel Hitlerův výnos o konání doplňujících voleb do říšského sněmu.²⁷⁰ Od té chvíle až do samotných voleb konaných dne 4. prosince

²⁶⁵ Pošumaví, jižní Morava a Hlučínsko připadli župám Dolní Bavorsko, Dolní Podunají a Horní Podunají.

²⁶⁶ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 93-95.

²⁶⁷ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 124.

²⁶⁸ RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 140.

²⁶⁹ *Studie o sudetoněmecké otázce*, s. 75.

²⁷⁰ Erlaß des Führers und Reichskanzlers über Erählungswahlen zum Großdeutschen Reichstag in den Sudetendeutschen Gebieten, § 2. In: Verordnungsblatt für die Sudetendeutschen Gebiete, Ausgegeben zu Berlin den 14. 11.1938, nr. 15. s 145.

probíhala volební kampaň. Nacistická propaganda potřebovala volby zorganizovat tak perfektně, aby dohodové mocnosti nepojaly žádné podezření. Hlasování však spočívalo především ve formálním souhlasu obyvatel s připojením k říši a nikoli ve volbě konkrétního kandidáta.²⁷¹

Zvláštní úlohou nacistické propagandy bylo především přesvědčit oblasti osídlené Čechy, aby přišli k volbám a hlasovali pro jednotnou kandidátku. Vedoucí kampaně si nechávali od místních představitelů zjišťovat osoby, které by je mohly podpořit. S rozdáváním letáků, novin, vylepováním plakátů atd. pomáhali místní policisté. Nutno také podotknout, že někteří Češi kolaborovali s Němci ještě před volbami. V tisku vycházely typické články se sdělením, že pokud Češi nebudou volit nebo budou proti, pocítí důsledky.

Rozdílný přístup k obyvatelům župy a k váze jejich hlasů lze spatřovat už v podobě volebních lístků. Němci obdrželi lístek bílé barvy, na kterém stálo: „*Hlásíš se k našemu vůdci Adolfu Hitlerovi, osvoboditeli Sudet a dáváš svůj hlas volebnímu návrhu Národněsocialistické německé dělnické strany?*“ Na lístku zelené barvy pro Čechy stálo: „*Chceš být i Ty loajálním občanem nového státu a svědomitě vykonávat svou povinnost, a dáváš proto hlas návrhu Vůdce a Říšského kancléře?*“²⁷² Jiné znění volby tak značí, že hlasy Čechů neměly takovou důležitost jako těch druhých. Odlišné barvy pak jasně napovídaly, kolik hlasů, z jaké skupiny a v jakém poměru je proti. Volební účast přesáhla 98 %, z čehož bylo 81 % souhlasných, 16,5 % nesouhlasných a 2,5 % neplatných hlasů. Vyjádření určité opozice značily zelené lístky, které tvořily 93 % všech protihlasů a 68 % všech neplatných lístků. Z těchto údajů sice vyplývá větší tendence nesouhlasu ze strany Čechů, avšak do celkového výsledku se počet nijak závažně nepromítnul. V té době již bylo spoustu politických odpůrců pozatýkáno a běžní lidé se raději podřídili nátlaku. U sudetských Němců očekávané „Ano“ pramenilo více z euforie z naplněného práva na sebeurčení než se ztotožněním se s nacionálním socialismem.²⁷³

V podstatě šlo pouze o formalitu, jelikož sněm fungoval pouze symbolicky a tak volby neměli praktický význam. In: VONDROVSKÝ, Ivo. Hitlerovy návštěvy nejsevernějších Čech. *Děčínské vlastivědné zprávy*, 2001, č. XXXI, s. 33-34.

²⁷¹ RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 140.

²⁷² ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 97. Viz. Příloha 6.

²⁷³ Tamtéž, s. 98-99.

6.3 Život v hlavním městě říšské župy

Město Liberec se dostalo do povědomí jako metropole českých Němců v pohraničí. Již v 19. století byl centrem obchodu, lehkého průmyslu a liberálních německých a židovských politických směrů. Vzhledem k tomu, že zde sídlily banky, živnostenská a obchodní komora stal se Liberec městem koordinující prakticky celou ekonomiku severních Čech.²⁷⁴ Jak jsem již zmínila v úvodních kapitolách práce, Němci odmítli uznat pohraničí jako součást nově vzniklého Československa a Liberec v rámci separatistických tendencí vyhlásili hlavním centrem provincie *Deutschböhmen*. Po oficiálním připojení k Československu, v prosinci roku 1918, nabíral vzhlas města stále většího významu.²⁷⁵ Vlivem historických událostí se stal Liberec ve 30. letech hlavním centrem henleinovského hnutí a strany SdP.

V Liberci, kde sídlil rovněž německý konzulát, vyvěsil už dne 20. září jeho vedoucí vyhlášku o připojení Liberce s okolím k říši. Provokaci velice rychle policie odstranila, avšak následně se stejná zpráva objevila v novinách i se zakázaným hákovým křížem a podepsaná starostou města. Je tedy zřejmé, že město očekávalo připojení k říši již od jednání Hitlera s Chamberlainem na Berghofu. I když se 21. září, po přijetí anglo-francouzského plánu, v celém pohraničí vzedmula vlna násilných nepokojů, povstání a sabotáží ze strany henleinovců, zůstal v Liberci díky přítomnosti vojska a starostově výzvě k zachování pořádku klid.²⁷⁶

Ve výloze časopisu *A-Zet* visela už ráno posledního zářijového dne mnichovská dohoda a vedle ní oznámení, že město patří k Německu. Liberec se tak stal prvním městem, kde bylo zveřejněno plné znění smlouvy. Až v pět hodin odpoledne oznámil rozhlas oficiální zprávu o kapitulaci.²⁷⁷ Náladu a události nadcházejících dní vyplnil chaos, zoufalství, ale i nadšení a úleva.

Starosta města vydal dne 1. října vyhlášku, která vyzývala k zachování klidu a poslušnosti vůči státním úřadům. Němci tak měli ukázat, že jsou hodni

²⁷⁴ KNAP, Ladislav. *Historický přehled výsledků voleb do poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky: Liberecký kraj: 1920, 1925, 1929, 1935*. Liberec: Český statistický úřad, krajský úřad Liberec, 2008. s. 7-8.

²⁷⁵ KARPAŠ, Roman, et al. *Kniha o Liberci*. Liberec: Dialog 1996, s. 272-277.

²⁷⁶ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 138-139.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 141.

osvobození. Varoval také před napadáním českého, židovského a antinacistického obyvatelstva a vyzval k ochraně jejich majetku. Stejně tak platil zákaz vyvěšování nacistických symbolů a strhávání českých nápísů. Do odchodu českého vojska panovala v Liberci opravdu klidná atmosféra a k násilnostem docházelo spíše ojediněle.²⁷⁸

Část dnešního Liberce byla obsazena německými jednotkami v rámci druhého pásma, tedy ve dnech 2. a 3. října. Samotné město a jeho okolí obsadil wehrmacht až v rámci rozsáhlého pásma pátého, dne 8. října. Dle zmiňované vyhlášky probíhaly přípravy na příchod „říšských bratrů“ zatím jen v domácnostech. Až v den „osvobození“, v 9 hodin ráno, ohlásily sirény signál pro výzdobu ulic a domů. Hodinu po poledni vítaly nadšené davy lidí přicházející vojsko.²⁷⁹

V Liberci do roku 1918 žilo pouze 12 % obyvatel české národnosti. Vlivem jeho strategického, hospodářského postavení a prvorepublikových zákonů se jejich počet v roce 1930 zvýšil na 30 % a to zejména z důvodu jejich dosazení na pracovní pozice ve státní správě.²⁸⁰ Proto je zřejmé, že nejen ze strachu před násilím a zatýkáním, ale zejména v důsledku ztráty zaměstnání odešlo do vnitrozemí více než 11 tisíc Čechů z původních 14 tisíc.²⁸¹ Nejvíce jich mířilo do Turnova, který se stal nově největším městem na severní hranici. Lidé věřili, že budou mít možnost vrátit se do svých domovů a někteří tak opravdu učinili či na obsazené území docházeli alespoň za prací.

Jako hlavní město říšské župy zažil Liberec v říjnových dnech na jednu stranu stěhování armády, úřadů a obyvatel Československa, na stranu druhou se v podstatě ve stejný okamžik stěhovaly do města centrální úřady z říše a říšští pracovníci.

Hodně říšských firem, organizací a zájmových skupin posílalo do Sudet své zástupce, aby na novém území a v jeho centru zřídily pobočky a získaly tak

²⁷⁸ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 143.

²⁷⁹ SOAL, Fond Archiv města Liberec, Kroniky města Liberce 1937-1940 (nezpracovaná část fondu), záznam z 8. 10. 1938.

²⁸⁰ KNAP, Ladislav. *Historický přehled výsledků voleb do poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky: liberecký kraj: 1920, 1925, 1929, 1935*, s. 8.

²⁸¹ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 166.

potřebný vliv. Pro chod nových úřadů znamenal rychlý nárůst právnických osob značné problémy.²⁸² Do nelehké situace se německé instituce dostaly ihned v počátcích svého fungování. Ačkoliv mnichovská dohoda nařizovala, že na vyklizovaném území nesmí být ničena a poškozena stávající zařízení, nebraly československé orgány toto ustanovení příliš vážně.²⁸³ V Liberci proběhlo stěhování pošty, nádraží a kasárny tak důkladně, že z těchto zařízení zbyly nakonec jen holé zdi a nemohly vůbec sloužit k původním účelům. Z policejního ředitelství zůstala pouze ruina. Co nešlo odvézt, bylo zničeno a rekonstrukce prostor trvala až do konce ledna 1939.²⁸⁴ Předání pohraničí se neobešlo ani bez majetkových sporů. Československá armáda totiž vracela dopravní prostředky, jež byly mobilizovány, značně zdemolované. Dále probíhalo navrácení zabavených radiopřijímačů. V seznamech nároků na odškodnění ze strany československého státu uváděli sudetští Němci především zbraně, střelivo, radiopřijímače, nákladní automobily a zboží. V okolí Hrádku nad Nisou tak údajně 102 obyvatelům vznikla škoda vyčíslená na 650 tisíc korun, což jasně svědčí o jejich ziskuchtivosti.²⁸⁵ S hodnotou majetku, který zanechali v pohraničí utečenci, se ovšem zmíněná částka nedá srovnávat. Opuštěný majetek se stal předmětem rabování sudetských Němců a prodej nemovitostí se utečencům zdařil jen zřídka.

Od října z vrcholku Ještědu svítil nad městem obrovský hákový kříž sestávající se z 240 žárovek.²⁸⁶ Ve znamení úcty k říši přejmenovalo zastupitelstvo města veřejná prostranství a ulice například na Adolf Hitler Platz, Göring Platz, Dr. Goebbels Strasse, atd.²⁸⁷ Dva dny před volbami do říšského sněmu poctil město svou návštěvou sám vůdce. První Hitlerovi kroky vedly v doprovodu Henleina na místodržitelství, do divadla a muzea.²⁸⁸ Dále delegace navštívila radnici, kde došlo k incidentu při podepisování pamětní knihy města. Hitler se totiž odmítl podepsat do stejné knihy, kde byl podepsán i Beneš. Přinesením nové knihy se nepřijemná

²⁸² ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 78.

²⁸³ Mnichovská dohoda odst. 2

²⁸⁴ Reichenberger Zeitung, 9. 10. 1938.

²⁸⁵ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 167-168.

²⁸⁶ SOAL, Fond Archiv města Liberec, Kroniky města Liberce 1937-1940 (nezpracovaná část fondu), záznam z 11. 10. 1938.

²⁸⁷ Tamtéž, záznam z 8. 10. 1938 a 13. 10. 1938.

²⁸⁸ Tamtéž, záznam z 2. 12. 1938.

situace vyřešila.²⁸⁹ V rámci ukázkové kampaně se nad centrem vznášela vzducholod' Graf Zeppelin rozhazující materiály s volebními hesly: „Poděkuj a přisáhej: Řekni své Ano!“ „Každý hlas vůdci!“²⁹⁰ Předvolebním projevem na výstavišti ukončil vůdce svou první a zároveň poslední návštěvu Liberce.²⁹¹ Výsledkem voleb pak bylo 25 511 hlasů pro vůdce, pouze 94 proti a 38 neplatných.²⁹²

S novým státem přišla samozřejmě i jiná hospodářská a sociální politika. České koruny nahradily německé marky, kdy tzv. Göringův kurz znehodnotil jak mzdy, tak i úspory sudetských Němců. Koruna česká byla směňována do 31. října 1938 za 12 říšských feniků a po tomto zlomovém datu měla koruna cenu už jen 8, 6 říšských feniků.²⁹³ O podhodnocení měny svědčí fakt, že do města přijíždělo spoustu turistů a spolu s armádou skupovali výrobky, které byly v pohraničí neuvěřitelně levné, volně dostupné a v Německu již „zapomenutým zbožím“.²⁹⁴ Místní lidé se pozastavovali nad tím, jak se němečtí vojáci přejíždají dortů v cukrárnách a vojáky naopak šokovalo, když se dozvěděli, že jsou zde lidé zvyklí jíst máslo a ne margarín. Mínění o sudetských Němcích, kteří jsou chudí, utlačovaní a trpí hladu pod nadvládou Československa tak evidentně nebylo zcela správné. Nákupní horečka nových spoluobčanů však záhy přinesla problémy se zásobováním, jelikož záviselo na surovinách z vnitrozemí, které dodávky pochopitelně omezilo.²⁹⁵ Když vezmeme v potaz, že zůstalo hodně obchodů opuštěných s prázdnými výlohami, protože podnikatelé z řad sociálních demokratů či Židů utekli, není s podivem, že se velmi brzy projevil nedostatek másla, vajec, masa, ale i rýže a kávy. Propagandou vyzdvihované zvýšení mezd o 15 % však nebylo provedeno plošně a v důsledku nových daní, sociálních dávek a stoupajících

²⁸⁹ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 169.

²⁹⁰ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 94.

²⁹¹ VONDROVSKÝ, Ivo. Hitlerovy návštěvy nejsevernějších Čech. *Děčínské vlastivědné zprávy*, 2001, č. XXXI, s. 33-34.

²⁹² SOAL, Fond Archiv města Liberec, Kroniky města Liberce 1937-1940 (nezpracovaná část fondu), záznam ze 4. 12. 1938.

²⁹³ Tamtéž, záznam z 31.10.1938.

²⁹⁴ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 149.

²⁹⁵ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 147 a 168.

cen se vlastně reálná mzda obyvatel, v porovnání se situací v září 1938, snížila.²⁹⁶ Je třeba také zohlednit, že v Liberci jako hlavním městě Sudet bylo draž než jinde.²⁹⁷ Cena ošacení se zde v poměru k roku 1937 zvýšila o 40 %. Poměr cen a mezd se stal hlavní příčinou sociální nespokojenosti. Počátkem roku 1939 dokonce docházelo k menším stávkám.²⁹⁸

Ačkoliv veškeré podniky a závody skončily ve správě říše a majetek uprchlých podnikatelů byl zkonfiskován, je paradoxní, že vily po movitých Židech získali právě hlavní představitelé NSDAP. Sám Henlein se prý zpočátku takovému počínu bránil, nakonec ale jednu z přepychových libereckých vil obýval až do konce války.²⁹⁹ Prakticky ihned v Sudetech zmizela nezaměstnanost. V důsledku snížení počtu obyvatelstva a válečných potřeb se rozběhly i některé zavřené fabriky. V textilním průmyslu se jednalo zpočátku o zakázky na uniformy ozbrojených složek, poštovních úředníků, stejnokroje pro *Hitlerjugend* a další. Veřejné zakázky narůstaly takovým tempem, že do nově budované Průmyslové a Obchodní komory v Liberci delegovala říše své pověřence. Vlna euforie a optimismu, kterou oplývali sudetoněmečtí podnikatelé, zaznamenala první otřesy hned na konci roku 1938. Nařízením si německý ministr hospodářství vyhradil rozhodování o veškerých krocích, které budou v textilní výrobě podniknuty. Veškeré inovace a výrobní záměry musely povolit pověřené úřady. Souhlasu podléhalo opětovné zahájení provozů, zřizování nových provozů, zavádění nových produktů, instalování nových strojů atd. Všechny tyto činnosti omezila dvě nařízení vydaná na základě říšského zákona o zřizování nucených kartelů. Nařízení ze dne 29. prosince 1938 regulovalo rozsah textilního průmyslu v získaných územích a druhé nařízení ze dne 30. prosince mělo zabránit rozšiřování textilního zušlechťování.³⁰⁰ V župě rovněž vstoupilo v platnost nařízení o tzv. druhém čtyřletém plánu z roku 1936, které mělo nasměrovat hospodářství k rychlému

²⁹⁶ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 150.

²⁹⁷ O drahotě a nedostatku zboží informoval i Večerník Národních listů dne 14. 10. 1938 s tím, že liberecký městský úřad vydával obchodníkům povolení pro dovoz zboží z vnitrozemí v českém jazyce!

²⁹⁸ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 185 a 187.

²⁹⁹ ENGELMANN, Isa. *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Liberec: Kruh autorů Liberecka, 2007, s. 177-178.

³⁰⁰ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 129-130.

vyzbrojení a surovinové nezávislosti, bez které by Německo nemohlo vést válku.³⁰¹ Všechna opatření tak zjevně směřovala k co největšímu omezení politické volnosti a nastolení plánované výroby, nehledě na to, že se postupně tradiční pohraniční průmysl přeměnil na průmysl válečný a tak podniky vyrábějící bižuterii začaly vyrábět armádní součástky.

Z prvního nadšení z připojení Sudet k říši začali sudetští Němci brzy střízlivět. Důvody, kvůli kterým bojovali za osamostatnění, totiž na své palčivosti neztratily. V říši byli vnímáni vždy až jako druzí. Nezaměstnanost sice poklesla, ale sociální situace lidí se nezlepšila, ba právě naopak. Veškerou správu vykonávala říše a materiální očekávání, které si od připojení slibovali, se nenaplnilo. Rázem spoustu z nich začalo přemýšlet o tom, jestli požadavek tzv. práva na sebeurčení a ustanovení „svobodného“ sudetského území nebyl spíše než vysvobozením krokem zpět. Nakonec ještě vyčítali Čechům, kteří žili v Protektorátu Čechy a Morava, že na situaci vydělali, jelikož nemuseli rukovat do války, platit členské příspěvky straně a spolkům, atd. V důsledku toho tedy ještě prohlašovali, že Češi mají lepší postavení než Němci.³⁰²

³⁰¹ *Prameny práva v nacistickém Německu* URL: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_20_09/files/prispevky/tvorba_prava/TAUCHEN_Jaromir_1085_.pdf> [cit. 2013-03-12]. Tzv. první plán měl za cíl zvýšit domácí výrobu a zásoby surovin, v jehož důsledku byl v Německu spatřován hospodářský zázrak, jež zmírnil krizi 30. let. In: Tamtéž.

³⁰² ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 280.

6.4 Menšinová práva

Vzhledem k tomu, že nejsou dostupné přesné údaje o tom, kolik lidí české národnosti či optantů zůstalo v zabraném pohraničí lze rámcově počítat s výše uvedenými údaji, že v říšské župě žilo okolo 300 tisíc Čechů, což představuje asi 10 % z celkového počtu obyvatel. Mezi nimi prakticky chyběla podnikatelská, akademická vrstva a vyšší střední třída, většinou se jednalo o dělníky, živnostníky a rolníky.³⁰³

Pokud se sudetští Němci domáhali práv na sebeurčení a jako menšina se v Československu cítili národnostně utlačovaní, pak Češi, kteří se po září 1938 ocitli v pozici menšiny, neměli národní práva vůbec žádná.

Odmítavé stanovisko, které zaujalo Německo k možnosti uzavření česko-německé dohody o ochraně menšin, vyplynulo především z přesvědčení, že Němci nechtěli poskytnout Čechům v pohraničí taková práva, která žádali od české strany pro jejich státní příslušníky. Dne 20. listopadu bylo nakonec vydáno prohlášení o oboustranné ochraně menšin. Oficiální ustanovení mezivládního výboru pro řešení sporů z těchto práv však zůstalo pouze formalitou na papíře, jelikož se nikdy nesešel.³⁰⁴

Z počátečního zatýkání nepohodlných obyvatel, jich většinu policejní orgány po výslechu propustily. Rozkaz, který vzešel z říše v návaznosti na excesy a přeplnění věznic stanovil, že zatýkat z politických důvodů má pravomoc jen gestapo a zároveň měly být přezkoumány důvody uvěznění a méně nebezpeční vězni propuštěni. Přeplněnost věznic totiž bránila zatýkání Židů, které se stalo primárním zájmem.³⁰⁵

Volená samospráva zcela zanikla a pravděpodobnost, že do funkce starosty jmenují někoho jiného, než Němce přirozeně neexistovala. Lze však spatřovat výjimky v oblastech zejména pátého a „šestého“ pásma, kde nežili Němci a úřad zde zastávali Češi, kteří prokázali svou loajalitu a řídili se pokyny NSDAP a přednostů. Právě přednostové, Němci, stáli v čele obvodů (*Amtsleiterbezirke*), jež sdružovaly

³⁰³ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 241-242.

³⁰⁴ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 66.

³⁰⁵ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 184.

několik českých obcí a jejichž zřízení pramenilo z nedostatku německých starostů a zajišťovaly tak administrativní kontrolu.³⁰⁶ Prakticky okamžikem vzniku župy zanikly politické strany a spolky. Z organizací s českou základnou zůstaly nakonec jen hasičské spolky.³⁰⁷

Užívání českého jazyka v úředním styku zakázalo ministerstvo vnitra se souhlasem Henleina dne 2. prosince 1938. Na česká podání měli úředníci reagovat německy. V čistě českých obcích existovala možnost vyvěsit vedle vyhlášky její české shrnutí jejího obsahu, což však prakticky nikdo nedodržel.³⁰⁸ Český jazyk netrpěli němečtí příslušníci ani v neformálním styku a čeština v tramvaji či veřejný zpěv znamenali provokaci a důvod k vyšetřování. Veškeré nápisy a dokonce i názvy firem musely být v němčině, a to i přes to, že pro některá tradiční pojmenování neexistoval německý ekvivalent.³⁰⁹ S omezením politického a kulturního života tak prakticky vymizela i svoboda slova. Jediné povolené menšinové noviny, *Věstník české menšiny*, zanikly v roce 1940. Téměř ochromena byla síť knihoven a vydavatelství. V ústeckém vládním okrese nezůstala otevřena ani jedna knihovna z původních 250. Až díky vstřícnějšímu postoji referenta pro otázky národnosti v opavském vládním kraji bylo otevřeno v roce 1941 asi na 40 českých knihoven.³¹⁰ Výběr knih samozřejmě prošel cenzurou, a tak neexistovala možnost vypůjčit si národně uvědomělé autory jako Aloise Jiráska, Boženu Němcovou, Karla Čapka, atd.³¹¹ V kinech se promítaly pouze německé filmy a ani později se do pohraničí nedistribuovaly protektorátní filmy. V rozhlasovém vysílání existovalo určité pojitko s češtinou v rámci dostupného protektorátního rozhlasu. Zcela logicky zůstaly omezeny či nakonec úplně zakázány veškeré české aktivity jako fotbalové zápasy, taneční zábavy či ochotnická představení. Poté, co se ukázalo, že ke scházení českých obyvatel a k určité sociální interakci slouží kostel a náboženské slavnosti, byly zakázány poutě a bohoslužby v českém jazyce.³¹²

³⁰⁶ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 254.

³⁰⁷ BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*, s. 85.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ HELMICOVÁ, Šárka. *Sudetští Němci a Česká republika*. Praha: Svaz českých bojovníků za svobodu, 2007, s. 33.

³¹⁰ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 257-258.

³¹¹ KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*, s. 174.

³¹² HELMICOVÁ, Šárka. *Sudetští Němci a Česká republika*, s. 34.

Největším nástrojem diskriminace české menšiny se přirozeně stalo školství. Vzhledem k tomu, že v říši nebyli Češi připuštěni k zaměstnání v žádné veřejné instituci, utekla většina pedagogů do vnitrozemí. Možnost výuky v českém jazyce připouštěl Henleinův pokyn jen na území, které obývali tzv. starousedlíci, tedy především na Opavsku. Naopak v mostecké uhelné pánvi zůstala otevřena jediná česká škola z původních 225. V průběhu 40. let se situace dále zhoršovala a česká mládež ztratila přístup k vyššímu vzdělání. Zde lze spatřovat záměr vypudit obyvatelstvo do protektorátu, jelikož, kdo si chtěl zvolit lepší povolání, nezbývalo mu nic jiného než odejít. Na druhou stranu v souvislosti s probíhajícími odvody dorostenců na frontu a nedostatkem pracovních sil dostali nakonec i Češi možnost získat důstojnější vzdělání a zaměstnání. Čistě české školství existovalo pouze na úrovni obecných škol a ve školním roce 1940/1941 je navštěvovalo na 32 tisíc žáků.³¹³ Výuka však probíhala podle nacistických osnov a v rámci germanizačního nátlaku. Dle povahy předmětu tak měla být zdůrazňována velikost německého národa, technická vyspělost a sestavováním rodokmenů dětem vštěpován jejich německý původ.³¹⁴ Většina žáků české národnosti měla možnost navštěvovat pouze školy německé, ačkoliv před tím německy nikdy nemluvili. V sešitě pak na každém dvojlistu měli razítko s nápisem oznamujícím učitelům, že rodiče žáka jsou české národnosti.³¹⁵

Existence české menšiny zůstávala obzvláště bývalým členům SdP trnem v oku. Jejich plány na podmanění pohraničí vznikaly již v průběhu roku 1938, kdy jakýsi akční plán *Grundplanung O.A.* počítal s potlačením národního vědomí Čechů, germanizací a vyvlastněním jejich majetků. Existence, opodstatněnost a pravost tohoto dokumentu je však mnohými autory posuzována rozdílně.³¹⁶ Pro téma práce však není spor o zmíněný dokument důležitý. Podstatné je to, co vyplývá i z předchozích kapitol, že jakákoli menšina neměla být v říši do budoucna tolerována a dřívější sudetoněmecké záměry lze vyvodit i z historických souvislostí.

³¹³ Do obecných škol přitom chodilo před obsazením pohraničí přes 129 tisíc českých žáků a s vyššími školami činil počet českých žáků přes 152 tisíc. In: Národní listy, 16. 10. 1938.

³¹⁴ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 258-260.

³¹⁵ WAGNEROVÁ, Alena. *Neodsunutě vzpomínky: česká zkušenost pohraničí*, s. 154.

³¹⁶ *Sudetoněmecká strana: Grundplanung O. A. z léta 1938* URL: <<http://www.fronta.cz/dokument/sudetonemecka-strana-grundplanung-1938>> [cit. 2013-03-05]. Dokument nebyl podepsán ani datován, rozdílně je zmiňováno i místo nálezu dokumentu, a někteří dokonce tvrdí, že jde o podvrh z české strany. Tento dokument však použila obžaloba např. v procesu s K. H. Frankem. In: Tamtéž.

Plány a názory sudetských Němců však nebrala říše zcela v potaz. Získání pohraničí bylo pro Hitlera pouze mezikrokem k získání celého území. Důležitější tedy byly úvahy o budoucím uspořádání celého prostoru bývalého Československa. Nabízely se čtyři možnosti řešení, a to vytvoření zbytkového suverénního československého státu, vytvoření neutrálního území, existence českého státu se zvláštními vazbami k Německé říši nebo začlenění celého území do Německé říše. Vznikem Protektorátu Čechy a Morava nakonec zvítězila poslední možnost. Představitel nacistického křídla v druhé republice, Ernst Kundt, razil teorii, že je potřeba využít zklamání Čechů po Mnichovu a pro budoucí zachování míru je začlenit formou autonomie do říše avšak zachovat jejich národní práva, čímž se vytvoří nejlepší podmínky k dobrovolné germanizaci obyvatelstva. Reálně však Němci dělali vše proto, aby se čeští občané cítili jako druhořadí, k říši pociťovali nepřátelství a z těchto důvodů jim žádná práva přiznána nebyla.³¹⁷

Češi opustili v pohraničí své nemovitosti a sudetští Němci spatřovali v tomto faktu šanci, jak získat majetek a „napravit“ československou pozemkovou reformu v jejich prospěch. Henleinův výnos ze dne 18. listopadu 1938 umožňoval nucenou správu statků a podniků pro případ, že nebudou řádně obhospodařovány. Týkal se zejména majetku uprchlých Čechů a Židů a jejich odškodnění měl realizovat až řádný zákon o nápravě, který nevznikl. Správu takto zabraných nemovitostí získaly Německá osídlovací společnost a Saské osídlení rolnické, s.r.o. Existence nařízení ministra Göringa, jež dovolovaly uvalení nucené správy na špatně obhospodařované dvorce a o konfiskaci majetku osob s nepřátelským postojem k říši, umožňovaly vyvlastnit i majetek obyvatel, kteří jej nechtěli dobrovolně prodat. Nařízení Henleina z února 1940, jimž zavedl tzv. právo dědičného statku, umožňovalo stát se sedlákem pouze obyvatelům německé národnosti a státní příslušnosti. Vzhledem k tomu, že převod majetku mezi živými i u dědiců závisel na povolení landráta, bylo dědictví Čechům často odepřeno a oni jej museli pod hrozbou nucené dražby dobrovolně prodat do 12 měsíců od jeho nabytí.³¹⁸ Je tedy zcela zřejmé, že existence těchto podzákonných norem dávala prostor k právním kličkám, díky nimž Češi přicházeli „po právu“ o své statky.

³¹⁷ RICHTER, Karel. *Sudety*, s. 141-142.

³¹⁸ ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, s. 264-266.

Další menšinu v pohraničí představovali Židé, na které se kromě počátečního zatýkání, pronásledování a vyvlastňování vztahovaly i tzv. norimberské zákony.³¹⁹ Většina Židů z pohraničí utekla právě před aplikací těchto říšských norem. V Liberci jich z původních 1 329 zůstalo 269, což však znamenalo stále dostatečný počet pro to, aby se stali objektem propagandy a persekucí.³²⁰ Za první masový antisemitský útok v pohraničí lze označit tzv. křišťálovou noc. Dne 7. listopadu 1938 vnikl sedmnáctiletý židovský mladík, pod záminkou předání důležitého dokumentu na německé velvyslanectví v Paříži, kde postřelil říšského legačního tajemníka Ernsta von Ratha. Německá propaganda prohlašovala, že jde o fanatika, který tímto činem pomstil své polské souvěrce, jež byli vypuzeni z Německa. Rath podlehl zranění o dva dny později a v Německu v reakci na jeho smrt propukly masové protižidovské bouře.³²¹ Noc z 10. listopadu se stala v Sudetech symbolem židovského masakru. Hořící synagogy,³²² vytloukání oken, bezdůvodné popravování a odvážení Židů do koncentračních táborů se stalo zlomovým okamžikem protižidovské politiky. Ačkoliv Goebbels vydal oficiální prohlášení k zastavení všech akcí proti Židům, s tím, že věc bude odvetně vyřešena na základě zákonných opatření.³²³ Vystoupil zároveň na sjezdu nacistů, konaném dne 9. listopadu k příležitosti 15-ti letého výročí tzv. mnichovského puče, s protižidovským proslovem o potřebě msty. Rovněž Hitler poznamenal, že by Židé měli pocítit hněv lidu a představitelé SA začali v návaznosti na tyto výroky vyvolávat nepokoje a útočit na židovské objekty. Propaganda podchytila lidské vědomí tak silně, že útokům nikdo nezabránil a státní orgány se o to ani nepokoušely. V návaznosti na tzv. křišťálovou noc represe dále zesílily. Židé nesměli ze zákona navštěvovat kulturní prostory, provozovat lékařskou a

³¹⁹ Původně dva ústavní zákony (Zákon o říšském občanství a Zákon o ochraně německé krve a cti) se staly základem pro „legální“ protižidovskou politiku, persekuce a jejich vyhlazení. In: *Norimberské zákony*. URL: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/nuremberg_laws> [cit. 2013-03-06].

³²⁰ STEJSKAL, Jan – STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*, s. 167.

³²¹ *Národní listy*, 8. 11. 1938 a *Národní listy*, 11. 11. 1938.

³²² Viz. Příloha 7.

³²³ *Národní listy*, 11.11.1938.

advokátskou praxi, křesťanská jména povinně měnili na židovská, museli opustit veřejné školy, atd.³²⁴

7 Důsledky mnichovské dohody v tzv. druhé republice

7.1 Politické a správní změny

Mnichovská dohoda a územní ztráty ve prospěch sousedních států měly vliv na následné uspořádání státu a související vnitropolitické změny, které jednoznačně znamenaly zánik liberální demokracie. Odpovědnostní důsledky ze svého působení za mnichovské krize vyvodili jak prezident Beneš, tak vláda gen. Surového a rezignovali na své funkce. Prezident ve svém veřejném abdikacním dopise zdůvodňoval své rozhodnutí i tím, že setrvání jeho osoby v úřadu by znamenalo překážku na mezinárodním poli a chce tak usnadnit další vývoj vnitropolitický i vně politický.³²⁵

7.1.1 Vznik Česko-Slovenska

Prvním vážným problémem se stala situace na Slovensku. Idea čechoslovakismu, na které spočívalo mezinárodní uznání Československa v roce 1918, již dále nemohla obstát. Na Slovensku vznikla opozice, která hájila národní zájmy Slováků. Ač s pomocí Čechů, vývoj na Slovensku byl za éry první republiky v oblasti hospodářství i politické emancipace nesporný. Čechoslovakismus se tak stal brzdou pro slovenský progres a kritikové hledali řešení v návratu k Pittsburské dohodě, která Slovákům původně slibovala zemský národní sněm i vládu, což znění ústavy v roce 1920 neobsahovalo. Slováci ještě nedosahovali takové úrovně, aby se od původního státu osamostatnili. Všichni si zároveň uvědomovali, že tento krok by de facto znamenal konec státu. Do čela hnutí za autonomii Slovenska se postavila Hlinkova Slovenská ľudová strana (dále HSLS), která se programově blížila

³²⁴ Křišťálová noc. URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/34923-kristalova-noc-protizidovsky-pogrom-organizovany-statem/>> [cit. 2013-03-13].

³²⁵ Národní listy, 6.10.1938.

k italskému fašismu.³²⁶ Tato strana prohlásila dne 5. října 1938 žilinský manifest za autonomii Slovenska, který volal po národním sebeurčení, vlastní vládě a boji proti marxisticko-židovské ideologii. Další den na schůzce koaličních stran s HSLS byl manifest schválen a společně přijata tzv. žilinská dohoda, kterou vláda v zájmu zachování jednoty státu přijala. Na základě zákona č. 64/1918 Sb., o mimořádných přechodných opatřeních na Slovensku, byl jmenován ministrem pro správu Slovenska Josef Tiso a na podkladě jeho návrhu pak další čtyři ministři slovenské autonomní vlády.³²⁷ Vzhledem k tomu, že k těmto krokům došlo až po abdikaci prezidenta Beneše a nový ještě nebyl zvolen, proběhlo jmenování prostřednictvím vlády, která měla oprávnění v takové situaci zastávat funkci prezidenta.³²⁸ Na základě interpretace zákona č. 131/1936 Sb., na obranu státu, byl obhájen vznik nových ministerstev mimo ústavní dikci.³²⁹ Realizace slovenské autonomie tak proběhla v rozporu s pojetím ústavy a ještě před řádným přijetím zákona. Předpis nejvyšší právní síly však zůstal nezměněn, ač došlo ke změně státoprávního uspořádání státu.

Ústavní zákon č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenskej krajiny, prohlašoval vznik Česko-Slovenské republiky na základě Pittsburské dohody, kde byl původně tento název deklarován a přislíbena plná autonomie.³³⁰ Národnímu shromáždění zůstala zákonodárná pravomoc pro celé území ve věcech mezinárodních, obrany, ústavních změn, měny a rozpočtu.³³¹ Ostatní záležitosti pak spadaly do kompetence slovenských autonomních orgánů, tedy vlády a sněmu. Ve fiskální oblasti, např. cla, daně a poplatky, zůstala společná ministerstva a jejich orgány.³³²

Úředním a vyučovacím jazykem se stala slovenština. Českým příslušníkům, jakož i státním úřadům, soudům atd. nadále zůstalo právo komunikace ve veřejném

³²⁶ KURAL, Václav. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka: (stručné čtení)*, s. 155-156.

³²⁷ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 79-81. Zákon zavedl instituci ministra s plnou mocí pro Slovensko. Prvním ministrem se stal Vavro Šrobár. Úřad fungoval do roku 1927. In.: *Dějiny slovenského práva*. URL: <http://www.fetacik.estranky.sk/clanky/zakon-c-64-1918-o-mimoriadnych--prechodnych-opatreniach-na-slovensku-a-institucia-ministerstva-s-plnou-mocou-pre-spravu-slove.html> [cit 2013-03-13].

³²⁸ Zákon č.121/1920 Sb., § 60.

³²⁹ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*.

³³⁰ Více úvodní prohlášení ústavního zákona č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenské krajiny.

³³¹ Ústavní zákon č. 299/1938 Sb., § 4.

³³² Tamtéž, § 15.

styku v českém jazyce.³³³ Přirozeně vznikla i slovenská státní příslušnost, pro obyvatele s domovským právem na slovenském území, kteří měli přednost v obsazování slovenských správních úřadů.³³⁴

Zákon o autonomii Slovenska vstoupil v platnost a zároveň i v účinnost po souhlasném stanovisku obou komor dne 23. listopadu. Současně Národní shromáždění řešilo i otázku Podkarpatské Rusi. K výsledku došlo dne 16. prosince, kdy vstoupil v platnost ústavní zákon č. 328/1938 Sb., o autonomii Podkarpatské Rusi, který měl obdobné znění jako zákon o autonomii Slovenska. Zákon rušil úřad guvernéra a viceguvernéru.³³⁵ Jediný markantní rozdíl v ústavních zákonech spočíval v organizaci soudnictví. Na Slovensku měl být zřízen Nejvyšší soud a Nejvyšší správní soud, naopak na Podkarpatské Rusi spadala nejvyšší ochrana pod speciální senát Nejvyššího soudu v Brně a Nejvyššího správního soudu v Praze.³³⁶ Druhý zákon o autonomii byl vyhlášen plně v souladu s ústavou a jejím ustanovením o poskytnutí co nejširší autonomie pro území Podkarpatské Rusi.³³⁷

Česko-Slovensko v podstatě změnilo státoprávní uspořádání z republiky na federaci, která se vlivem další politiky ukázala velmi křehkou. Na Slovensku totalitarismus postupoval velmi rychle a do 15. prosince existovala již jen jedna oficiální strana, HSLS – Strana slovenskej národnej jednoty, jež v sobě zahrnovala i všechny ostatní slovenské strany. Volby do Slovenského sněmu v prosinci 1938 proběhly pod jednotnou kandidátní listinou na bázi plebiscitu. Separatistické tendence Slovenska ocenilo a zahrnulo do svých plánů Německo a jejich vzájemné vztahy znamenaly nakonec i tzv. druhé republiky, která existovala pouhých 167 dní.³³⁸

7.1.2 Volba prezidenta

Antipatie Hitlera k Benešovi představovaly důležitý důvod, proč nemohl dále zastávat svůj prezidentský úřad a ani žádnou jinou veřejnou funkci. Po té, co

³³³ Dle § 2 odst. 2 a 3, ústavní zákon č. 299/1938 Sb.

³³⁴ Tamtéž, § 3 a § 13.

³³⁵ Tamtéž, § 2 odst. 1.

³³⁶ Tamtéž, § 16 a 17 a § 1 bod 8-13 ústavního zákona č. 328/1938 Sb., o autonomii Podkarpatské Rusi.

³³⁷ Tamtéž, § 3.

³³⁸ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 110.

dne 5. října odstoupil, odletěl do Velké Británie a následně do Spojených států amerických a připravoval plány do budoucna, jelikož si byl jist, že válečný konflikt s Německem je nevyhnutelný.³³⁹ Ačkoliv dle ústavy mělo Národní shromáždění zvolit prezidenta do 14 dnů od jeho abdikace, proběhla volba až 30. listopadu.³⁴⁰ V rámci vnitropolitických, stranických a státoprávních změn se politická reprezentace shodla na vhodném kandidátovi dne 22. listopadu.³⁴¹

Emil Hácha byl pro prezidentskou funkci vybrán především díky své apolitičnosti. Zastával funkci prezidenta Nejvyššího správního soudu, což představovalo záruku, že v čele státu stane nezávislý odborník, který zajistí kontinuitu právního řádu a stát zůstane státem právním. Zákon o Nejvyšším správním soudu nepřipouštěl, aby jeho prezident vykonával zároveň funkci člena Národního shromáždění. Ústavní dikce však po kandidátovi na prezidenta republiky vyžadovala, aby byl volitelný do Národního shromáždění. Formální překážku jmenování Háchy prezidentem vyřešil jeho odchod ze soudní funkce do penze.³⁴²

I přesto, že pro Háchu hlasovalo 272 poslanců a senátorů z celkového počtu 312 a důvěru mu svými 58 hlasy z 64 členů Národního shromáždění vyslovili i Slováci, legitimita volby byla pochybná.³⁴³ Protiústavně ztratili totiž někteří poslanci, na základě opatření Stálého výboru svůj mandát.³⁴⁴ Opatření Stálého výboru z 27. října 1938 č. 253/1938 Sb., o zániku mandátu některých členů Národního shromáždění, znamenalo ztrátu funkce pro poslance a senátory, kteří měli trvalé bydliště na obsazeném území a přihlásili se k jiné národnosti než české, slovenské nebo ruské.³⁴⁵ Prakticky se jednalo o 33 senátorů a 69 poslanců. Z ústavního hlediska je zmenšení počtu členů Národního shromáždění, kteří svůj

³³⁹ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 159-160.

³⁴⁰ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 111.

³⁴¹ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 94.

³⁴² Tamtéž, s. 95

³⁴³ BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, s. 111.

³⁴⁴ Na základě § 54 ústavy (č.121/1920 Sb.) fungoval 24 členný výbor, který v době kdy byla jedna z komor shromáždění rozpuštěna nebo mimo zasedání a činil neodkladná opatření, i když by k nim jinak bylo třeba zákona.

³⁴⁵ Dle § 1 odst. 1, opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb., o zániku mandátu některých členů Národního shromáždění.

mandát získali na základě řádných voleb, nemožné i na základě zákona, natož pak opatření Stálého výboru.³⁴⁶ Proto lze na volbu prezidenta Háchy nazírat jako na protiústavní.

7.1.3 Autoritativní demokracie

Ze zkušenosti předchozích let, kdy široké spektrum a počet politických stran znamenal časté koaliční problémy a během dvacetileté existence první republiky se vystříдалo na osmnáct vlád, bylo nutné přemýšlet po mnichovských událostech nad zjednodušením stranicko-politického systému.³⁴⁷ Potřebná změna vyplývala i z německých požadavků, se kterými se během své návštěvy v Berlíně a Mnichově seznámil ministr zahraničních věcí František Chvalkovský.³⁴⁸ V souladu s jejich dodržením očekávalo Česko-Slovensko hlavně garanci hranic a navázání dobrých sousedských vztahů s Německem. Vzhledem k tomu, že Hitlerovi se silně přičila demokratická forma vlády a česká vnitřní politika se nacházela v provizorním stádiu, není divu, že se reorganizace politického spektra přiblížila totalitnímu uspořádání.

Již v říjnu 1938 ustanovila vláda gen. Syrového komisi, která měla pracovat na novém znění ústavy, k 15. březnu však k předložení návrhu nedošlo. Proto se vydané právní předpisy často vyznačovaly diskontinuitou k ústavě či popíraly jejího ducha.³⁴⁹

Druhá republika je označována svou formou vlády jako autoritativní demokracie. Systém sice fungoval a opíral se o demokratické základy a zásady, na druhou stranu je často popíral a omezoval. Politolog a sociolog Jan Mertl chápal autoritativní demokracii jako symbiózu jednotné národní vůle a řízeného pracovního nasazení lidu. Opouštěl tak svobodu jednotlivce a nahrazoval demokratický princip autoritářským a národním. Odlišení republiky od diktatur pak měly zachovat svobodné volby a časově vymezené funkční období výkonné a

³⁴⁶ Dle § 1 odst. 1, opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb.

³⁴⁷ *Vláda České republiky*. URL: <<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/>> [cit. 2013-03-15].

³⁴⁸ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*, s. 161.

³⁴⁹ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 93.

zákonodárné moci. Vůdcova autorita však měla zůstat nedotčena.³⁵⁰ Jeho teorie se nakonec v praxi nepotvrdila, nicméně rostoucí nacionalismus, omezení lidských práv a silné okleštění pravomoci parlamentu znamenal rozklad demokracie.

Stranický systém byl etablován do Strany národní jednoty v čele s předsedou vlády Rudolfem Beranem, ve které se spojily kromě komunistů, sociálních demokratů a části národních socialistů všechny existující strany. Loajální opozici pak představovala Národní strana práce, která v sobě zahrnovala právě sociální demokraty a národní socialisty.³⁵¹ Tímto systémem tak zanikla pluralitní demokracie, ale díky existující opoziční straně se nedalo hovořit o jednotě strany a státu. Komunistická strana byla dle očekávání nejdříve zakázána a pak i úředně rozpuštěna. Od prosince 1938 existovalo vládní nařízení, podle kterého mohla vláda rozpustit politickou stranu, pokud její činnost odporovala zájmům státu a ohrožovala pořádek a klid.³⁵² Na straně opozice stáli ještě poslanci a senátoři bývalé SdP, kteří nepozbyli svého mandátu a v čele s Kundtem založili vlastní nacionálně socialistický parlamentní klub.³⁵³ Dále zvyšovali požadavky na práva německé menšiny a v lednu roku 1939 se jim podařilo prosadit oficiální povolení činnosti NSDAP.³⁵⁴

Pravděpodobně největší protiústavní zásah lze spatřovat v tzv. zmocňovacím zákoně, který prolomil přísnou dělbu moci a prezident získal silnou pozici. Ústavní zákon č. 330/1938 Sb., o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Česko-Slovenské a o mimořádné moci nařizovací ze dne 15. prosince 1938, měl limitovanou účinnost na dobu dvou let. Na jeho základě mohl prezident na návrh vlády a s jejím souhlasným stanoviskem měnit ústavu a ústavní zákony prostřednictvím dekretů, pokud by to vyžadovala změna poměrů. Do pravomoci však nespádaly změny v rámci ústavního zakotvení autonomních oblastí. Vláda pak mohla prostřednictvím nařízení rozhodovat ve věcech, ve kterých by jinak bylo

³⁵⁰ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 46-47.

³⁵¹ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 107-108

³⁵² Tamtéž, s. 109.

³⁵³ *Národní listy*, 8. 11. 1938.

³⁵⁴ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 93.

potřeba vydání zákona. S nařízením však musel souhlasit prezident, který jej i spolupodepisoval.³⁵⁵ Parlament tak plnil pouze formální úlohu.

7.2 Společenské a hospodářské změny

V odtrženém území se nacházely hlavní průmyslové oblasti republiky. Zábor zapříčinil ztrátu 40 % větších průmyslových závodů a ve vnitrozemí také zůstala řada dceřiných provozů, jež měly hlavní závody v pohraničí, což znesnadňovalo jejich existenci výrobní i obchodní.³⁵⁶ Hospodářské problémy umocnilo rovněž ochromení celého dopravního systému. Německu například připadlo přes tři tisíce kilometrů železničních cest, což představovalo asi 26 % z celkové délky tras, k čemuž přistoupily další ztráty ve prospěch Polska a Maďarska.³⁵⁷ Velké sociální potíže pak znamenal i příliv uprchlíků do vnitrozemí plus další obyvatelé, kteří opustili Slovensko a Podkarpatskou Rus. V prosinci 1938 registroval úřad pro uprchlíky přes 150 tisíc osob. Dále se státní správa musela vypořádat i s 40 tisíci státních zaměstnanců, které evakovala z obsazených území.³⁵⁸

Na zářijovou kapitulaci nebyla připravena ani psychika české společnosti. Otřesená morálka Čechů znamenala postupný odklon od masarykovských ideálů a ústřední roli v druhé republice zaujala svatováclavská tradice spjatá s katolickou církví.³⁵⁹ Silná pozice křesťanství tvořila základnu pro pozvednutí a ukotvení národního ducha, života a kultury.³⁶⁰ Školství se přirozeně stalo prvním krokem k převýchově obyvatelstva, které se mělo stát v budoucnu věřícím a nacionálním. Povinně se vyučovalo náboženství a v učebnách visely kříže, dále mělo dojít ke změně osnov vyhovující svatováclavské tradici a ke katolickému výkladu dějin. V souvislosti s uprchlictvím zaznamenalo i školství 15% nárůst žáků.³⁶¹

³⁵⁵ Ústavní zákon č. 330/1938 Sb., čl. I-II.

³⁵⁶ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 163-164.

³⁵⁷ Večerník Národních listů, 12. 10. 1938.

³⁵⁸ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 171. Na základě vládního nařízení č. 177/1938 Sb., kterým se činí mimořádná opatření pro obvod celého státu, byly omezeny svobody zaručené v Hlavě páté ústavní listiny č. 121/1920 Sb., a to zejména osobní svoboda, domovní a listovní tajemství.

³⁵⁹ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 107-108.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 281.

³⁶¹ Tamtéž, s. 102-103.

Jednotnému rázu, souvisejícím s přetvářením státu, postupně podléhal i spolkový život a další občanská práva. V mnohosti směrů a možnosti společenské a občanské participace ve spolcích a sdruženích byla spatřována krize demokracie. Do těchto organizací dosazovala vláda komisaře, jejichž dohledu podléhala veškerá činnost a do jejichž pravomoci patřilo i rozpouštění a zastavení činnosti spolků.³⁶² Pod státní kontrolou se ocitla i kultura. Zjednodušení kulturního spektra spadalo pod Národní kulturní radu, jež měla za úkol zcela vyloučit Židy z kulturních oborů a definovat nový kulturní program. Rozsáhlá svoboda slova a tisku byla podrobena zostřené cenzuře a hodně periodik v tomto důsledku zaniklo.³⁶³

7.2.1 Židovská otázka

Československá vláda sice nepřistoupila k zákonným opatřením na bázi norimberských předpisů, ale protižidovská nařízení prováděla. Opatření nemotivovala rasově, ale národnostně a reagovala tak zároveň i na zvýšenou hustotu obyvatel.³⁶⁴ Nenávisť k Židům pramenila zejména z řad občanů, kteří díky veřejnému mínění a vlivu tisku pociťovali židovskou menšinu v jejich státě za nadbytečnou.

Jednotlivci z řad židovské menšiny byli omezováni především ve veřejném životě. Předčasné penzionování, ztráta zaměstnání a omezování výkonu profesí se stalo jedním z prostředků ostrakizace Židů z české společnosti.³⁶⁵ Do Brna například přesídlilo na 200 advokátů z obsazených území, většina z nich židovského původu. Praxi však provozovat nemohli, jelikož dle předpisů advokátní komory museli změnu hlásit tři měsíce předem.³⁶⁶ Za tento přístup však mohla zejména napjatá konkurence na trhu práce, kdy dostali primární šanci k seberealizaci Češi.

Vzhledem k vyjednávané mezinárodní půjčce na obnovu hospodářství a pomoc uprchlíkům nesměly československé orgány vydat rasové zákony po vzoru Německa, i přesto však v lednu 1939 vznikla skupina ministrů pověřená prací na

³⁶² GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 159.

³⁶³ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 102-103.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 102-103.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 281.

³⁶⁶ Národní listy, 16.10.1938.

židovském zákonodárství.³⁶⁷ Velké obavy o osobní svobodu nejen Židů, ale i komunistů a emigrantů obecně, vyvolala také dohoda mezi Česko-Slovenskem a Německem. Dohoda o spolupráci policie obou zemí spočívala totiž na vzájemné výměně informací a vydávání emigrantů a členů „nebezpečných“ hnutí bez diplomatického jednání.³⁶⁸

7.2.2 Problém uprchlíků a kroky státu k jeho řešení

Na zbytkové území republiky se během krátké doby přistěhovalo přibližně 200 tisíc osob, které ztratily své domovy i zaměstnání. V takové situaci musel státní aparát učinit nezbytná opatření nejen v rámci politiky zaměstnanosti, ale i v bytových a hospodářských otázkách.

Osoby, které se na území republiky přistěhovaly z obsazených oblastí, po 20. květnu 1938, měly povinnost hlásit se na příslušném obecním úřadě a stěhovat se do jiné obce směly opět jen na základě úředního povolení.³⁶⁹

Zaměstnavatelé, kteří přijali do pracovního poměru osoby po 1. květnu 1938, jež měly domovské právo na zabraném území, museli rovněž tuto skutečnost nahlásit státním orgánům. Jestliže neobdržely dané osoby povolení k zaměstnání, rušil se smluvní vztah mezi stranami a zaměstnanec byl propuštěn. Vydání povolení záviselo především na faktu, zda-li není pro danou činnost potřeba zaměstnat „domácí“ obyvatele a bez svolení úřadu nemohly firmy „cizince“ přijímat.³⁷⁰ O povolení však nemusel zaměstnavatel žádat, pokud si uchazeč o práci obstaral sám potvrzení, že z hlediska veřejného zájmu není námitek pro jeho přijetí k výdělečné činnosti.³⁷¹ S touto otázkou souvisí i omezení živnostenské činnosti, přezkoumání všech povolení vydaných po 31. červenci 1938 a zpřísnění pravidel pro přijetí nových společníků v podnikání.³⁷²

³⁶⁷ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 281.

³⁶⁸ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 148.

³⁶⁹ Nařízení zemského presidenta v Praze, č. 220/1938 Sb., o hlášení osob, které se po 20. květnu 1938 přestěhovaly z československého státního území obsazeného říšskoněmeckým nebo polským vojskem. Rovněž stejné nařízení zemského presidenta v Brně č. 243/1938 Sb.

³⁷⁰ Více Vládní nařízení č. 224/1938 Sb., o úpravě zaměstnávání osob z území obsazených cizí mocí.

³⁷¹ Více Vládní nařízení č. 282/1938 Sb., ze dne 11.11.1938, jímž se doplňuje vládní nařízení 224/1938.

³⁷² na základě vládního nařízení č. 219/1938 Sb., o dočasných omezeních v živnostenském a jiném výdělečném podnikání. Viz rovněž vládní nařízení č. 347/1938 Sb., o dočasných omezeních v některých odvětvích podnikání.

Přesuny obyvatelstva vyvolaly solidaritu obyčejných lidí, organizací i zahraničních subjektů. Na podporu uprchlíků přicházelo množství darů a pořádaly se sbírky. Aby byla všechna pomoc poměrně a řádně rozdělena, spojily se četné sociálně-zdravotní a národní organizace,³⁷³ zvolily si Pomocný výbor a peněžní prostředky přijímaly na společný účet pod názvem „Pomoc uprchlíkům“.³⁷⁴ Oficiální Ústav pro uprchlíky vznikl na základě vládního nařízení v listopadu 1938, především z důvodů chaotické pomoci a organizace uprchlíků. Ústav se zabýval především zprostředkováním nového zaměstnání, řídil migraci, poskytoval zdravotnickou a sociální péči, finanční pomoc atd. Poskytnutí péče však spočívalo na bázi dobrovolnosti a nevznikal na ni právní nárok, její financování totiž záviselo na darech a státních příspěvcích, jejichž výše nebyla vzhledem k situaci stabilní.³⁷⁵

V prosinci 1938 ustanovila vláda Státní hospodářskou radu, jejímž úkolem se stalo iniciovat různá strategická řešení v hospodářské, sociální a finanční oblasti. Na začátku svého působení probírala hlavně problematiku zaměstnanosti, jelikož k 1. únoru 1939 bylo evidováno 226 tisíc nezaměstnaných. Už v lednu 1939 podepsalo Česko-Slovensko dohodu s Německem o zprostředkování pracovních pozic pro československé dělníky a zemědělce. Čeští uchazeči měli mít rovnocenné platební a sociální podmínky jako dělníci němečtí, ale nábor na pracovní nasazení v Německu se prakticky uplatnil až po vzniku protektorátu. Pro eliminaci nezaměstnanosti vznikly tzv. tábory práce, do kterých byli povinně povoláni všichni nezaměstnaní československého občanství.³⁷⁶ Organizace táborů probíhala po vojenském vzoru. Členila se do praporů a rot, kdy důstojníci, velitelé, poddůstojníci, pořádková a strážní služba disponovali zbraněmi. Účel zbraní však lze spatřovat především k ochraně materiálu, strojů a dalšího hodnotného vybavení, se kterým se práce plnila. Okresní úřady, kam se nezaměstnaní povinně hlásili, měly povinnost zajistit práci a stanovit provedení potřebných úkolů. Dále pak úřadům náležela organizace počínající rozesláním povolávacích lístků, presencí, ubytováním a stravou konče.³⁷⁷ Nárok na podporu v nezaměstnanosti

³⁷³ Např. Československá obec Sokolská, národní jednoty pošumavská a severočeská, Český lev.

³⁷⁴ Národní listy, 22. 10. 1938.

³⁷⁵ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 172.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 173-176.

³⁷⁷ Večerník Národních listů, 25. 10. 1938.

vznikal až po nástupu do pracovního tábora nebo na základě potvrzení, že do něj dotyčný zařazen nebyl. Ačkoli se lze spíše přiklonit k názoru, že se tato opatření jevila jako potřebná pro funkčnost a přežití republiky, ozývali se oprávněně i kritikové, kteří přirovnali pracovní tábory k donucovacím táborům.³⁷⁸

V důsledku přílivu uprchlíků musela vláda řešit i bytovou otázku. Pokud se utečenci neuchýlili ke svým příbuzným, sháněli velmi těžko nové domovy. Zejména velká města se potýkala s nedostatkem bytů a našli se samozřejmě i tací majitelé bytů, kteří chtěli vydělat a nasadili přemrštěné nájmy. V rámci této problematiky vydal Stálý výbor opatření, na jehož základě vlastníci volných bytů museli na příkaz okresního úřadu poskytnout prostory k pronájmu osobám v obci zaměstnaným nebo vykonávajících zde výdělečnou činnost, požívajícím domovského práva a státním zaměstnancům.³⁷⁹ Volné prostory evidovaly okresní úřady na základě povinného hlášení obcí a majitelů nemovitostí.³⁸⁰ Neúměrné ceny za nájem pak měla omezit hrozba sankcí. Trest za využívání tísňe ke svému prospěchu představovala pokuta až do 50 tisíc nebo šest měsíců vězení.³⁸¹

7.2.2.1 Mezinárodní půjčka

V důsledku mnichovské dohody a nelehké pozice československého státu začala hned na počátku října 1938 diskuse o mezinárodní finanční pomoci. Urgentně se musely řešit problémy uprchlíků a hospodářská rekonstrukce státu. Velká Británie byla požádána o půjčku třicet milionů liber a Francie o pět miliard korun daru a pět miliard půjčky.³⁸² Zdlouhavá jednání o výši a způsobu použití se věnovala zejména problematice uprchlíků. Britská delegace požadovala hlavně garanci, že částka jimi poskytnutá nebude předmětem rasové či národnostní diskriminace. Dohoda nakonec dospěla k definici uprchlíků, kterých se poskytnuté prostředky týkaly. Jednalo se o osoby, které před 21. květnem 1938 žili na odtrženém území a nemohly optovat pro československé občanství. Dále osoby rakouské a německé národnosti, které do Československa uprchly a nacházely se

³⁷⁸ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, s. 176.

³⁷⁹ Opatření Stálého výboru č. 288/1938 Sb., o mimořádných opatřeních bytové péče, II. §3.

³⁸⁰ Tamtéž § 6

³⁸¹ Tamtéž § 7 odst. 1

³⁸² KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, s. 112.

na území druhé republiky. Nakonec pak skupiny osob, na nichž se smluvní strany dohodly.³⁸³ Asi pro třetinu utečenců představovala Prahu či jiná města jen dočasné působiště a jejich cesty směřovaly především do britských dominií. K únoru 1939 evidovala britská vláda více než 5 500 uprchlíků z Česko-Slovenska, z čehož 1 500 tvořili Židé. Vlády se nakonec dohodly na finančním daru ve výši čtyři miliony liber, který měl sloužit na pokrytí výloh vlny uprchlíků, a dalších osm miliónů představovala půjčka na pomoc utečencům z odtržených území a na obnovu hospodářství. Francie na základě předchozích závazků s Československem z roku 1937 poskytla zhruba 700 milionů franků na pomoc lidem, kteří uprchnou na francouzské území. Vzhledem k březnovým událostem v roce 1939 vyčerpala republika jen část poskytnutých financí, a to přes tři miliony liber.³⁸⁴

³⁸³ Tamtéž, s. 127.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 131.

8 Závěr

Separatistické tendence obyvatel německé národnosti se projevíly hned po konci první světové války, když prohlásili československé pohraničí za součást Německého Rakouska. Právo na sebeurčení nebylo přesně definováno a v zájmu zachování historické a hospodářské integrity zemí Koruny české určily mezinárodní smlouvy hranice státu ve prospěch Čechů. Československá vláda plně dodržovala podmínky stanovené v menšinové smlouvě, inkorporovala je do svého právního řádu a značně je rozšířila. Ale zejména jazykové právo vnímali Němci jako diskriminační. Úředním jazykem se stala čeština a slovenština a zkouška ze státního jazyka byla podmínkou pro zastávání úřadu. V důsledku této změny došlo k výměně administrativních pracovníků ve veřejné správě, a tím i ke zvýšení počtu Čechů v pohraničních oblastech. Nicméně v oblastech s početnou menšinou zůstalo právo komunikace s úřady v rodném jazyce zachováno.

Počáteční odpor Němců k ustavení Československa se časem změnil. Z aktivního zapojení německých politických stran do Národního shromáždění lze vyvodit smíření této menšiny s novým státem. Jednalo se však více o projev loajality ke státu než o sžití s československou kulturou a tradicemi. Společenský i politický život se nadále dělil na český a německý. Nejpalčivější problém pro německou politickou reprezentaci představovala organizace samosprávy. Zákon o župním zřízení nevstoupil nikdy plně v účinnost a systém vyšších územně správních celků fungoval na bázi zemí - České, Slovenské, Moravskoslezské a Podkarpatské Rusi. Toto uspořádání neumožnilo Němcům plně realizovat právo na samosprávu v oblastech, kde měli většinové zastoupení.

Hospodářská krize a špatné životní podmínky obyvatel způsobily oživení separatistických tendencí sudetských Němců, které byly posilovány cílenou agitační kampaní SdP. Po vyhraných volbách v roce 1935 začala SdP své příznivce navíc podněcovat k nenávisti Čechů, Židů a demokraticky smýšlejících lidí. Relativně poklidný pohraniční život se změnil v psychický a fyzický nátlak na obyvatele, kteří nebyli členy SdP. Stranická propaganda vytvořila iluzi o utlačování Němců v Československu a obvinila Čechy z popírání menšinových práv. Svoje postoje pak prezentovala i na mezinárodní půdě, a tak vznikl zejména v Anglii dojem, že jsou Češi vůči Němcům utlačujícím suverénem. V důsledku rakouského anšlusu věřili zfanatizovaní obyvatelé ve vysvobození z českého područí a chystali

se na přijetí do německé říše. Díky předložení tzv. karlovarských požadavků došlo k masovým bouřím ze strany sudetoněmeckého obyvatelstva, které v rámci práva na sebeurčení požadovalo plnou autonomii pohraničních oblastí.

Vzhledem k faktu, že SdP úzce spolupracovala s NSDAP, představovalo vyřešení československé národnostní otázky klíčový okamžik pro další vývoj v Evropě. Velká Británie a Francie se chtěly za každou cenu vyhnout ozbrojenému konfliktu a uzavřením mnichovské dohody raději obětovaly československé pohraničí Německu. Stalo se tak i přesto, že z Hitlerových postojů muselo být patrné, že zisk Sudet není hlavním cílem, ale jen mezikrokem k dalším územním požadavkům. Mezinárodní dohoda uzavřená bez účasti strany, k jejíž tíži je sjednána, představuje porušení mezinárodního práva a je absolutně neplatná. Neplatnost mnichovské dohody sice západní mocnosti v průběhu druhé světové války uznaly, ale tento fakt již neovlivnil československé události.

Územní ztráty ve prospěch Německa znamenaly nakonec rozsáhlejší zásah do integrity státu, než určoval text mnichovské dohody. Na předání území Německu měl sice dohlížet mezinárodní výbor, ale požadavkům Hitlera se nikdo neodvážil oponovat a dohodou „zaručený“ plebiscit ani neproběhl. Výbor tak zastával pasivní roli a jen formálně schvaloval přání Němců. Stanovením zcela nelogického a jasně proněmeckého národnostního klíče se do záboru dostaly i obce s většinovým českým obyvatelstvem.

V důsledku zostření česko-německých vztahů v pohraničí a teroru ze strany přívrženců SdP odcházelo do vnitrozemí mnoho lidí už od května roku 1938. Přijetí mnichovského diktátu a obsazení pohraničí německým vojskem vlnu uprchlictví razantně zvýšilo. Nelze však hovořit pouze o utečencích z řad českého obyvatelstva. Němečtí sociální demokraté a Židé byli nuceni odejít ze dne na den, jelikož setrvání v odstoupeném území pro ně představovalo životní nebezpečí. Je nutné poznamenat, že obyvatelé nebyli organizovaně vysídleni a k odchodu je nenutil ani žádný právní akt. Opouštěli své domovy zejména z důvodu bezpečnosti, ze strachu z persekuce ze strany členů SdP a z odporu stát se obyvatelem říše. O určitém záměru organizovaného vysídlení české menšiny svědčí až pozdější zákonná opatření ze strany župní a říšské politické reprezentace, která se týkala omezení menšinových a soukromých práv. Prakticky ihned po předání pohraničí začalo masové zatýkání nepohodlných osob. Neagresivnější chování vůči lidem však

vzešlo ze strany členů Freikorps, členů SdP a řadových sudetských Němců. Za významnou skutečnost tedy považuji vstřícnější chování wehrmachtu k Čechům na obsazeném území oproti radikálním a násilným projevům vůči nim ze strany sudetského obyvatelstva. Rozhodnutí opustit pohraničí sice zdánlivě záleželo pouze na subjektivním rozhodnutí jedinců, ale z chování sudetských Němců lze vyvodit předem promyšlené a organizované vyhánění lidí.

Česko-německá smlouva zaručovala sice právo optovat i na říšském území pro československé občanství či naopak. Z dostupných zdrojů lze počet lidí, kteří opce využili pouze rámcově odhadnout. Zajímavým faktem však je, že na přihlášení se k češtví bylo nahlíženo jako na symbol veřejného nesouhlasu s přičleněním k říši. České menšině se na odstoupeném území nedostalo žádných národních práv a v souladu s německou ideologií se plánovala její úplná germanizace.

Je nepochybné, že se sudetským Němcům splnilo přání stát se součástí říše a uzavření mnichovské dohody jim potvrdilo, že pohraničí historicky a kulturně patří do Německa. Nicméně už změny v župě z října roku 1938 naznačovaly, že být německým příslušníkem není zas tak výhodné, jak se na první pohled zdálo. V regionu sice došlo k obnovení mnoha pracovních míst, ale díky měnové reformě se životní a sociální podmínky nezlepšily a oproti říšským Němcům měli ti sudetští vždy podřadnější postavení.

Pro Československo znamenaly územní změny hlavně hospodářské ztráty a rapidní nárůst populace. Ihned v říjnu roku 1938 musela politická reprezentace řešit i ústavněprávní problémy. Stát se v rámci slovenských iredentistických tendencí rozdělil na volnou federaci Česko-Slovensko a na základě dalších popsanych skutečností je zřejmé, že mnohé změny proběhly zcela v rozporu s ústavou z roku 1920. Republika se odklonila od demokratické formy vlády a v souladu s prohlášením autoritativní demokracie byla propagována i jakási národní ideologie založená na češtví a svatováclavské tradici. Již před mnichovskou krizí se československá vláda více orientovala na zahraniční politiku a diplomatická jednání než na důležité vnitrostátní změny. Po rozhodnutí z Mnichova v tomto duchu dále pokračovala, jen se místo západoevropských mocností zaměřila na vytvoření přátelských vztahů s Německem, právě na úkor demokratického zřízení. V rámci problematiky uprchlíků vyšla řada nařízen, jež

upravovala jejich působení v tzv. druhé republice a i na základě mezinárodní finanční půjčky mohla být sociální situace utečenců ulehčena.

Cílem práce bylo poskytnout ucelený přehled dějinných událostí roku 1938 a postihnout tak komplikovaný vývoj v pohraničí související se stěhováním obyvatelstva z historicko-právního pohledu. I když téma práce působí specificky, lze k problematice vysídlování obyvatel ze Sudet po roce 1938 přistupovat z různých úhlů pohledu a odlišného časového rozpětí. Česko-německá národnostní problematika se výrazně pojí již s rokem 1918. Proto jsem vyhodnotila období od ustavení první republiky do začátku roku 1939 jako ideální pro pochopení podstaty česko-německých vztahů a zaměřila se na vysídlování bezprostředně po uzavření mnichovské dohody. K tématu je však možné přistoupit i v rámci komparace s poválečným odsunem Němců ze Sudet. Rozmanitost a rozsáhlost tématu tak může být důvodem k jeho dalšímu rozšíření.

9 Seznam použité literatury a pramenů

9.1 Monografie, odborné články, studie

1. BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo*. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, 1986. 158 s.
2. BĚLINA, Pavel, et. al. *Dějiny země Koruny české II*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992. 309 s. ISBN 80-85192-30-6.
3. BENEŠ, Zdeněk, et. al. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. 2. vyd. Praha: Gallery s.r.o., 2002. 304 s. ISBN 80-86010-60-0.
4. BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918-1938*. vyd. 1. Praha: Academia, 2006. 846 s. ISBN 80-200-1440-3.
5. ENGELMANN, Isa. *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. 1. vyd. Liberec: Kruh autorů Liberecka, 2007. 264 s. ISBN 978-80-239-9161-7.
6. GEBHART, Jan a Jan, KUKLÍK. *Druhá republika, 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, 315 s. ISBN 80-718-5626-6.
7. HELMICOVÁ, Šárka. *Sudetští Němci a Česká republika*. 1. vyd. Praha: Svaz českých bojovníků za svobodu, 2007, 79 s.
8. HOFFMANN, Camill. *Politický deník 1932-1939*. 1. vyd. Praha: Pražská edice, 2006. 239 s. ISBN 80-86239-10-1.
9. HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 546 s. ISBN 80-246-1007-8.
10. HRUŠKA, Emil. *Sudetoněmecké kapitoly*. 1.vyd. Praha: BMSS-START, spol. s. r. o., 2008, 269 s. ISBN 978-80-86140-49-0.
11. JESENSKÁ, Milena. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1997. 258 s. ISBN 80-7198-233-4.
12. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*. 1. vyd. Praha: Libri, 2003. 803 s. ISBN 80-7277-119-1.
13. KARPAŠ, Roman, et al. *Kniha o Liberci*. 1. vyd. Liberec: Dialog 1996, 664 s. ISBN 80-86761-13-4.

14. KNAP, Ladislav. *Historický přehled výsledků voleb do poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky: Liberecký kraj: 1920, 1925, 1929, 1935*. 1. vyd. Liberec: Český statistický úřad, krajský úřad Liberec, 2008. 211 s. ISBN 978-80-250.
15. Kol. autorů. *Komu sluší omluva: Češi a sudetští Němci*. 1. vyd. Praha: Erika, 1992. 227 s. ISBN 80-85612-02-X.
16. KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6.
17. KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. 547 s. ISBN 80-86067-66-1.
18. KURAL, Václav. *Češi, Němci a mnichovská křížovatka: (stručné čtení)*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2002. 197 s. ISBN 80-246-0360-8.
19. KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*. 2. vyd. Děčín: POLART, 2011. 195 s. ISBN 978-80-87286-11-1.
20. LACINA, Vlastislav, ed. a PÁTEK, Jaroslav, ed. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Sv. 3, Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. 219 s. ISBN 80-7184-051-3.
21. MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě; svazek 1*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 154 s. ISBN 978-80-246-1718-3.
22. MALÝ, Karel, et. al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vyd. Praha: Linde, 2004. 572 s. ISBN 80-7201-433-1.
23. MORELL, Sydney. *Viděl jsem ukřižování: Sudety 1938-1939*. 2. vyd. Brno: JOTA, 1995. 192 s. ISBN 80-85617-64-1.
24. NĚMEČEK, Jan, et al. *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek: [české křížovatky v evropských dějinách 1918-1938-1948-1968: 2. svazek]*. 1. vyd. Praha: Historický ústav, 2010. 489 s. ISBN 978-80-7286-156-9.
25. NĚMEČEK, Jan. *Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 387 s. ISBN 80-246-0923-1.

26. OLIVOVÁ, Věra. *Zápas o Československo 1938*. 2. vyd. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1996. 74 s. ISBN 80-901733-7-3.
27. *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. dílu čtvrtého svazek první*. Praha: Ladislav Horáček-Paseka, 2001. 708 s. ISBN 80-7185-358-5.
28. POTOČNÝ, Miroslav - ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část*. 6. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. 533 s. ISBN 978-80-7400-398-1.
29. RICHTER, Karel. *Sudety*. 1. vyd. Praha: Fajma, 1994. 199 s. ISBN 80-85374-22-6.
30. RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin. Svazek 2, [Květen 1938 - do dnešní doby]*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 1999. 301 s. ISBN 80-7268-055-2.
31. SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi*. 1. vyd. Praha: Academia, 1996. 464 s. ISBN 80-200-0577-3.
32. STEJSKAL, Jan - STEJSKAL, Jiří. *Drama 38: opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*. 1. vyd. Liberec: Knihy 555, 2003. 175 s. ISBN 80-86660-02-8.
33. *Studie o sudetoněmecké otázce*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996. 231 s.
34. TOMÁŠEK, Dušan. *Deník druhé republiky*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1988. 241 s.
35. VONDROVSKÝ, Ivo. Hitlerovy návštěvy nejsevernějších Čech. *Děčínské vlastivědné zprávy*, 2001, č. XXXI, s. 33-34. ISSN 1212 - 6918.
36. WAGNEROVÁ, Alena. *Neodsunuté vzpomínky: česká zkušenost pohraničí*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2000. 241 s. ISBN 80-7260-045-1.
37. ZELENÝ, Karel. *Vyhnání Čechů z pohraničí 1938: Vzpomínky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996. ISBN 80-85864-16-9.
38. ZIMMERMANN, Volker a Petr, DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Argo, 2001, 577 s. ISBN 80-720-3390-5.

9.2 Elektronické zdroje

1. *CS Magazín*. URL: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/287-kalendarium/> [cit. 2012-11-11].
2. *Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona*. URL: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ctrnact-bodu-prezidenta-wilsona-8-1-1918/> [cit. 2013-03-18].
3. *Dějiny slovenského práva*. URL: <http://www.fetacik.estranky.sk/clanky/zakon-c-64-1918-o-mimoriadnych--prechodnych-opatreniach-na-slovensku-a-institucia-ministerstva-s-plnou-mocou-pre-spravu-slove.html> [cit. 2013-03-13].
4. *Dějiny zemí Koruny české v datech* URL: <http://www.libri.cz/databaze/dejiny/text/t88.html> [cit. 2013-02-03].
5. *Křišťálová noc*. URL: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/34923-kristalova-noc-protizidovsky-pogrom-organizovany-statem/> [cit. 2013-03-13].
6. *Mezinárodní vztahy*. URL: <http://dejiny.wz.cz/mezi/bitvy/vztahy/vztahy.html> [cit. 2013-03-03].
7. *Norimberské zákony*. URL: http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/nuremberg_laws [cit. 2013-03-06].
8. *Osa Berlín-Řím-Tokio* URL: <http://policy.euweb.cz/print.php?id=31> [cit. 2012-12-11].
9. *Polská menšina na Těšínsku*. URL: <http://polskamensina.3nec.cz/2.htm> [cit. 2013-03-08].
10. *Prameny práva v nacistickém Německu* URL: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/TAUCHEN_Jaromir_108_5.pdf [cit. 2013-03-12].
11. *Stráž obrany státu*. URL: <http://www.fronta.cz/straz-obrany-statu-1-dil-od-ustaveni-do-pocatku-roku-1938> [cit. 2013-03-04].
12. *Sudetoněmecká strana: Grundplanung O.A. z léta 1938* URL: <http://www.fronta.cz/dokument/sudetonemecka-strana-grundplanung-1938> [cit. 2013-03-05].

13. *Vláda České republiky*. URL: <<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/>> [cit. 2013-03-15].
14. *Volby do národní poslancecké sněmovny národního shromáždění 1920-1935*. URL: <[http://csugeo.i server.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/2200610C15/\\$File/4219rr17.pdf](http://csugeo.i server.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/2200610C15/$File/4219rr17.pdf)> [cit. 2013-03-03].

9.3 Právní předpisy

1. zákon Národního výboru č. 11/1918 Sb. ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného zřízení státu.
2. zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky
3. ústavní zákon č. 236/1920 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé.
4. vládního nařízení č. 219/1938 Sb., o dočasných omezeních v živnostenském a jiném výdělečném podnikání.
5. nařízení zemského prezidenta v Praze č. 220/1938 Sb., o hlášení osob, které se po 20. květnu 1938 přestěhovaly z československého státního území obsazeného říšskoněmeckým nebo polským vojskem.
6. vládní nařízení č. 224/1938 Sb., o úpravě zaměstnávání osob z území obsazených cizí mocí.
7. opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb., o zániku mandátu některých členů Národního shromáždění.
8. vládní nařízení č. 282/1938 Sb., ze dne 11.11.1938, jímž se doplňuje vládní nařízení 224/1938.
9. opatření Stálého výboru č. 288/1938 Sb., o mimořádných opatřeních bytové péče.
10. ústavní zákon č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenskej krajiny
11. smlouva č. 300/1938 Sb., Smlouva mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce.
12. ústavní zákon č. 328/1938 Sb., o autonomii Podkarpatské Rusi

13. ústavní zákon č. 330/1938 Sb., o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Česko-Slovenské a o mimořádné moci nařizovací
14. vládní nařízení č. 347/1938 Sb., o dočasných omezení v některých odvětvích podnikání.
15. Erlaß des Führers und Reichskanzlers über Erzählungswahlen zum Großdeutschen Reichstag in den Sudetendeutschen Gebieten. In: Verordnungsblatt für die Sudetendeutschen Gebiete, Ausgegeben zu Berlin den 14. 11.1938, nr. 15. s 145.
16. Bekanntmachung des erlasses des Führer sund Reichkanzlers über die Verwaltung der Sudetendetschen Gebiete. In: Verordnungsblatt für die Sudetendeutschen Gebiete, Ausgegeben zu Berlin den 8. 10.1938, nr. 1. s 1.

9.4 Archivní prameny

1. SOAL, Fond Archiv města Liberec, Kroniky města Liberce 1937-1940 (nezpracovaná část fondu).

9.5 Periodický tisk

1. Ještědský Obzor 1938
2. Národní listy 1938
3. Reichenberger Zeitung 1938
4. Večerník Národních listů 1938

10 Resumé

The Interwar period (1919–1939) is characterized by the fall of multinational states in Europe, the rise of national states but also increasing tension between ethnic groups in these newly installed sovereign bodies. In Czechoslovakia, this process eventually resulted into large scale migration caused by the detachment of the boundary regions.

As the majority of population in border regions (Sudeten) had been of German or Austrian descent, their claims to the right of self-determination were heard by Britain. They had sent a delegation to report on the state of affairs in the Czechoslovak national state. The situation had become a major international topic, closely related to the interest of keeping Europe at peace.

The consequences the Munich Agreement had on the Czechoslovak state and population were dramatic – they had meant a large scale migrations between the Sudeten and the so called second republic and imposed a choice of citizenship.

In order to map the circumstances that had been shaping the course of region's history, the author explores the social change and relevant legal documents to suggest parallels to the historical development.

This work focuses on historical events that lead to the Munich Agreement and the legal implications on the expulsion of Czechoslovak populace from the boundary regions. Mentioned are minority rights as well as the division into 5 zones that the agreement imposed on the Czechoslovak state and the role of SdP in the events that had lead to the annexation by The Third Reich in 1938.

11 Přílohy

11.1 Seznam příloh

Příloha 1 – Karlovarské požadavky

Příloha 2 – Text mnichovské dohody

Příloha 3 – mapa prvních čtyř pásem

Příloha 4 – celkové územní ztráty Československa v roce 1938

Příloha 5 - tabulka se statistikou uprchlíků

Příloha 6 – volební lístek pro Čechy ve volbách do říšského sněmu

Příloha 7 – hořící synagoga v Liberci

Příloha 1

Karlovarské požadavky³⁸⁵

1. úplná rovnoprávnost Němců s Čechy
2. uznání německé národní skupiny za právnickou osobu
3. přesné ohraničení německého území v ČSR
4. plnou národní samosprávu tohoto území
5. zákonnou ochranu Němců žijících mimo toto území
6. odčinění hospodářských a národněpolitických škřvd způsobených Němcům od roku 1918
7. výhradní jmenování německých státních a veřejných zaměstnanců na německém území
8. plnou svobodu přiznání se k německému národu a německému světovému názoru

Příloha 2

Mnichovská dohoda³⁸⁶

Německo, Spojené království, Francie a Itálie, vzhledem k dohodě, které již bylo dosaženo ve věci odstoupení území Sudet Německu, ujednali následující podmínky uvedeného odstoupení a opatření z něj vyplývající, a touto dohodou se zavazují k učinění opatření nezbytných k jejímu naplnění:

(1) Vyklizení začne 1. října

(2) Spojeného království, Francie a Itálie se shodly, že vyklizení území bude dokončeno do 10. října, aniž by byla zničena jakákoli zařízení, která se na území nacházejí, a že Československá vláda bude odpovídat za provedení vyklizení bez poškození uvedených zařízení

(3) Podrobnosti vyklizení budou stanoveny mezinárodní komisí složenou ze zástupců Německa, Spojeného království, Francie, Itálie a Československa

³⁸⁵ <http://www.fronta.cz/dokument/lord-runciman-zprava-z-21-zari-1938>

³⁸⁶ *Mnichovská dohoda*. URL: < <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/mnichovska-dohoda-29-9-1938/>> [cit 2013-03-20].

(4) Obsazování převážně německého území německými jednotkami začne 1. října. Čtyři oblasti vyznačené na připojené mapě budou obsazovány německými vojsky následovně:

Území označené číslem I 1. a 2. října; území označené číslem II 2. a 3. října; území označené číslem III 3., 4. a 5. října; území označené číslem IV 6. a 7. října. Zbývající území převážně německého charakteru bude neprodleně zjištěno výše uvedenou mezinárodní komisí a bude obsazeno německými jednotkami do 10. října

(5) Mezinárodní komise uvedena v odstavci 3 určí oblasti, ve kterých se bude konat plebiscit. Tyto oblasti budou do zjištění jeho výsledků obsazeny mezinárodními jednotkami. Stejná komise stanoví způsob, jakým se hlasování bude konat, vycházejíc ze Saarského plebiscitu. Komise také stanoví datum jeho konání, ne pozdější než konec listopadu

(6) O konečné podobě hranic rozhodne mezinárodní komise. Tato komise bude také oprávněna doporučit čtyřem mocnostem, Německu, Spojenému království, Francii a Itálii v určitých výjimečných případech menší úpravy v přísně etnograficky určených oblastech, které mají být připojeny bez plebiscitu

(7) V oblastech připadajících Německu bude zaručena možnost příchodu a odchodu, které bude moci být využíváno v šesti měsících od data podepsání této dohody. Německo-Československá komise bude určovat podrobnosti této možnosti, berouc ohledy na ulehčení otázek přemísťování obyvatelstva a usazování vyvstávajících z uvedeného odevzdání území

(8) Československá vláda ve lhůtě čtyř týdnů po podepsání této dohody propustí ze svých vojenských a policejních sil jakéhokoli sudetského Němce, který si to bude přát, a Československá vláda ve stejné lhůtě propustí sudetoněmecké vězně, kteří si odpykávají trest za politické zločiny

Mnichov, 29. září 1938

ADOLF HITLER,
NEVILLE CHAMBERLAIN,
EDUARD DALADIER,
BENITO MUSSOLINI

Dodatek č. 1

Vláda Jeho Veličenstva ve Spojeném království a francouzská vláda podepsaly výše uvedenou dohodu na základě toho, že dodrží záruku, obsaženou v 6. odstavci anglo-francouzských nabídek z 19. září, vztahujících se k mezinárodní garanci hranic Československa proti nevyprovokovanému napadení. Jakmile bude upravena otázka polských a maďarských menšin, dají Německo a Itálie Československu své záruky

Dodatek č. 2 – Prohlášení

Hlavy vlád čtyř mocností prohlašují, že problémy polských a maďarských menšin v Československu, nebudou-li vyřešeny do tří měsíců dohodou mezi příslušnými vládami, se stanou předmětem dalšího setkání hlav čtyř mocností zde přítomných

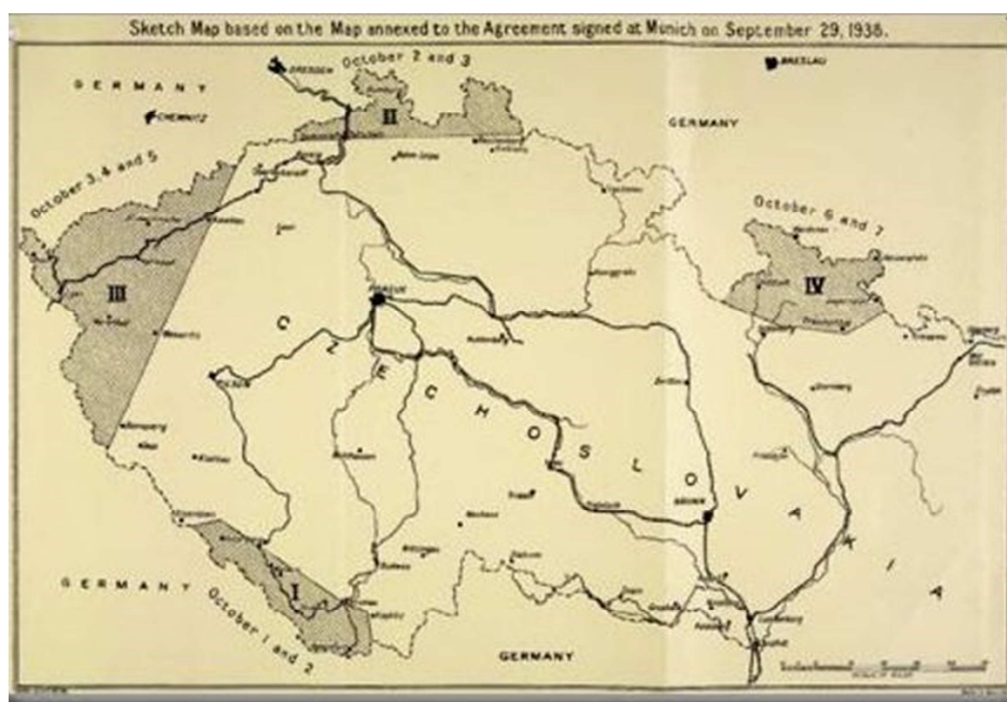
Dodatek č. 3 - Dodatečné prohlášení

Všechny otázky, které mohou vyvstat z předání území budou zařazeny na program jednání mezinárodní komise

Mnichov, 29. září 1938

ADOLF HITLER,
NEVILLE CHAMBERLAIN,
EDUARD DALADIER,
BENITO MUSSOLINI

Příloha 3

Mapa prvního až čtvrtého pásma přiložená k mnichovské dohodě.³⁸⁷

³⁸⁷ *Osudové okamžiky: první pásmo* URL: < <http://www.halonoviny.cz/ati/les/view/526808> > [cit. 2013-03-20].

Příloha 4

Znázornění územního záboru ve prospěch Německa, Polska a Maďarska.³⁸⁸

³⁸⁸

Nacistická okupace Československé republiky
<<http://www.kpufo.cz/oblasti/ota/zno/uvod.htm>> [cit 2013-03-20].

republiky

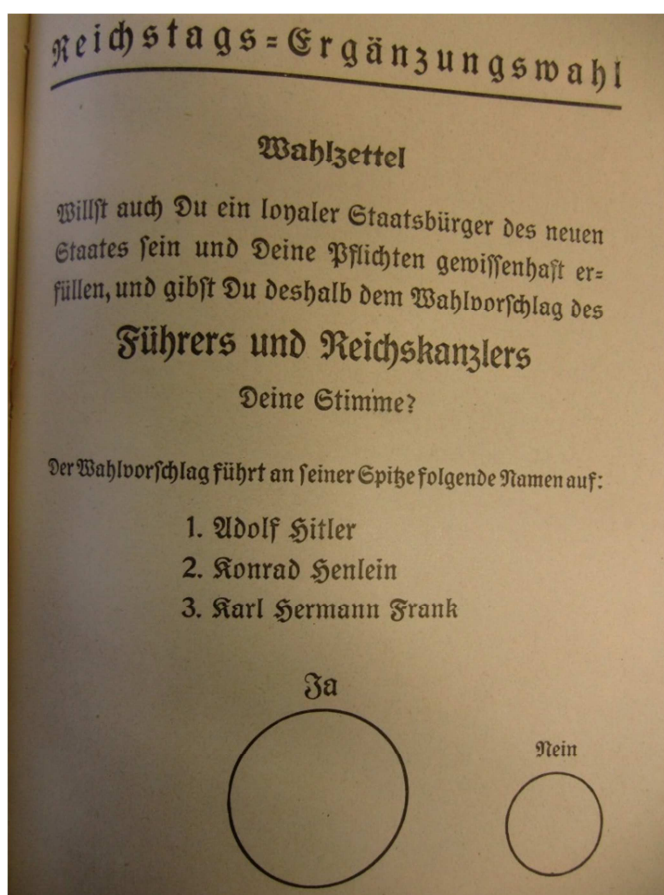
URL:

Příloha 5

Statistika o počtech uprchlíků k únoru roku 1939.³⁸⁹

Datum	Počet uprchlíků
27. září 1938	24 359
1. října 1938	28 137
15. října 1938	27 519
1. listopadu 1938	82 009
1. prosince 1938	145 903
1. ledna 1939	150 882
1. února 1939	162 947

Příloha 6

Volební lístek pro Čechy při volbách do říšského sněmu.³⁹⁰

³⁸⁹ KURAL, Václav a kol. "Sudety" pod hákovým křížem, s. 60.

Příloha 7

Vypálení liberecké synagogy za tzv. křišťálové noci.³⁹¹

³⁹⁰ SOAL, Fond Archiv města Liberec, Kroniky města Liberce 1937-1940 (nezpracovaná část fondu).

³⁹¹ *Křišťálová noc. Hruza, která se zaryla i do srdce Liberce.* URL: < http://liberecky.denik.cz/zpravy_region/kristalova-noc-hruza-ktera-se-zaryla-i-do-srdce-liberce-20121110.html > [cit. 2013-03-20].

